

	UVODNIK	
<i>Ivana Leskovec</i>	Mestni muzej Idrija v luči nove zakonodaje	3
	IDRIJA	
<i>Rafael Terpin</i>	Preobrazba ta novega placa	5
	POGOVOR	
<i>Jože Janež</i>	Ivan Rupnik, gledališki igralec	15
<i>Dragica Krapež</i>	LITERATURA	29
<i>Marinka Bočin Persoglia</i>	LIKOVNA PRILOGA	38
	MNENJA	
<i>Jože Čar</i>	Filmski stik – več kot samo želja po spreminjanju povpraševanja ..	45
<i>Rafael Terpin</i>	Denar za cerkljansko šolo	46
<i>Rafael Terpin</i>	Sv. Krištof na Reki	46
<i>Rafael Terpin</i>	Še enkrat o Mlakah	47
<i>Jože Janež</i>	Neko drugo mesto	47
<i>Jože Janež</i>	Roman ali novela	48
<i>Jože Felc</i>	Utrinek o človekovi ustvarjalnosti koncem drugega tisočletja	48
	LJUDJE IN NJIHOV ČAS	
<i>Leon Krnel</i>	Skladatelj Leopold Cvek	50
	IZ ZGODOVINE	
<i>Renata Hvala</i>	Osnovna šola Vojsko	59
<i>Stanko Majnik</i>	Skladišča razstreliva	68
<i>Marijan Beričič</i>	Paberki iz zgodovine klekljanja in trgovanja z idrijsko čipko	70
<i>Pavla Jerina Lah</i>	Idrijska rudarja Ivana Čarga	74
	POMNIKI	
<i>Marija Heberle Perat</i>	Upodobljena sta primorska škofa Frančišek B. Sedej in Anton Mahnič	76
	ZANIMIVOSTI	
<i>Stanko Majnik</i>	Jesen velikan	79
	PREDSTAVITVE	
<i>Ivana Leskovec</i>	Dom mojih prednikov – kmečka hiša na Cerkljanskem	80
<i>Jože Čar</i>	Viljem Putik in potapljaški dosežki na Idrijskem	84

LITERARNA BRANJA

<i>Milan Koželj</i>	Ivanka Čadež – Nacek gre po sonček	88
<i>Lidija Kleindienst</i>	Marija Stanonik – Raztrgane korenine	88

POROČILA

<i>Špela Hvalec</i>	Športni tedni na Gimnaziji Jurija Vege Idrija	92
<i>Marija Bavdaž</i>	Ob petdesetletnici družbene skrbi za varstvo in vzgojo predšolskih otrok v Idriji	94
	Znanstvene in strokovne objave v letih 1997 in 1998	99
	Zapisnik dveh pogovorov v okviru mestnega sveta KS Idrija	102

IN MEMORIAM

<i>Rafko Terpin</i>	Stanko Majnik	104
---------------------	---------------------	-----

NA NASLOVNICI

OLGA KACJAN IN IVAN RUPNIK V PREDSTAVI SUSN,
SLOVENSKO MLADINSKO GLEDALIŠČE, 1992/1993,
FOTO BARBARA SRŠEN

Per 489/1999

10022791, 1

KOTIZIJA V. 1999/2000

CDB166

Mestni muzej Idrija v luči nove zakonodaje

IVANA LESKOVEC

Muzeji kot javni zavodi opravljamo javno službo (evidentiranje, zbiranje, inventariziranje in prezentiranje premične kulturne dediščine, ki je brez izjeme nacionalnega pomena), saj smo zato ustanovljeni in denar zanjo bi morala zagotavljati država.

Nedvomno je, da Mestni muzej Idrija v zadnjih letih postaja lepo urejena, z razstavami bogata in na vseh področjih aktivna muzejska hiša. Vsi objekti kulturne dediščine, ki so v naši oskrbi, so redno vzdrževani, predvsem pa izjemno lepo obiskani. 60.000 turistov, ki si letno ogleda naše spomenike, je zgovoren dokaz o tem. Radi se pohvalimo, da smo nagrajenci fundacije Luigi Micheletti in da smo bili leta 1997 razglašeni za najboljši tehniški muzej v Evropi.

Žal pa vse to ni dovolj, da bi nas »opazila« oz. »priznala« tudi država. Kajti državni zbor je 22. 7. 1998 sprejel Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o financiranju občin, ki prinaša nekatere novosti, med katerimi je za nas najpomembnejša tista iz 27. člena, ki določa, da od 1. 1. 1999 sredstva za delovanje vseh kulturnih zavodov zagotavljajo občine. Doslej jih je namreč za veliko večino zagotavljalo Ministrstvo za kulturo RS. Slovenski muzealci smo se že v fazi usklajevanja besedila za ta zakon odločno uprli napovedanim spremembam, vendar brez uspeha. Skupnost muzejev Slovenije, katere podpredsednica sem, še zmeraj vztraja na nekaterih stališčih, za katere menimo, da bi jih lahko oz. morale zagovarjati tudi občine.

Muzeji ne smemo dovoliti razpada obstoječe mreže muzejev, to pomeni – ne smemo dovoliti razpada pokrajinskih ali drugih medobčinskih muzejev na majhne, ozemeljsko okrnjene muzeje. Prizadevati si moramo, da bodo vse občine, kjer je naša dejavnost razširjena, pristale k sofinanciranju zavoda. Zakon to nalogo namreč nalaga samo domicilni občini v kateri je sedež muzeja.

In kakšne so oz. bodo posledice?

Žalostno je, da zakon priznava izjeme, ki pa s strokovnimi argumenti niso utemeljive. (Cankarjev dom, Mariborsko gledališče ter »nacionalke« – Narodni muzej, Slovenski etnografski muzej, Prirodoslovni muzej in Tehniški muzej Slovenije so iz tega izvzeti).

Glede na to pa, da nam nihče ne more zadovoljivo odgovoriti na vprašanja: »Zakaj se država odreka spomenikom, kot sta Partizanska bolnišnica Franja in Partizanska tiskarna Slovenija, ki sta enkratna in neponovljiva?« ali »V čem je pomembnejša in vrednejša poslikana skrinja, ki jo hrani Slovenski etnografski muzej od tiste v našem depozitu?« oziroma »Zakaj je idrijska kamšt »problem« lokalne skupnosti (občine Idrija), pogonsko kolo mlina v Bistri, s katerim upravlja Tehniški muzej Slovenije, pa

državni?« trdimo, da je zakon krivičen pa tudi nepošten do ustanov, ki smo v preteklih letih pokazale bogate rezultate svojega dela. Dela, ki je bilo opazno v evropskih dimenzijah.

Na tem mestu velja povedati, da je zato občina Idrija skupaj še z nekaterimi drugimi zahtevala presojo ustavnosti 27. člena omenjenega zakona. Istočasno pa župan noče uradno podpisati sporazuma o prenosu financiranja Mestnega muzeja Idrija med Ministrstvom za kulturo RS in občino Idrija.

Zakon, ki določa prenos financiranja zavodov na občinsko raven, žal tudi ne predvidi namenskih sredstev za to. Za 5 % delež povečana dohodnina, ki jo po novem namenijo občinam, je namreč vir, ki so ga deležne vse občine. Tiste, ki so matične občine zavodov, in tudi tiste, ki zavodov sploh nimajo. Torej o namenskosti sredstev ne moremo govoriti.

Drugi vidik presoje delovanja našega muzeja v novih razmerah je dejstvo, da smo s prenešenim financiranjem pač umeščeni v nek že utečen sistem, za katerega ima občina izdelana merila oz. kriterije. Ali pa tudi ne?

Ministrstvo za kulturo nam je zakonsko zagotovilo višino potrebnih sredstev za leto 1999 s strani občine, kar občina tudi uresničuje. Vendar pa se izkaže, da kriteriji za delitev sredstev med na že doslej »občinske« zavode in novo pridobljenim Mestnim muzejem Idrija niso enaki. Na škodo muzeja seveda.

Sprašujem se, ali bo oblast znala sprejemati splošne muzejske naloge kot pomembne in potrebne, čeprav bi se občina skozi pre malo promovirala. Ali bomo znali in zmogli ohraniti zadostno mero avtonomije in s tem tudi dovolj visoko stopnjo strokovnosti? Ali ne bomo prisiljeni razprodajati se z malenkostnimi, površinskimi dejanji, s čimer pa nam grozi tudi nevarnost, da postanemo samozadostni in z vsem prehitro zadovoljni? To slednje dolgoročno gledano vsekakor ne bo v korist nikomur, najmanj pa nam muzealcem.

In na vse to se navezujejo najpomembnejša vprašanja – vprašanja vsebinskega delovanja muzeja. Obstaja skrb in vprašanje, v kolikšni meri bo dnevna politika usmerjala naše delo, ali drugače povedano, odpira se vprašanje strokovnosti in avtonomnosti. Bati se je torej vdora politike v sfero strokovnega odločanja, kar se lahko odraža v razvrednotenju strokovnega dela ter posledično pomanjkanju ustreznih strokovnih odločitev.

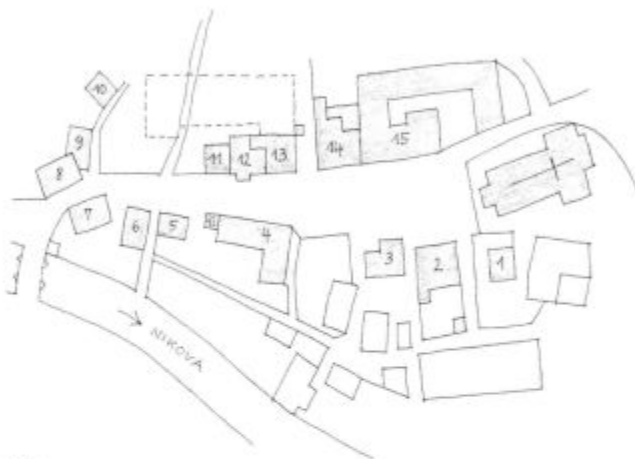
Z vidika delovanja našega muzeja velja poudariti, da smo na področju splošne popularizacije in ustvarjanja infrastrukture (zlasti po dokončanju investicije v muzejsko hišo v Cerknem) v zadnjih letih zelo veliko naredili. Potrebno je, da se tudi strokovno okrepimo, da zaposlimo dva ali tri nove strokovnjake in omogočimo razvoj lastnih ustvarjalnih potencialov. Tako bo Idrijsko in Cerkljansko postopoma prihajalo do prepotrebnih novih raziskav in spoznanj, saj premnogokrat ugotavljamo, da smo v marsikaterem pogledu neupravičeno prezrti (npr.: arheologija!).

Prepričani smo, da lahko s svojim znanjem, vedenjem in ustvarjalno energijo mnogo pripomoremo k podobi, utripu in identiteti našega prostora. Potrebno je le, da skupaj z občinama Idrija in Cerkno zastavimo vizijo razvoja muzeja kot pomembnega dejavnika kulture in jo skozi načrtovane letne kulturne programe uresničujemo. Naš skupen cilj naj tudi bo, da glede na pomembnost dediščine, za katero Mestni muzej Idrija skrbi, dosežemo uvrstitev tega zavoda med nacionalne inštitucije Republike Slovenije.

Preobrazba ta novega placa

RAFAEL TERPIN

1876	1999
Razinger 1	Turk
Eržen 2	Goli
Čuk 3	Majnik
Požnenel 4	Kavčič
Gostiša 5	Konsum
Poljanec 6	Konsum
Šinkovec 7	Nebesa
Čuk 8	Tušar
Ipavic 9	Eržen
Božič 10	Kos
Koler 11	Ljudska šola
Jurman 12	Ljudska šola
Blaznik 13	Ljudska šola
Žežun 14	Mestna hiša
Črni orol 15	Črni orol, stanovanjski blok (Mestni trg 3, 4)

PREDEL OD KAPELE SV. JANEZA
DO CERKVE SV. BARBARE
V LETIH PO 1850.

Okrog leta 1880 je bilo v Idriji le nekaj stanovanjskih hiš s štirikapno streho: Golijeva, Majnikova (današnje ime), Dragotinova pod gradom, Lapajnetova pod cerkvijo Sv. trojice, Turkova in morda še Deželova. Prav vse so zrasle na že prej pozidanih parcelah. Še najbolj na novo je bila postavljena Lapajnetova (tudi Deželova), vse ostale pa še danes skrivajo v sebi mnogo starejše jedro.

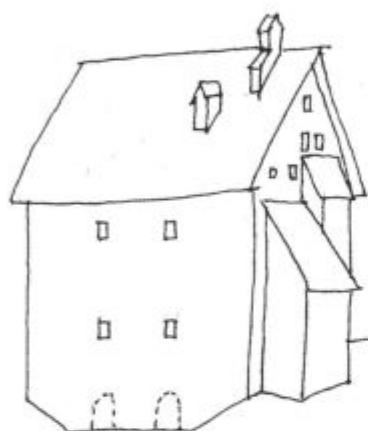
Trg je torej obstajal že prej, celovit, zaključen, prelep s svojimi neenakomernimi zmiki v prostor. Hišna pročelja so bila okrašena bolj po kmečko in bolj po slovensko, kar se nekaterim našim arhitektom zdi premalo mestno. Mislim, da je bil takrat *Ta nov plac* še temeljito povezan z ostalimi deli mesta (Gasu, Kalvinom, Rižami, Grapo, Za gradom...). Trg je bil skupaj s svojimi ulicami eno, moral je biti neverjetno lep.

S starih razglednic se da ugotoviti, da sta bila leta 1880 Turk in sv. Barbara še krita s šinklni, Goli in Magazin pa sta že nosila bobrovec. Ob Črnem orlu je lezla v svoj čas plečata *Žežunova* hiša in nova *Ljudska šola* (1876) se je tam blizu šopirila kot hud tujek. Pogledjmo nekoliko, kako se je *Trg* spreminjal!

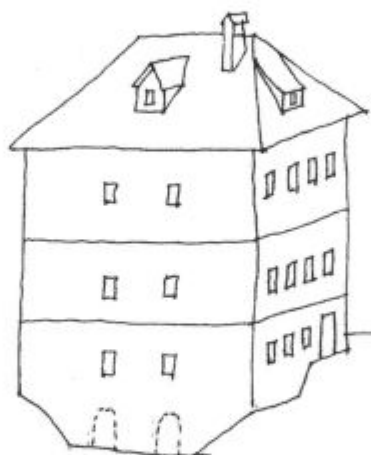
Turk
Idrija, št. 395/95
Piazza V. Emanuele 5
Trg m. Tita 11
Mestni trg 14
urbar 455

Hiša je bila v 19. stoletju v posesti družine *Ranzinger* (1800 Johan, 1862 Alojz, 1885 Karolina). Leta 1900 jo je kupil *Ivan Turk*, ki je v njej takrat že stanoval. 1929. jo je dedoval *Ivan Turk* mlajši, posestnik in trgovec. Hiša je imela okrog leta 1870 še dvokapno streho z ajkrli in prizidki (vzhod). Nekaj njene silhuete je na najstarejši idrijski panorami mogoče videti. Kmalu po letu 1880 si je nataknila štirikapno streho, a je bila še krita s šinklni. Njena dekoracija so bili beli venci in beli okenski okviri, podobno kot v sosesčini cerkev sv. Barbare. Okrog leta 1900 so na jugu vgradili prve kratke ganke, verjetno že Turkovi, šele okrog leta 1922 so jih podaljšali čez vso steno in pokrili. Okrog 1915. leta je hiša nedvomno veljala za lepo in pomembno, večkrat so jo upodobili na sestavljenih razglednicah. Okna so bila tedaj že zanjo značilno okrašena.

1907. je bil v stavbi rojen *Vasja Pirc*, znani slovenski šahist (1927. šahovski mojster, 1929. mednarodni mojster, 1953. vele mojster, 1967. Bloudkova nagrada – IR 1968/20).

SZ
↑
1870

SZ
↑
1880

SZ
↑
1913

Goli
Idrija, št. 79/80
Piazza V. Emanuele 4
Trg m. Tita 12
Mestni trg 15
urbar 79

Po ustnem izročilu ima hiša slavno preteklost. V majhni hišici, ki je nekoč stala na istem mestu (16. stol.), je živel *Jakob Petelin-Gallus*, veliki renesančni skladatelj. Hiša je baje imela v izvesku petelina. Petelinov rod izhaja iz Ribnice na Dolenjskem. Od tam so se preselili na Šentviško Goro, kjer so imeli svojo hišo. Na njenem pročelju je bil do 1910. leta naslikan petelin in velika črka M (trgovci). V času protestantizma se je družina z Gore premaknila v Idrijo.

Stavba, ki je nasledila prvo hišico, je gostila dva znana moža. Prvi je bil *Martin Glowacky*, ki se je v hiši 1845. poročil. Bil je upravitelj rudniške žgalnice, precej je povečal proizvodnjo cinobra. Njegov sin *Julij Ivah*

Glowacky je bil v hiši rojen 1846. leta. V svojem bogatem življenju je študiral prirodoslovje (fiziko, matematiko) in slovenščino. Bil je profesor in celo ravnatelj mariborske gimnazije. Botaniziral je tudi v idrijski okolici (lišaji). Stara Erženova hiša je bila ena najlepših idrijskih stavb. Njeno neverjetno podobo sem našel v Trevnovi kroniki. Sprva sem močno dvomil v odlično risbo, a ko sem malo pozneje naletel na isto stavbo na starih idrijskih razglednicah (okrog leta 1880; posnetki so običajno starejši), so vsi dvomi minili. Bila je prav taka, kot jo je Karel Treven st. narisal! Franc Goli je prišel v Idrijo okrog 1870. leta, bil je sposoben fant, veliko je zaslužil s trgovino. 1877. je kupil staro hišo na dražbi (najbrž z dotrajanim ostrešjem) in okrog 1880. zgradil na istem mestu novo, današnjo. Da stare hiše ni v celoti podrl, mi je dopovedala niša na vzhodni fasadi, ki je bila ohranjena tudi na novi zgradbi, enakó tudi razpored oken. Prostor Novega trga se ni z zidavo prav v ničemer spremenil.

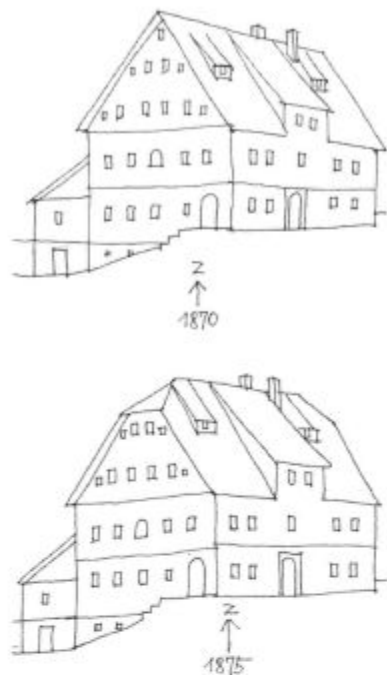
1896. je pod Zajčevšem postavil edino idrijsko vilo, ki se ji zato pravi kar Vila. V letih 1903 in 1904 je zgradil še stavbo za skladišče (danes Kavarbar in del Mestne knjižnice).

V Kurjem vrhu je imel precej sveta. 1927. leta je umrl, star 80 let. 27.000 lir je zapustil mestnim revežem, večjo vsoto so porabili za vodovod. 1924. je Golijevo lastnino verbal *Ludvik Goli*, 1931. pa *Marija, Franc* ml. in *Marijan Goli*.

Hiša (Golijeva) je sprva morala imeti še notranje stopnišče, dvoriščni prizidek in ganki so poznejši.

Hiša ima za sabo burno zgodovino. V neposredni bližini (trgovina Kmetijske zadruga) so 1516. leta izkopali *Katarinin* šoht. Zasuli so ga 1682. leta. Po tem letu se je, zgleđa, šele začel razvijati *Ta nov plac*. Ostalina jamskih del so nedvomno veliki kupi gline, ves trg in park sta nasuta z njo. Po potresu 1511 in veliki poplavi, ki je sledila, so najbrž še bolj vneto nasuli vso ploščad. So tedaj zasuli tudi kapelo sv. Barbare, ki morda kot krita poznejše župne cerkve še zdaj ždi zakopana v ilovici? Karel Treven jo ima narisano, vendar je risbi le težko verjeti.

Hiša je bila večkrat prezidana in povečana, kar se nedvomno čuti tudi v njeni pisani notranjščini. Razvila se je iz navadne slovenske dvokapnice. Do kvadratnega tlorisa je prišla preko podaljšanih ajkrov na jugu in pravokotnega prizidka na severu. Če odmislimo štirikapno streho, se je le počasi razvila v eno najlepših mestnih hiš. Na stari fotografiji iz 1870. leta jo je komaj videti, a razložiti se vsekakor da, da jo je tedaj še krasila temnosiva poslikava (venci, okenski okviri, naslikani stebri). Današnja vzhodna dekoracija je gotovo naslednica nekdanje in hkrati posledica starih prenavljanj.

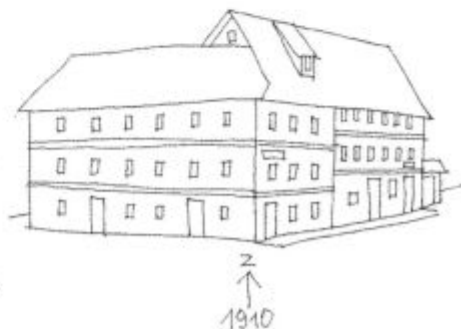
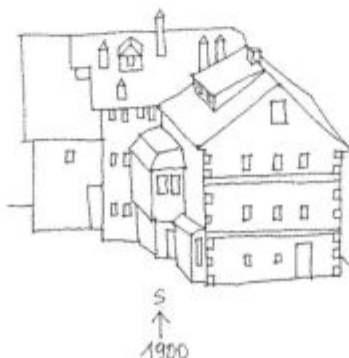
Majnik
Idrija, štev. 76/77
Piazza V. Emanuele 3
Trg m. Tita 13
Mestni trg 16
urbar 76

V prvi polovici 19. stoletja je bil njen lastnik *Leopold Čuk*. Njegov sin *Johan* se je 1847. poročil z neko mojo prateto *Marijo Terpin*, ki je z *Doline* zanesljivo prišla na boljše. Kar privoščil sem ji. Za *Johanom Čukom* je hišo prevzel *Jurij Tavčer*-Idrijski, v svojem času na Idrijskem in Cerkljanskem najbolj znan cerkveni slikar. Delavnico je imel v spodnjih prostorih. Nad balkonom je bila do približno 1928. leta obešena njegova velika podoba *Brezmadežne*, podpisana: *Georg Taukher Pinxit 1862*. Danes slika krasi hišni hodnik. Pri *Tavčerju* sta se učila še dva idrijska slikarja, *Ludvik Grile* in stric mojega obeta *Matevž Terpin*. (Po študiju se je preselil v Ljubljano, kjer je bil bolj znan kot *Matej Trpin*.) 1892. je *Jurij Tavčer* umrl. Leto po njegovi smrti so njegovo posest razdelili med več dedičev. Tako vmesno stanje, za hišo nedvomno slabo, se je vleklo do 1921., ko je stavbo kupila vdova *Katarina Rupnik*, rojena *Kogej*. 10 let pozneje je hišo kupila trgovka *Frančiška Majnik*, rojena *Šinkovec*. Njen sin *Stanko*, upokojeni rudniški uradnik, je vnet filatelista, zbiralec starin, amaterski zgodovinar in vremenar. V hiši se prav dobro počuti tudi današnji idrijski župan *Cveto Koder* z materjo županjo vred.

Kavčič
Idrija, štev.68/69
Prelovčeva 1

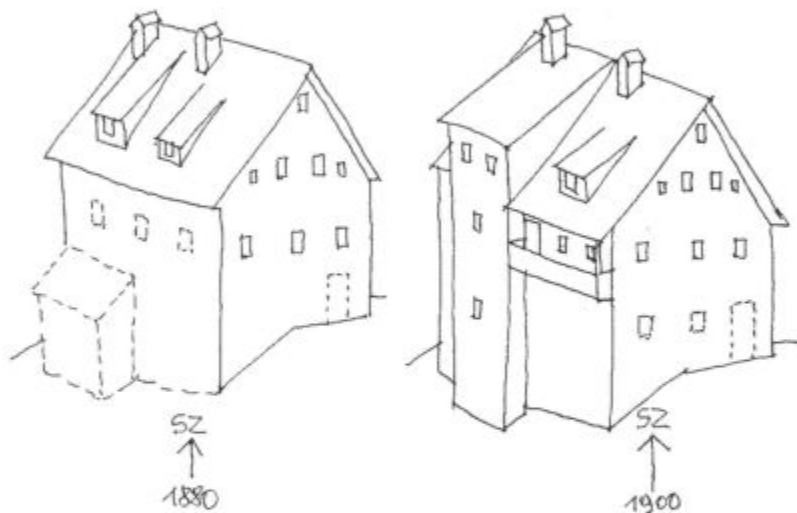
V nekdanji stari hiši je bil 1887. leta rojen skladatelj in zborovodja *Zorko Prelovec*. Ob njegovi *Sedem si rož* nam gredo še danes mravljinci po telesu. Vse njegovo življenje je bilo po svoje povezano z Idrijo. *Zorkova* sestra *Minka*, poročena *Kosmač*, je hišo poverbala po starih starših. Njen oče, ki je bil sodni oficial, se je v Idrijo priženil od *Fare*. Zaradi dedovanja je bilo pri *Prelovcih* precej zamere. Okrog leta 1917 so od *Minke* hišo kupili *Kavčičevi*. Pred tem so imeli mesnico pri *Vončinu* v *Ta* usrani gasi (*Ulica sv. Barbare*). V hiši je bila potem ves čas mesnica in pod Italijo zelo znana gostilna *Pri Briznčenu*. 1922. leta je *Josip Kavčič* na dvoriščni strani prizidal drvarnico in verando. Po vojni, se spominjam, je bil v enem od gostilniških prostorov zadekan idrijski šahovski klub. Hišo, ki se je cesti in podaljšanemu trgu vedno idealno prilegala, so podrli 1984. leta. Na istem mestu so v starih proporcijah zgradili novo moderno poslopje. Bila je to prva povojna Idrija primerna gradnja.

Manjša, značilno knapovska hišica, je stala takoj za Kavčičem, le nekoliko zmaknjeno proti Nikovi. V prvi polovici 19. stoletja je bila hišna lastnica *Marija Vončina*. 1875. je bil lastnik *Franc Gostiša*. Že 1888. je stavbo odkupil *Valentin Lapajne*, leta 1900 je kupil še dva vrtička. V letih 1903 do 1906 je zgradil vzhodni del Konsuma. Vsaj 1903. se je torej imenovano poslopje moralo umakniti.

Vončina
Idrija, št. 67/68

Tinče Lapajnetov je pred vojno (okrog 1920. leta) uspešno prodajal železnino po tovarniških cenah. Žena (iz Ljubljane) je po moževi in sinovi smrti ostala v trgovini sama. Posli so šli vse slabše. 1934. leta je hišo s skladiščem vred odkupilo Idrijsko konsumno društvo. Od tedaj se je ohranilo ime *Konsum*.

Hiša je stala tik ob Nebesih, vendar glede na Kavčiča in Vončino prečno na ulico. Njen nikovski konec je bil torej višji. Podrli so jo 1906. leta, ko je *Valentin Lapajne* začel postavljati drugi del svoje trgovske hiše.

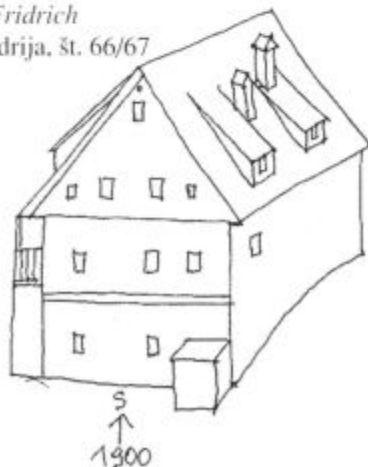
Jozef Fridrich je bil njen lastnik pred letom 1850. 1854. je stavbo kupila *Neža Poljanec* (zapisano *Polanc*), 1895. je dedovala *Katarina Poljanec*. *Valentin* (Tinče) *Lapajne* jo je odkupil 1902. leta.

Pod Konsumom je bila pod Italijo avtobusna garaža z dohodom med Nebesi in Konsumom. Klanec je bil tedaj blažji, gornjo cesto so pozneje nasuli in tudi avtobusi so bili manjši, le za šest do osem oseb.

Konsumu, ki je sicer prav lepo umeščen vzdolž ceste, sta se tako umaknili dve mnogo starejši idrijski stavbi.

Preobrazba ta novega placa

Fridrich
Idrija, št. 66/67

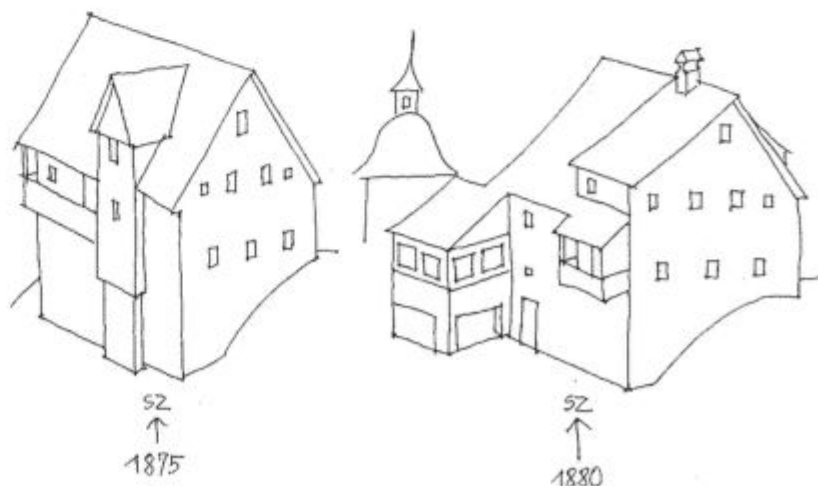
Šinkovec
Idrija, št. 65/66
Prelovčeva 5

Stara Nebesa so se od nekdanj lepo prilegala ovinku in bližnjemu mostu čez Nikovo. Pred 1850. je bil lastnik *Gregor Svetič*, za njim pa *Franc Šinkovec*. Že 1875. je želel graditi. Občina mu ni dovolila, ker ni bil pripravljen pustiti prostega dohoda do javnega studenca (Tomarca) pod hišo. Šlo je za meter širine. No, 1878. so prenavljali in spreminjali nekdanjo dvokapnico v nekaj drugega pod imenom Francove soproge Helene. Takrat se je gostilna že izprožila z novim prostorom skoraj nad Nikovo in tik za kapelo sv. Janeza. Resnejše je bilo leta 1892. Tega leta so staro stavbo najbrž v celoti podrli in postavili sedanjo. Pet let pozneje je bil v hiši ustanovni zbor telovadnega društva Sokol (1997. smo neopazno praznovali stoletnico).

V bukvah Zemljiške knjige stoji, da je hišo 1908. dobil z izročilno in ženitno pogodbo *Leopold Obed*. 1915. je bila prezadolžena in prodana Ljudski hranilnici in posojilnici Idrija. 1953. sta kot lastnika zapisana Zveza sindikatov Jugoslavije in Društvo upokojencev LRS, podružnica Idrija.

V hiši je bil poleg gostilne vedno še kakšen drug lokal: mesnica, delikatesa, upokojenska knjižnica, (imenovana DID). 1936. sta bili gostilna in mesnica v lasti Krščanske gospodarske zadruge. Takrat pa tudi še v prvih letih po 1945. je nabavljal vino in živino ter sestavljal jedilnike *Franc Novakov*. Po vojni so mu svetovali, naj vendar že sname boga s stene. »Ne«, je rekel, »ga pa ne bom!«

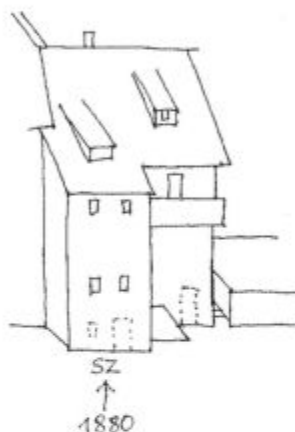
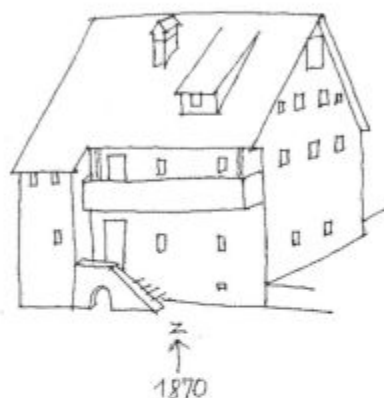
1963. so končno preuredili gostilno Nebesa, ki se je sprva sramežljivo imenovala Pod gradom, čeprav je že imela svojega »nebeškega očeta«. *Franc Lapajne* je bil po izobrazbi trgovski pomočnik, a je v gostinstvu našel svojo dušo in častno ime *Nebeški oče* mu je vedno zelo pristajalo.

Hiša je ena najstarejših pod gradom in že ves čas svojega življenja tvori srž vseh vedut z gradom v ozadju.

Pred 1850. letom je bil lastnik *Leopold Čuk*, pomeni, da je ta sila premožni Poldič imel hkrati dve hiši na enem samem trgu. To se je moral nositi!

V našem stoletju je hiša Tušarjeva (Frančiška, Anica), kaže rebra in jo bo gotovo težko obnoviti. V spodnjih prostorih so bili vedno različni lokali. Tam, kjer je nekoč deloval brivec Filipič, je danes prodajalna spominkov.

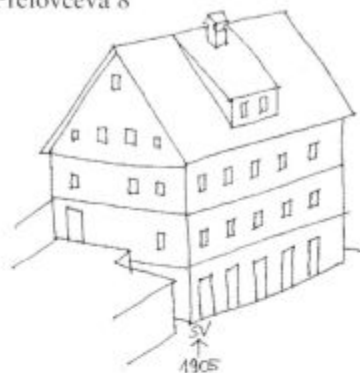

Hiša je bila od nekdaj vraščena k Tušarjevi, tudi ona se je kot Tušarjeva in Šinkovčeva lepo skladala s potjo in ovinkom. V prvi polovici 19. stoletja, ko je bil lastnik *Marko Winkler*, je bila v smeri proti Kosu daljša. Tedaj je še vsa sijala v domačnosti. V letih 1870 do 1880 so jo prvič predelali. Neverjetno se zdi, da so jo s Kosove strani skrajšali. Domnevam, da so ji odstranili gank, položili streho in predelali ajkrle pred 1920. letom. Leta 1921 je postal lastnik hiše *Štefan Pečirer*, 1937. pa trgovec *Vili Eržen*. Za njim je lastništvo prevzela njegova vdova, šivilja Marija.

Pod klanec k Špajzecetlno se od zelo starih časov naprej imenitno stiska tudi danes vsa sijoča Kosova hiša. Vsaj skozi zadnjih 130 let se ni v ničemer bistvenem spreminjala. 1882. so jo celo zelo estetsko obnovili. Tudi po ustnem izročilu vedo povedati, da je bila včasih Božičeva. Že 1844. je v njej gospodaril *Anton Božič*. 1918. jo je z izročilno pogodbo dobil *Nace Božič*. 1942. jo je dedovala *Amalija (Malči) Kos*, poročena Lapajne. Po pravnih zapletih je lastništvo naslednje leto spet prešlo na Naceta, a sedem let pozneje je bilo s sodbo potrjeno lastništvo Amalije Kos. No, in potem je šele 1960. zabeležena kupoprodajna pogodba za sodavičarja Srečka Kosa. Sprva je imel delavnico na Tomu.

Preobrazba ta novega placa

Tušar
Idrija, št. 64/65
Prelovčeva 8

Eržen
Idrija, št. 63/64
Prelovčeva 6

Kos
Idrija, št. 62/63
Prelovčeva 4

Koler (Koller)
Idrija, št. 61 (verjetno)

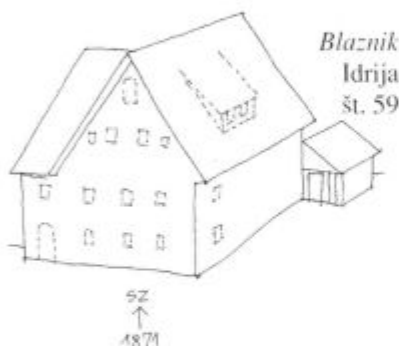

Na prostoru današnjega vrta pred osnovno šolo (ljudsko), zgrajeno 1876. leta, so nekdanje tri stanovanjske hiše. Prav tesno, ena ob drugi in lepo vzdolž ceste. Najbližja Kosu je bila Kolerjeva.

Martin Koller, hišni lastnik pred 1850. letom, je imel poleg stavbe le še skromen zelenjavni vrt v smeri proti Kosu, vsega skupaj za dve postelji.

Jurman, Idrija, št. 60

Kolerja se je držal *Jurman* (Leopold pred 1850. letom). Hiša je bila večja, na cesto je imela podaljšan strešni izrinek, streha je bila strma in obsežna. Jurman je imel v prvi polovici 19. stoletja še svet na drugi strani ceste in droben prizidek na zahodu Kavčičeve hiše. Pretežni del zemljišča bodoče ljudske šole je bil v njegovi lasti.

Blaznik
Idrija
št. 59

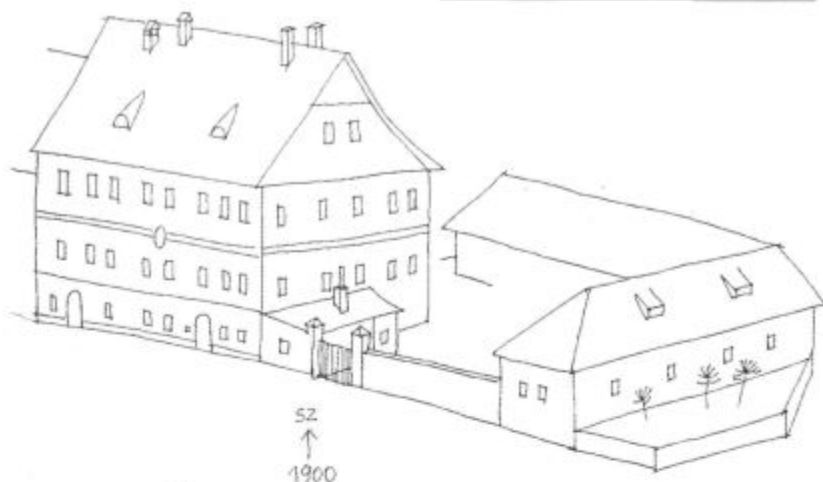
Pred 1850. letom je bil hišni gospodar *Anton Blaznik*. Strešno sleme je najbrž ležalo vzporedno s klancem k Sv. trojici. Blaznikov je bil še poznejši šolski vrt za stavbo in ves zahodni travnik tja do Kosa. Arko piše, da je v noči z 21. na 22. maj 1823. leta pogorela hiša Jerneja Blaznika, najbrž Antonovega očeta, in delno tudi sosednja, Jurmanova. Kakorkoli že, pred sklepom o rušenju in pripravi parcele za novo ljudsko šolo 1876. leta so vse tri hiše spet stale. Njihova dvoriščna plat je delno vidna le na morda najstarejši idrijski fotografiji iz leta 1870 (ali prej). Tlorise za silo poznamo s situacijske karte, o ostalem smemo le ugibati.

Žežun
je stal točno na prostoru
današnje mestne hiše
Idrija, št. 77/78
urbar 77

Široko plečata stavba se je na vzhodu trdo tiščala Črnega orla. Že 1834. je bil lastnik idrijski posestnik *Johan Sežun* (po idrijsko *Žežun*). Njegov je bil ves svet za hišo in gor za Sv. trojico. Še višje mu je pripadalo zemljišče nad današnjim Skokom. Njegova hiša je bila strašno široka in je gostila cel kup najemnikov. Prizidek v klancu ob poti k Sv. trojici so naredili 1881. leta. Spodaj je delal urar Serjun (posestnik, urar, kavarnar, tudi župan v letih 1883 do 1886), najbrž v klancu je imel delavnico steklar Reven. Johan Reven (Ne vem, če gre za prejšnjega steklarja) je hišo leta 1880 dobil z izročilno pogodbo. 1888. je stavbo kupila Mestna občina Idrija. 1895. so izselili vse hišne prebivalce in jo še isto leto podrli. Znano je, da sta 1901. v novi mestni hiši že delovala dva oddelka idrijske realke. 10. decembra 1903. se je v še sveži stavbi rodil odličen risar in kipar Nikolaj Pimat. Prizidek v klancu je bil narejen 1913. leta. Mestna hiša je bila bombardirana 1945. leta, bombe so jo poškodovale 23. aprila ob deset minut čez peto popoldne.

Lahko trdimo, da je s pojavo ogrsko grajene mestne hiše dobila ljudska šola primernega kompanjona. V podaljšanem trgu proti gradu je šola nehala biti premogočna in preveč tuja.

Črni orol
Idrija, št. 78/79
Mestni trg 2

Pod imenom Črni orol pojmujeemo več starodavnih stavb, ki so bile vse za življenje idrijskih knapov in idrijske gosposke zelo pomembne: Zgornja ali Ta velika gostilna, pivnica (pirhale) s plesiščem, cesarski hlev, italijanski Dopolavoro (Doppolavoro), ledenica. 1752. je hišo iz privatnih rok kupila Bratovska skladnica. Tega leta so jo prezidali, uredili so kleti, v pritličje so namestili gostilno. Gostilna je takoj začela z delom. V prvem in drugem nadstropju so bili tujski prostori. Kazino je bil bolj nemškega značaja. V stavbi so imele prostor tudi čitalnica in nekatere strokovne organizacije. 1777. je prešlo vinsko gospodarstvo v erarično posest, z dobičkom so odtlej krili stroške idrijskega zdravstva. 1778. so v bližini na dvorišni strani sezidali veliko vinsko klet. Že 1775. so na dvorišču v zemljo vgradili obsežne obokane prostore za bodočo Pirhale. V prostorih nad njo je bilo postavljeno plesišče. Okrog 1830. je pivovarna letno zmogla 100 veder piva, ječmen in hmelj sta zrasla v idrijski okolici. 1881. so se zabave v Kazinu (nemški rudniški uradniki) imenovala Akademije. Piparski kolegij je pomenil debate ob kajenju pip. 1881. se je odvila zadnja predstava v nemščini. Kazino je imel le malo članov, 30 ali 40, a včasih le dva (IR 1957/131). 1899. je imelo v stavbi skupne prostore Telovadno društvo Sokol, skupaj z Delavskim bralnim društvom in Narodno čitalnico. 1893. je bila na dvorišču Črnega orla zgrajena ledenica, to je bil težak obokan kletni prostor.

Italijani so v podaljšku cesarskega hleva uredili Dopolavoro (današnja knjigarna), v nizki, široki stavbi je bila gostilna z obsežnim šankom in biljardom. Od 1920. do 1943. je na istem dvorišču imel Giancesini avtobusno garažo. Stavbo so podrli 7. marca 1953. Pod Dopolavorom so Italijani postavili prvo javno moško stranišče v Idriji, uporabno za dve osebi hkrati. Drugo, prav tako, je stalo v bližini Gabrona.

Po drugi vojni, 1946., so ustanovili Knjižnico Janka Premrla-Vojka. 1953. so jo preimenovali v Mestno knjižnico in čitalnico. Kar dolgo je prebivala

v prostorih starega in novega Črnega orla. Iz iste veže se je še dolgo po vojni stopilo tudi v Radio klub; tam, v tisti čumnati, smo mestni mulci prvič zijali v teleškil (TV ekran). 1956. so v drugem nadstropju uredili dvorano Mladinskega doma. Tja do 1960. in še čez se je v dvorani odvijalo nepregledno število socialističnih in herojskih proslav, srečanj, pa tudi pomembnih slikarskih razstav.

Naj zaključim ta svoj sprehod po obrobju Ta novega placa z *župno cerkvijo sv. Barbare*. Bila je središče celega trga, njegova duša in njegov poudarek. Nobena klekljarska *bucka* pred ljudsko šolo, naj bo Kogojeva ali ne, cerkve ne more niti za silo nadomestiti. Do popolne dokončanosti so jo knapi delali polnih sto devetindvajset let. Rudnik je med gradnjo verjetno le od strani gledal.

Pa je prišlo do dobronamernega in nadvse koristnega zavezniškega bombardiranja! Leto 1945! Zgoreli sta dve ulici s cerkvijo vred. Posmodilo je »kuhinjico«, šel je božji grob, ostrežje, zvonik. V povojnih letih se je pod milim nebom še maševalo. A ne dolgo. Oblast je pritisnila in v juniju 1951. so ta zavedni knapi pospravili nesnago. Trg, ki smo mu bogve zakaj od nekdanj pravili *Ta nov*, je izgubil svoj biser. Zavedajmo se, da je bila cerkev še nekaj let pred 1940. krita s šinklni in se je nasploh strašno elegantno in gladko povezovala s hišami svojega trga, dejal bi, še mnogo več skupnega je imela z nekdanjim nepreobraženim trgom, o katerem smo v tem sestavku nekoliko požebrali.

Za pomoč pri zbiranju gradiva se lepo
zahvaljujem gospe Silvi Brenčecovi.

Viri TREVNOVA KRONIKA
 IDRIJSKI RAZGLEDI
 ARKOVA ZGODOVINA IDRIJE
 PRIPOVED TONETA POŽENELA
 ARHIV ZEMLJIŠKE KNJIGE
 ŽUPNIJSKI ARHIV, IDRIJA
 ARHIV R.T.

JOŽE JANEŽ

Ivan Rupnik, gledališki igralec

FOTO MARE RUDOLF

Ivan Rupnik je igralec Slovenskega mladinskega gledališča v Ljubljani. Življenje mu teče med Ljubljano, številnimi gostovanji in Idrijskim Logom, kjer ima kmetijo. Pogovor je nastal v nedeljo, 22. novembra 1998, v njegovi domači hiši. Tisti dan smo preživeli lokalne volitve in zapadel je prvi sneg, ki ga je oster veter zbiral v hladne zamete. Noč je padla zgodaj popoldne. Moja želja je bila, da bi pripravil vprašanja in dobil pisne odgovore. Ivan pa je raje pogovor posnel kar v živo. V toplo zakurjeni hiši sem imel, ob stalnem upanju, da ne bi zatajil kasetofon, redko priložnost poslušati navdušujoče izpiljen glas igralca. Upam, da bo prepis pogovora vsaj za silo podoživel zvočno energijo, ki je hitro in z lahkoto zapolnila prostor in v meni v močnih valovih še dolgo odmevala.

Ljudje te s televizijskih ekranov zagotovo dobro poznajo, morda pa marsikdo ne ve, kje si doma. Povej nam, prosim, nekaj bistvenih podatkov iz tvoje življenjepisa.

Naj začnem z otroštvom. Rojen sem v Črnem Vrhu nad Idrijo, v zaselku Trebče. Rojen sem bil doma, ker sem pohitel, še babice ni bilo. Otroštvo preživel v Črnem Vrhu in osnovno šolo. V gimnazijo sem šel v Idrijo, bil vozač, in potem sem šel študirat v Ljubljano. Najprej sem študiral farmacijo in bolj kot je šlo proti koncu študija, bolj mi je notranji čut govoril, da najbrž to ne bo čisto v redu. Zato sem poskusil še s sprejemnimi izpiti na akademiji za gledališko umetnost, samo zato, da si rečem, da sem poskusil. In sem jih tudi naredil, kar me je zelo presenetilo. Ampak potem sem začel tudi študirati, s štiriindvajsetimi leti sem začel ponovno študirati. Potem sem, na žalost, farmacijo pravzaprav zapustil. Groza me je bilo občutka, vedno bolj ko je šla farmacija proti koncu, da bi hodil v Idrijo v službo, ha, ha, ha. Mislim, moje otroštvo, pravzaprav, je bilo zelo lepo. Naša hiša je bila predzadnja v vasi, okoliški griči, vključno s prostorom pred hišo, ne glede na to, da takrat tista hiša ni bila naša, so mi dajali ogromno prostora. Otroštvo sem preživel dosti sam in seveda je bilo prostora za igro ogromno. Ko me kot igralca vprašajo, kje so korenine občutkov, ki jih

imam sedaj priložnost realizirati – ena od korenin je tudi v otroštvu. Zelo rad sem se igral, pretvarjal, ena od korenin je v otroštvu, ja, pustimo zdaj talent in družino, iz katere izhajam, zelo radi so imeli glasbo. Moja mama je, ko je bila še mlajša, igrala v raznih društvih, vaških, recitirala. V družini so bili zelo zadovoljni, če sem čital knjige, če sem čital na glas, v bistvu so me spodbujali, bilo jim zelo všeč, tako da sem celo osnovno šolo kar veliko nastopal. Moje otroške igre niso bile tipične, tiste vrste, da bi me veliko pustili v družbo, nisem smel biti veliko s sovrstniki, ker so se bali zame, da si ne bi kaj naredil, ha, ha.

*Tvoja srednja šola je bila
gimnazija v Idriji.
Nekateri tvoji sošolci so danes na
pomembnih položajih v družbi.
Kako danes gledaš na gimnazijsko
obdobje?*

Ja, na osnovno šolo v Črnem Vrhu imam izredno lepe spomine. Tudi na gimnazijo imam lepe spomine, ampak mislim, da zaradi obdobja, ki ga ima človek od petnajstega pa tja do devetnajstega leta, vsaj takrat je bilo to obdobje odraščanja, danes generacije odraščajo malo prej...Na gimnazijo pa, saj imam veliko lepih spominov, ampak bilo je tudi veliko temnih, črnih obdobj. Prvo, zame je bilo grozno štiri leta voziti se. Spominjam se, da me je prvo leto vsak dan bolela glava, ko sem prišel domov, grozno mi je bilo voziti se z avtobusom, grozno mi je bilo zgodaj vstajati, kar mi prej v osnovni šoli v Črnem Vrhu ni bilo treba, ker sem imel deset minut do šole. Ko sem prišel študirat v Ljubljano, mi je bilo najlepše, ker sem lahko spal, dokler se je dalo, in potem hitel na predavanja. Na sošolce imam tudi zelo mešane spomine. Bilo nas je sedem fantov, sedem zelo različnih fantov in triindvajset deklet. Kot sem rekel, to je bilo temno obdobje, zelo sem bil tudi zaprt sam vase. Zdelo se mi je, da se vsi ukvarjajo s stvarmi, ki mene sploh ne zanimajo in v resnici me niso zanimale, nobeno področje, s katerim so se ostali ukvarjali. Seveda je to pogojeno tudi z vožnjavo, po šoli moraš na avtobus in domov. Težko sem se udeleževal v obšolskih zadevah, ker bi moral ostati v Idriji in bi imel probleme z vožnjo domov. Ampak tudi mesto mi ni pretirano ustrezalo. Meni kotel Idrije ni nikoli odgovarjal. Vedno mi je bila všeč odprtost hribov tu naokrog. Spodaj sem se vedno počutil, kaj vem, utesnjenega, ja. Jasno, to so mešani spomini. Imam tudi lepe spomine, na profesorje, lepe spomine, čeprav ne na tiste... V življenju ne prenašam ljudi, ki so cinični, tistih, ki so bili ciniki, nisem maral, z njimi nisem dobro shajal in se jim tudi nisem nikoli hotel odpirati. Edino, pri čemer sem se udeleževal na gimnaziji, je bil dramski krožek, ampak to samo prvi dve leti, potem pa ne več, ker sem se že v tretjem letniku usmeril, že v tretjem letniku sem ugotovil, da bom šel študirat farmacijo. Zelo zgodaj sem se to odločil, zelo resno, zelo zavestno in potem se mi je zdelo, da moram paziti na uspeh in hoditi domov in potem v tretjem in četrtem letniku nisem tudi igral nič več. Lepe spomine imam na profesorico Urbasovo, ki je vodila dramski krožek, lepe spomine imam na razredničarko Bizjakovo, pa tudi na ostale, navsezadnje. Kar se pa umetnosti tiče, imam zelo dobre spomine na Maksa Pirmika, ki nas je učil umetnostno vzgojo, zelo se spominjam njegovih razlag, njegovih ur. Zelo dobro se spominim Avgusta Černigoja, v karirastem suknjiču, ki je sicer učil vzgojiteljice, ampak jaz se tega človeka..., imel je auro, zelo je bil

zanimiv. Drugače se nisem udeleževal v nobenih dejavnostih. Z vsemi sem se v bistvu dobro razumel, ampak z nobenim ne prav zelo. Ko sem odšel z gimnazije, nisem imel stikov pravzaprav z nikomer. Šele pozneje, ko smo začeli z obletnicami, na prve nisem hodil, šele pozneje sem se s tem nekako sprijaznil. Ampak v gimnaziji nisem užival, zame je to temno obdobje.

Ja, z idrijsko mentaliteto sem imel opravka že prej, ker smo hodili na občino, imeli smo veliko sorodnikov, hodili smo k zdravniku, v trgovino, na obiske. Ja, bila je posebna mentaliteta, ki je izhajala iz rudarskega stila življenja. Rudarji so imeli resen, stalen posel in obstajala je, recimo ji meščanska sredina, ki se mi je zdela res zelo odmaknjena. Mogoče je to zame temno obdobje tudi zaradi tega, ker sem v gimnaziji skozi moje sošolce spoznaval to malomeščansko miselnost, ki mi je bila neznansko tuja, in se mi je zdelo, da komplicirajo na mestih, kjer sploh ni treba, kjer so stvari izredno enostavne. Mislim, da je to spet pogojeno z mojim življenjem, ker sem vsake počitnice preživel ali pri sestri na obali ali pri drugi sestri v hribih, tako da se mi je zdelo, da svet ni samo Idrija, ki je bila zame, vaščana, vendarle mesto, ampak da so mesta tudi drugje in to je bilo zame dosti pomembno.

Ne, to je bil zelo poln tek. Prvič, zelo resno sem študiral, nikoli nisem pavziral, samo iz letnika v letnik je bilo... tako ... črv dvoma je zmeraj bolj grebel. Zame je bilo to zorenje v pravem smislu. Na eni strani je bil naravoslovni študij zelo dobra izbira, tam mora človek resno delati, razmišljati, logično sklepati, razvijaš delovne navade. To se je vse obrestovalo, rekel bi, da se je v študiju farmacije še poglobilo. Ampak, po drugi strani se mi je zdelo, da mi ta študij ne bo dal nobenih možnosti, saj sem kmalu ugotovil, da znanstvenik ne bom. To je bilo kruto spoznanje, ugotovil sem, da to ni zame, da je ta materija zame premalo življenjska, da bi preživel življenje v laboratorijih, v eksperimentalnosti in mi je bilo tudi grozno, da bi šel v lekarno, v katerokoli lekarno. V Ljubljani sem padel v družbo, ki mi je ustrezala veliko bolj kot gimnazijska, bila mi je zelo blizu. Lahko smo neskončno veliko klepetali, neskončno veliko govorili in velikokrat kam šli. Imel sem različne družbe, ne glede na zahtevnost študija, od duhovne do, kako bi rekel, življenjske, da se hodi ven. Ustrezalo mi je tudi kulturno okolje. Že takoj sem hodil v gledališča, ampak ne samo uradna gledališča, tudi v gledališča, ki so bila takrat tako rekoč v povojih, recimo eksperimentalno gledališče Glej. Mislim, da sem 75. leta, ko sem prišel v Ljubljano, ujel ravno še malo zadnjega vala filozofije, ki je izhajala iz flower-power generacije, ko so že prišli spet vsi iz Indije, z vsemi izkušnjami, in ta svoboda me je nekako odpirala. Nisem bil več tako zaprt. Čeprav samega sebe morda ne vidim dobro, ampak zdi se mi, da sem se bolj odpiral. To je bil zelo zanimiv čas. Zelo mi je bilo všeč študentsko življenje v študentskem naselju, dogajanja po kletih, hepeningi, tudi v glasbi, kjer mi prej ni bilo čisto jasno, kaj se dogaja. In seveda gledališče.

Si kaj občutil ali imel opravka z rudarsko mentaliteto v Idriji?

V Ljubljani si študiral in skoraj doštudiral farmacijo.

So tista leta prispevala k tvojemu zorenju ali so bila neke vrste prazni tek?

To me je vedno bolj privlačilo, vedno bolj ko sem šel proti koncu študija. Tako da sem si kot absolvent farmacije upal na sprejemne izpite na igralstvu. Najbrž je to, da se človek išče. Mislim, da sem sploh bolj tekač na dolge proge in da se težko navdušim in da stvari v meni zorijo počasi in počasi pridejo ven. Očitno je bila farmacija obdobje, v katerem je igralstvo iz mene prišlo na površino.

*Kako gledaš na prelomne
življenjske odločitve in dogodke?
Gre za usodo, zavestno odločitev
ali izsiljeno notranjo nujno?*

Ne, na to gledam kot na osebno osvoboditev. Če sem zelo iskren, sem si od nekdaj želel biti, kar sem. Ampak zdelo se mi je, da v svetu, v katerem sem živel, na vasi ali v Idriji, ni moje mesto biti igralec. Tudi odziv ljudi name nikoli ni bil kaj prida. Sicer so me imeli za zelo resnega, ampak nihče me ni resno jemal v tem smislu kot zdaj. Jaz pa sem svoje ideje pravzaprav pestoval že kot otrok. Dejstvo, da sem bil sprejet na igro, je bil zame samo zunanji šok, notranje je pa bilo v redu. Ugotovil sem, da so to sanje, ki so lahko resnične, ker sicer bi jih še kar naprej potiskal vase. Vse to jemljem kot popolnoma individualno svobodo, vedno hočeš biti svoboden, tudi v ustvarjanju. Saj delo je na nek način ustvarjanje in to sem hotel imeti. In to sem si seveda vzel, ne glede na šok ljudi, s katerimi sem živel, in mojih domačih. V to sem enostavno šel in sploh nisem razmišljal, če je zame dobro – zelo svobodno, zelo neobremenjeno.

*Kakšen je bil zunanji okvir
tvoje igralske poti?*

Zelo jasno mi je bilo, to sem ugotovil med študijem farmacije, da če hočem postati igralec, moram na akademijo. Drugače se mi je zdelo, da stvari ne bodo dobile študijskega in profesionalnega načina. Pustimo »upati se«, o tem sem že govoril. Potem pa šok akademije, zelo malo je bilo sprejetih, kot vedno. Prvo leto je bilo še stresno, ker je bilo selektivno. Na seji so se odločali, če te bodo vzeli naprej ali ne. No, v drugem letniku, ne glede na to, da sem imel zelo strogega profesorja, ki nam ni pustil delati

OLGA KACJAN IN IVAN RUPNIK
V PREDSTAVI SUSN
REŽIJA EDUARD MILER, SEZONA 1992/93
FOTO BARBARA SRŠEN

zunaj, da ne bi bil moten pedagoški proces, sem zelo dobro vedel, da ne morem štiri leta presedeti na akademiji in ne pogledati ven. To svobodo sem si spet naenkrat, kljub vsem situacijam, hotel vzeti in sem seveda pograbil takoj prvo priložnost. Za prvo profesionalno predstavo štejem, delal sem jo v drugem letniku, Mariano Pineda, Lorcov tekst. Režiral je Matjaž Zupančič še v bivšem Gleju, zdaj je drugi Glej. Mislim, da sem tudi že v drugem letniku začel z radiom, potem pa male stvari na filmih, tako kot vsi slovenski igralci še kar naprej počnemo, da smo tako rekoč navzoči v vseh medijih, ampak v bistvu pa moramo biti vsi zaposleni v gledališčih. To se je stopnjevalo še v tretjem letniku in v četrtem. Potem sem imel srečo, da je bil prehod v profesionalno gledališče samodejen, lahek in zelo enostaven, ker so me že kot absolventa sprejeli v SMG, kar mi je bilo čudno, ker sem prej, med akademijo, delal v drugih gledališčih, v SMG nič in mi tudi ni bilo posebej všeč, v SMG se nisem videl. Ampak sama pot vanj je bila izredno enostavna. Rekli so mi, če te zanima, pridi na pogovor, in sem šel. Rekli so, želimo, da prideš, in rekel sem, pridem, pri tem, da sem imel tudi druge možnosti, v Celje, kamor bi pravzaprav moral, ker sem imel štipendijo, ampak nisem se videl zunaj Ljubljane in še dlje od Črnega Vrha. Zdelo se mi je grozno, da bi šel v Celje, še huje se mi je zdelo, da bi šel v Maribor, še huje v Trst, ki je v drugi državi, na Gorico pa sploh nisem mislil. Imel sem tudi možnosti v Drami, ampak takrat so mi ponujali samo vlogo. Pozneje sem zvedel, da bi dobil tudi stalen angažma. V četrtem letniku sem igral v Drami dosti uspešno vlogo in takrat, aprila, je rekel umetniški vodja, pridite čez pol leta, 28. avgusta. To se mi je zdelo popolnoma neoprijemljivo, nisem mu zaupal in vmes me je pograbilo Slovensko mladinsko gledališče.

Ja, v SMG sem ves čas, čeprav sem imel veliko izletov, hvala bogu. Delovanje med akademijo, predvsem v Gleju, me je pripeljalo še do drugih skupin, saj me že med študijem niso zanimale samo predstave v Mestnem, Drami. Že na akademiji sem imel kolego, s katerim sem začel v slikarsko in glasbeno gibanje NSK. Tam je bila tudi veja gledališča, kjer smo generacijsko raziskovali gledališki prostor, kar mlad ustvarjalec mora. Grozno se mi je zdelo, da bi šel kar v uradno gledališče, kjer si vendarle obvezan delati neke stvari oziroma nimaš toliko vpliva, v nekem stroju moraš narediti svojo vlogo; na leto se dela pet, šest predstav, a pri nas v Mladinskem samo štiri; tako mi je bila pot z akademije skozi Glej in gledališki del NSK-ja, kjer smo v poznih večerih in nočeh raziskovali gledališki prostor, zelo dragocena in zelo dobra izkušnja. Študij na akademiji poteka tako, da se igralci najbolj profilirajo pri predmetu gledališke igre, ki velja za najpomembnejšega, ampak na drugi strani se urijo tudi v drugih veščinah, v tehniki govora, diha in glasu, kjer pride bolj v poštev impostacija glasu, tehnika dihanja in petja, ki je v gledališču uporabljeno na poseben način, in seveda gibu. V gibanju NSK smo se zelo vezali na staro rusko avantgardo in konstruktivizem. Pozneje mi je to v Mladinskem gledališču prišlo prav, saj je bilo tiste čase, ko sem prišel

In si v Mladinskem gledališču še zdaj?

vanj, precej moderno gledališče, kjer se vloge niso delale na običajen, klasičen, sicer profesionalen in študiozen način, ampak bolj v smislu vloge kot govora. Šlo je tudi za premikanje, dosti mojih vlog je temeljilo v bistvu na gibu, seveda ne plesu. Ples je spet nekaj čisto zase.

Danes spadaš že v srednjo generacijo (Joj, na žalost ...) slovenskih igralcev. Imaš že veliko izkušenj. Kdo je vplival nate? Zanimivo bi bilo slišati, ali si imel učitelje med starejšimi igralci, kako si se kot igralec razvijal?

Tako kot sem že prej omenjal, da mi je bilo najbolj všeč, da sem bil na akademiji generacijsko, nekako sem rasel s svojimi kolegi, tako moram reči, da nikoli nisem imel posebnih vzornikov in tudi nobena avtoriteta name ni posebej vplivala. No, ko govorim o tem poslu, kjer se le največ ukvarjamo z jezikom, se spomnim recimo Ane Mlakar. Bila je moja profesorica za tehniko govora in spomnim se njenih razmišljanj, ne samo o tehniki nekega besedila, tehniki, kako se ga razčlenjuje, tudi in predvsem je pazila na izgovorjavo in nas poslušala, prav do obisti in fines, kakšno vrednost imajo vokali in na drugi strani konzonanti, ker je slovenščina..., vsi pravijo, da je težek jezik, vendar je težek predvsem zato, ker se ga ne trudimo obvladati. Če pa se potrudiš, pa ni več tako težek oziroma so tudi drugi jeziki ravno tako težki, in če hočeš biti igralec, moraš biti do teh stvari zelo rahločuten, moraš imeti posluš. Tako kot je posluš za petje, je tudi posluš za govor. Oziroma moraš slišati druge, kar drugi govorijo narobe, moraš ti popravljati. Nje se zelo rad spomnim, medtem ko drugih profesorjev..., včasih se jih spomnim, ampak ne vem, tukaj vedno pride do tega, da sem zelo hitro, ne glede na šolo, ugotovil, da če hočeš na oder, moraš biti iskren, moraš iskreno govoriti, iskreno podajati, iskreno se obnašati, se pravi, da ne smeš lagati. Čeprav je vse skupaj na drugi strani ena velika laž. Ampak ta laž mora biti iskrena. Želel sem si biti to, kar sem, zaradi besede, ki je zame magična, to je transformacija. Tako kot otrok, ki se igra in si predstavlja, da je nekdo drug, tako si jaz še vedno predstavljam, da sem nekdo drug. Pridemo do dveh principov odnosa do igre. Nekateri igralci govorijo, da hočejo, da se druga oseba vanje naseli in potem to igrajo, kažejo; drugi pa, da pridejo skozi študij do sebe, da je to že v njih. Sam mislim, da je igra sicer kombinacija in da gre pri transformaciji predvsem za... – ljudje vseeno nismo toliko različni, ne glede na psihološke tipe, da delček tega, kar je v meni, ne bi bilo v ne vem koliko drugih in obratno. Gre samo za to, da moraš biti do gradiva, kakršno koli že je, naj bo še tako abstraktno, na nek način zagret in se moraš v njem kar naenkrat počutiti zelo doma. In ko se počutim doma, je kar naenkrat tako moje, da se, ko grem na oder, počutim, kot da je vse moje že davno, davno, davno in zdaj samo to predvajam.

Če te prav razumem, tudi režiserji ne vplivajo nate, ne razvijajo tvojega igralskega profila, ampak ga ustvarjaš sam.

V bistvu ga ustvarjam sam, ja. No, zdaj govorim o notranjih vzgibih, ki se dostikrat tudi ne pokažejo. Ne glede na to, da gre za zelo svoboden posel – ne samo igra, tudi režija, dramaturgija, vse je stvar interpretacije – smo vendarle ljudje ustvarjeni za vsakdanje življenje. Določene osebe so leta in leta v naših očeh vedno iste, potem pa po toliko in toliko letih mogoče ugotovimo, da je nekdo tudi drugačen in smo nad tem šokirani, lahko smo veseli, lahko smo žalostni, ker vidimo, da je drugačen, kot smo mislili.

Tako tudi igralce velikokrat ukalupljajo drugi, pa tudi seveda sami, tudi to je obojestranski proces. Igra je nekaj zelo živega, igra je mimikrija življenja. Tako kot so druge zvrsti umetnosti mimikrija življenja, tako je igra seveda tudi.

Ne vem. Lahko sklepam samo po reakcijah, ki mi jih ljudje povejo, oziroma po tem, kar so o meni napisali. O meni so pisali..., velikokrat sem slišal, da sem šel star na akademijo, mislim star za šolo, štiriindvajset let ni devetnajst let. Zelo se je usedlo vame spoznanje, da ljubimcev ne bom mogel igrati, ker sem določeno fazo življenja preživel in potem ne moreš biti več naivec, ljubimci so posebne vrste vlog, ki nimajo ne vem kakšnega razpona, ampak nosijo eno samo čustvo ljubezni in to ves čas izkazujejo, ponavadi zelo trpijo ali pa se seveda realizirajo. Od nekdaj mi je bila zanimiva in me je osebno zanimala karakternost in sama dosedanja kariera me je nekako gnala v to. Nekateri me imajo za igralca rahločutnih, kompliciranih osebnosti, drugi za ...saj se ne spomnim prave besede..., neizrazitih, mogoče neizrazitih likov. Negativnih kritik sem imel pravzaprav zelo malo, imel sem srečo...

Ne prav veliko, ne. Če se spomnim... negativcev je seveda tudi neke vrste pozitivcev. Ko delaš vlogo, razčleniš zadeve in naenkrat ugotoviš, da je vsaka figura na koncu koncev samo človek, skupek psiholoških nagnjenj, ki so, ne vem zaradi česa, v svetu, v katerem živi, označene za negativne. Veliko je tudi pozitivnih, ki pa so na žalost zakrite. Ko delaš vlogo negativca, moraš seveda razmišljati tudi o tistih pozitivnih straneh ali obratno, če igraš junaka, moraš razmišljati tudi o negativnih. Ne da se živeti samo skozi pozitiviteto, tudi skozi negativnost moraš priti do pozitivnega, tako nekako.

Bi se potem strinjal s tem, da ima vsak igralec lasten gledališki karakter, profil, z omejeno paleto vlog, ki jih lahko igra. Kakšen je tvoj gledališki karakter?

Si igral veliko negativcev?

IVAN RUPNIK KOT KREON V PREDSTAVI
KRALJ OIDIPUS
REŽIJA TOMI JANEŽIČ. SEZONA 1997/98
FOTO GORAN BERTOK

Nekoč je Zijah Sokolović igral monodramo Igralec je igralec.

Kaj torej je igralec, je to samo poklic in koliko tudi več od tega, v čem je njegova posebnost?

Ja, posebnost profesionalnega igralca, ki se ukvarja samo z igro, je v tem, da se mora bolj potopiti, poglobiti, misel, ki jo razvijaš, te kar naprej preganja, kar naprej o njej razmišljaš. Čim bliže je premiera, realizacija, snemanje, bolj se mora v tebi sprožiti nek mehanizem. Profesionalni igralec naj bi vendarle bil bolj senzibilen, ampak samo zato, ker senzibilnost načrtno goji. Seveda to ne pomeni, da amaterski igralec ne more biti tako senzibilen kot profesionalni. V osnovi je amaterski igralec lahko ravno tako senzibilen kot profesionalen, samo amater nima toliko časa, da bi te zadeve brskal, razmišljal. Pri profesionalnih igralcih je študij vendarle dosti pomemben, tam odkrivaš sebe in druge, ki delajo s tabo, soigralce, režiserja, dramaturga, kakšni so tudi oni, kako razmišljajo. Pri ljudeh, s katerimi sem že veliko delal, odkrijem vedno spet kaj novega. To je seveda v času študija, mogoče se to pri realizaciji, ko je premiera, ne pozna. Premiera je samo... takrat se nekaj rodi. Ni nujno, da je dobro, včasih je slabo, ampak kaj moreš...

Umetnost je ena od človekovih potreb po tem, da bi ubežal iz minljivosti. Pa vendar ima gledališče to smolo, da je minljivo. Kako igralci prebolevate ta paradoks?

S tem, da je gledališka igra minljiva, sem se čisto sprijaznil. Gledališče je kulturni fenomen, kjer se vse dogaja v živo. Z ničimer tega ne moreš nadomestiti, niti z video kamerami danes. Zelo redke predstave so dobro posnete, ker za snemanje ni dovolj enostavno posneti dogajanje na odru. Po drugi strani pa sem popolnoma pomirjen. Vse vloge, naj sem jih naredil dobro ali slabo, so mi vendarle dragocene. To so moji otroci in se jih zelo dobro spomnim. Tako kot sem prej govoril o Mariani Pineda. Tam sem igral vaškega zaostaleža. V igri gre za revolucijo, zelo živo se spomnim občutka v glavi, ko drugi zahtevajo, naj jim nekaj pove, on pa ne ve, kaj bi povedal, ve samo, kaj se je zgodilo, ne pa, kaj je bil smisel dogodka. Spominjam se, kako sem v naročju nosil umivalnik in počasi hodil, medtem, ko sem govoril, kaj sem videl. Da se vrnem še bolj nazaj, k negativcem. Zelo dobro se spomnim Fedke, kaznjenca iz Besov Dostojevskega, on je ubijal, ubijal za denar, bil je izvržek. Še vedno pravzaprav vidiš veliko ljudi, ki jih je družba izvrgla, zaradi njihovega obnašanja, ker niso sprejeli igre. Saj je bil negativenec, ubijal je za denar, vendar je v glavi imel popolnoma urejene stvari, pravzaprav je izredno logično razmišljal, meni popolnoma jasno in razumljivo. Pustimo, da je ubijal. Hotel je preživeti. Preživeti danes ni lahko, za preživetje je v javnem življenju borba. Seveda je lažje preživeti, če sprejmeš pravila družbe, če pa jih ne, potem je vprašanje tvojega preživetja dosti večje. In samo sam si moraš na to vprašanje odgovoriti. Pri tem, da takrat delajo strasti. V igri je večinoma govor o strasti...

Kar nadaljuj, povej kaj o svojih vlogah. Katere imaš najrajši?

Nobene nimam prav ... v vsaki je bil delček prav tistega mojega prvobitnega. Ne govorim o celi vlogi, govorim o neki kodi, predstavljam si zapis že iz obdobja, ko sem se začel zavedati samega sebe, ali zapise, ki sem jih srečeval kasneje v življenju. Vsaka vloga se mi zdi pomembna, je pa res, da delajo vloge v igralcu velike raze, nekako puščajo posledice, seveda ne patološke. Imajo neko psihološko kodo, ki jo dostikrat prepoznavam v

življenju in je zaradi tega življenje zelo zanimivo. Zelo rad se spomnim, kot zelo težke vloge, pisarja Mirze Nemega v Šeherezadi. To je bila prelomnica v mojem gledališkem delu. Na eni strani sem bil ves čas navzoč na odru, dve uri in pol, po drugi strani sem bil nem. Ves čas sem moral nositi vsebino, biti v dogajanju, ga spremljati, po drugi strani sem bil kot neka zgodovina. Bil sem komentator, pri tem pa je vloga zahtevala od mene veliko fizičnega napora, oziroma najprej mentalnega napora v času študija. Nihče ni vedel, vključno s pisateljem ... vsak je vedel, da je ta vloga pomembna, ves čas prisotna, po drugi strani pa nihče ni vedel, kakšno naj bo to na odru. Tako so drugi vadili, vaje v gledališču potekajo vsaj dva meseca, tudi tri, po dvakrat na dan, včasih s prekinitvami, če so predstave in gostovanja. No dobro, drugi so vadili, jaz pa sem sedel v dvorani. Ves čas sem razmišljal, kaj naj sploh delam in sem vedno bolj lezel gor po dvorani in sem bil na koncu čisto zadaj in sem si rekel, saj me itak ne potrebujejo. Pravijo, da sem pomemben, ampak nihče ne ve, kaj z mano. Tri tedne pred premiero smo se le odločili, da moram začeti delati, da moram na oder, ampak takrat..., to razmišljanje o vlogi, o mojem mestu v gledališču, če sem kot igralec sploh pomemben, vse, kar se tiče mojega fizisa, psihe, se je v meni nabralo in že kar prekipelo in pravzaprav sem že prvič, ko sem potem šel na oder, v grobem naredil 90 procentov vse vloge, kakršna je na koncu tudi zares bila. Bil sem vesel, da je potem to bil uspeh, bil sem vesel, da so mi puščali svobodo, ampak seveda je bila ta svoboda izredno krvava, ker sem takrat mislil, da mojega mesta v gledališču ni več, da tam res nimam več kaj početi, da bom moral v drugo službo, pustiti poklic. Govoriti nisem smel, kako se bom premikal tudi nihče ni vedel, skratka bil sem neoprijemljiv. To je bila zame ena od odločilnih zadev, ampak takšnih je bilo veliko. Vsaka vloga je kot otrok. Ti otroci ostanejo taki, kot so, zmeraj so samo otroci, nobena vloga ne odraste.

Ima omejitve in znotraj te omejitve prednost. Naj najprej to razložim. Rodil sem se v slovenskem jeziku, ta je najbolj v meni, najbolj moj. Kot sem rekel že prej v zvezi s tehniko govora – če slovenščino gojiš, ti potem tudi služi. Če je ne gojiš..., dosti slovenskih igralcev tudi slabo govori in se slabo pogloblja v tekste in mi po fizisu ustrezajo, po energiji ustrezajo, ampak ko spregovorijo, mi pa ne ustrezajo, ker slabo govorijo. Prednost znotraj te določenosti je, če jezik gojiš. To je stalen proces, če jezika ne gojiš, nazaduješ. Po drugi strani pa – tako kot sem rad Slovenec, čisto v redu je, če nas je samo dva milijona, zdi se mi, da je prednost oziroma bi morala biti prednost za nas same – imam izkušnje tudi v tujih jezikih, ni mi bilo težko. Izkušnje imam v hrvaščini, nemščini in angleščini, ne sicer zelo velike, ampak vendarle zadosti, da sem videl, da lahko delam tudi v teh jezikih. Človeštvo ima ogromno narodov in kultur – pravzaprav prav igra je lahko tista, ki te lahko prenese v drugi svet. V Splitu sem dvakrat igral v hrvaščini, ni bilo tako težko, pravzaprav je bilo enako, ali pa v nemščini, igral sem v Gradcu – enako. Angleško sem delal samo enkrat, lani, mislil sem, da ne bo šlo, ampak je šlo zelo v redu, seveda pa je treba trdo delati.

Kakorkoli obrneš, vseeno si igralec s pridevnikom slovenski, zavezan si slovenskemu jeziku. To ima svoje omejitve, neko določenost, mogoče tudi prednosti?

Po eni strani je umetnik že res tisti, ki ima občutek za stvari, ampak potem je še nekaj, delo, če ne delaš, potem samo s talentom in izkušnjami ne moreš priti skozi. Zato... o jeziku, ne vem... jasno, da sem slovenski igravec, to je dejstvo, tukaj si najlažje, najprej, ampak je zanimivo tudi v drugih jezikih... ja, zanimivo.

Slovensko mladinsko gledališče je veliko gostovalo po svetu. Kako deluje na igralca igrati v jeziku, ki ga občinstvo ne razume, kakšna je takrat zveza med igralcem in občinstvom?

To je bila moja sreča. Ves čas so me kot osebo, ne kot igralca, zanimalo stvari, ki se dogajajo naokrog po Evropi, v gledališču, dobro – tudi filmu, ali plesu, vse, kar je v zvezi z gledališčem. V tem obdobju smo v Mladinskem delali ne samo za nas, za Slovence, ampak tudi za druge. Seveda je gledališče strašno obsežna beseda. Z njim se lahko ukvarja otrok, odrasel, amater, profesionalc, lahko se ukvarjaš ritualno, lahko razumsko, lahko kot hepening, samo z besedo, lahko je monodrama, spektakel ali intimna drama, gledališče je strašno širok pojem. Tudi profesionalnost znotraj tega je zelo širok pojem. Mladinsko gledališče je imelo v bivši državi dosti več stika z Jugoslavijo, s kulturami drugih jugoslovanskih narodov, tudi z drugimi narodi. Ko vidiš, kako delajo drugi, najdeš skupne točke in si tega vesel. Gledališče je tudi lahko zelo napredno v idejah ali zelo reakcionarno, lahko je zaprašeno, akademsko in suho, to je odvisno od ustvarjalcev. Gostovanja sem doživel z Mladinskim, ampak doživel sem jih tudi z Neue Slowenische Kunst, gostoval sem v Splitu in na festivalih Evrope in Južne Amerike in vidiš, da te veseli, če najdeš ljudi iz druge kulture, ki o gledališču razmišljajo podobno kot ti. To je fino soočenje. Večino časa vendarle ustvarjamo doma. Tu prihaja do raznih kritičnih mnenj, ne samo zaradi konkurence, ampak tudi zaradi različnih ustvarjalnih pogledov, do kritičnih mnenj, ki so včasih tudi zlobna, in ne veš, ali delaš dobro, ali delaš samo za ožji krog. Doma so tudi velikokrat prav nenapredni tokovi, predstave na prvo žogo, premalo studiozne, premalo dodelane, z ustvarjalci, ki premalo vidijo čez. Pri tem občinstvo nima nič, občinstvo samo izbere, gleda, lahko samo reče, ali mu je všeč ali ne.

IVAN RUPNIK IN JANEZ ŠKOF
V PREDSTAVI NALOGA ALI SPOMIN NA
REVOLUCIJO
REŽIJA EDUARD MILER, SEZONA 1997/98
FOTO ŽIGA KORITNIK

No, v Mladinsko gledališče sem prišel že v obdobju, ko se je naša bivša država obnašala vendarle že dosti liberalno do projektov, ki so jih tam delali. Takrat so bile tabu teme že malo manj prepovedane, doživel pa sem še pripovedi kolegov, kako je bilo prej. Seveda, gledališče je lahko tudi politično. Mladinsko je veljalo, preden sem prišel vanj, za precej politično gledališče, dosti kritično, ampak po drugi strani so ga ustvarjali ravno ljudje, ki so v politiki imeli največjo zaslombo. Ko sem to spoznal поблиže, mi je relevantnost političnega gledališča malo zvođenela. Lahko se greš prepovedano temo, če veš, da se ne bo zgodilo nič posebnega, drugače pa je s temo, ki je v resnici velik tabu. To se danes spet počasi obnavlja, ker so drugačni časi. Danes bi se težko kritično obravnavale religiozne teme. Gledališče vendarle mora biti mešanica. Meni več pomeni usoda posameznika, ne gledano širše družbeno, ampak bolj usoda, ki jo ustvarja posameznik sam. To kar je znotraj, mi je važnejše od zunanje manifestacije, čeprav je ljudem zelo slikovito poslušati zgodbe, vsi imamo radi zgodbe, in to dramatične. Nimam preveč rad, če je gledališko dogajanje prav konkretno vezano na čas, političen čas, zdi se mi, da imajo take zadeve tudi vsakodnevno rabo. Seveda je ena od vlog gledališča, da kaže resnico. Ko se jo razkrije, potem ta resnica ni več tabu, se pravi, da se lahko o njej vsaj govori. V tem smislu to odobravam, ampak nisem rad tam noter. Gledališče je še zmeraj vizualizacija predvsem literature, v smislu modernizma ali postmodernizma, dosti pred vsakodnevnimi dogodki. Ne vem sicer, kako je to možno, vendar dostikrat vidim takšne predstave ali druge umetniške zvrsti. Te stvari so mi strašno zanimive. Politično gledališče je samo ena smer. Gledališče je vedno obraz časa in v današnjem času obraz tega časa. Prihaja tudi do poplave predstav. Državne subvencije so vedno manjše, zato se gledališča trudijo za komercialnost. Komercialnost pa prinese s sabo, da so stvari narejene hitreje, z namenom privabiti publiko. Mislim pa, da slovensko gledališče nikoli ne bo dobro živelo samo od publike, ker je publike premalo. Tako kot smo se stoletja borili za samostojnost, se mi zdi, da se je treba zdaj ravno toliko bati zanjo kot prej. Ta samostojnost ni zame nič bolj na varnem, kot je bila. Če ne bomo gojili raznih umetniških zvrsti..., kakorkoli je kultura vedno zadnja, ampak še vedno je največji in prvi obraz naroda. Če za to masko ne bomo skrbeli, če zanjo ne bo denarja, če je ne bomo plačali, skozi gospodarstvo, skozi politiko, potem z narodom najbrž nekaj ne bo v redu. Tako je moje mnenje.

Ja, slovenski igralci imamo vsi veliko srečo, ker nobeden ni ne vem kakšna zvezda. Če te kdo spozna na cesti... te pač spozna, ampak še vedno ni evforije, kot jo doživljajo na primer ameriški igralci, kjer je mašinerija zelo velika in je zelo velika populacija, mogoče tudi kje v Evropi. V tem smislu se mi ne bojimo za svojo intimo. Je pa res, da sem si včasih želel, da bi kdo vedel za moje delo, ampak res samo to. Drugače pa strašno čuvam svojo zasebnost in sem rad med tistimi svojimi, ki jih res poznam iz normalnega življenja. Glorija je za človeka in tudi za igralca

Današnji čas je takšen, da ni posebnega konflikta med gledališčem in politiko. Pridejo pa tudi drugačna obdobja. Verjetno si imel tudi tukaj kaj izkušenj?

Nasprotje političnega je zasebno. Igralec je v veliki meri javna oseba. Kaj je potem zasebnost? Ali obstaja za dobrega igralca kaj zasebnosti, ali je ves čas v igri?

zelo negativna, umišljati si, da si ne vem kaj, je popolnoma zgrešeno in samo zavira tvoje delo in mogoče postajaš potem tudi lažno samozavesten, površinski. Pri nas se tudi generacijsko dosti zamenjujemo in res ugotoviš, da če si javno izpostavljen, se moraš, ne bati, ampak čuvati tisto svoje. Pri nas se to da, to ni problem. Igralec, ki veliko dela, črpa iz mladosti in otroštva. Veliko črpaš tudi sicer iz življenjskih izkušenj, ki nevede vplivajo nate. Do teh stvari moraš biti sproščen in odprt, vsaj meni se zdi, da moram. Imeti moraš senzibiliteto do različnih segmentov življenja, da lahko delaš, če ne, ne moreš delati. Popolnoma nične, imaginarne stvari sploh ne obstajajo, ne moreš črpati iz nič, lahko črpaš samo iz okolja, ki že obstaja, v tebi ali zunaj.

Dovolj si že izkušen, da boš lahko povedal kaj o tem, kako se slovensko igrilstvo razvija, kakšni so cilji, nameni, dosegi igrilstva v zadnjih petdesetih letih, kam igrilstvo gre in z njim gledališka igra...

Tako kot je kultura ogledalo družbe, tako je tudi igralec ogledalo vsebin, ki jih narod nosi v sebi. Slovenci smo pridni, študijozni, v karierah uspešni in zdi se mi, da so tudi igralci pri nas v povprečju zelo dobri, v različnih generacijah, ampak seveda so tudi različni izrazi. Različne poglede prinese kultura od znotraj ali od zunaj. Zdi se mi, da je bilo pri nas, vsaj v tem obdobju, v katerem jaz delam, zelo v redu. To je bilo prelomno obdobje, ko smo se zelo odpirali navzven, obenem pa so se vsebine, predvsem politične, tudi navznoter zelo spreminjale. Zdaj se malo bojim, mogoče zato, ker sem se že preveč udomačil v gledališču, ker se počutim kot doma. Zdi se mi, da se vsebine, smernice, kam naj bi gledališče šlo, malo zakrivajo. Mislim, da se tega ne zavedajo tudi tisti, ki so bolj odgovorni za usodo slovenske kulture in gledališča. Danes je čas političnega povzpetništva, političnega karierizma, tako kot v svetu, dirka za managementom, računalniki. Vsebina človeka pa še zmeraj ostaja ista. Človek še vedno ljubi, trpi, sovraži, ubija, dela pošteno ali nepošteno, skratka te vsebine so še vedno iste...

Kakšne pa so nevarnosti komercializacije?

To, kar sem že rekel, zelo velike. Slovensko gledališče je ravno v zadnjem obdobju prejšnjega sistema prišlo do stopnje, ki sem zdi za narod ravno pravšnja. Ampak mnogim danes to ne ustreza več. Bolj zaradi svojega karierizma bi radi spremenili zakone, pravijo, da je igralcev preveč, preveč gledališč, da država toliko gledališč ne more financirati. Vendar, če preštejem, je profesionalnih igralcev v Sloveniji okrog 250 in mislim, da to ni problem. Imam občutek, da si z občutkom demokracije ljudje jemljejo svobodo samo zaradi svobode, se pravi spremeniti nekaj samo zato, da spremeniš, oziroma zato, ker smo prej bili menda tlačeni in moramo sedaj živeti kot zahodni demokratični svet. To se mi zdi metanje energije v čisto drugo stran, kar bo najbrž prineslo tudi veliko slabega oziroma je že.

Veliko delaš tudi na televiziji in na radiu. To sta drugačna medija.

Ja, pravzaprav najbližji gledališču mi je še vedno radio. Zato, ker dobimo material v večini primerov prej in se lahko pripraviš. Na televiziji in tudi filmu, kolikor imam izkušnje z njim, so vendarle drugačni tehnološki pristopi. Že sam moraš biti stoprocentno pripravljen, obenem moraš biti v tistem prostoru, kjer se snema, takoj pripravljen spremeniti svoj koncept.

To ne pomeni, da ga popolnoma prilagodiš vsem ostalim, ampak nekako je vse delo na radiu in na filmu in na televiziji vendar v tem smislu podobno gledališču, da je vse samo timsko delo. Kolikor že vsak hoče biti individualec in najpomembnejši in hoče pokazati svoj individualni enoviti pristop, je po drugi strani vse le timsko delo. Gledališča ne moreš delati sam. Lahko sicer delaš monodramo, ampak tudi pri njej potrebuješ nekoga, vsaj v času priprave, da se z njim pogovarjaš, včasih potrebuješ režiserja in tudi če ga nimaš, moraš imeti neko ogledalo. Ta zadeva je tako živa, da je nikoli ne moreš delati sam. Gledališče ima še vedno v Sloveniji to prednost, da si vedno lahko privoščiš študij. Študij se vedno obrestuje. Vidim, da zunaj dosti, dosti komercialnih gledališč dela zelo hitro in je njihov izdelek površen. Površnosti ne maram in take igre mi niso všeč zunaj in tudi pri nas ne. Ne maram površnosti. V gledališču je zelo težko narediti predstavo v šestih tednih, tako kot jih večinoma delajo zunaj. Vendar tudi tam marsikdo dela študiozno. Predvsem v Evropi, Amerika gledališča nima tako razvitega oziroma je tam gledališče samo odskočna deska za film. Na vzhodu pa je gledališče vezano na popolnoma drugo kulturo in je spet čisto nekaj drugega, dostikrat povezano z ritualom, z religijo.

Naj ti povem najprej o finančnih, gre samo za to, da glede na termine v teatru letamo na radio, letamo na televizijo, gledamo v dnevnike in kombiniramo. Igralci pokrivamo pravzaprav vsa področja in kljub vsemu od tega nihče ne živi ne vem kako dobro. Plačila zastajajo, honorarji niso veliki, ta situacija je zelo mizerna, danes je samo še slabše, kot je bilo pred nekaj leti, skratka o tem sploh ni, da bi govoril. Če ne bi bili zaposleni v gledališču, bi igralci zelo klavirno preživeli. Popularnost... seveda, danes je televizija v vsaki hiši, je zelo komoden medij, v gledališču je publika le bolj izbrana, gledališče je tudi drugačne vrste družabnost in ni vsak dan v vsakem mestecu, je še vedno nekaj bolj ekskluzivnega. Televizija morda prinese malo večjo popularnost, se pa danes vse zelo hitro pozablja. En čas si lahko popularen, potem pa se stvari menjajo, nisi v vseh projektih in te hitro pozabijo. O tem se sploh ne sprašujem veliko. Včasih vendarle pride do nerodnih situacij, ko ne vem, če nekoga poznam, ki bi ga moral poznati, ali sem ga pozabil in če me pozdravi ... Mislim, da ni ne vem kakšnih prednosti, dobro je, če te pozna na primer mesar, ha, ha...

Jož, če pogledam nazaj, si rečem, da sem imel srečo, da sem delal toliko stvari. V igralčevem poklicu je vse tako... ne glede na to, če si zaposlen, še zmeraj nimaš garancije, da boš veliko delal. Vendarle je nekaj igralcev, ki v določenem obdobju tako rekoč nič ne delajo. Ne veš, zakaj jih ne vzamejo, ne angažirajo, morda zaradi različnih ustvarjalnih mišljenj. Tako je tudi z ostalimi mediji, mogoče samo še slabše. Dostikrat se vprašujem, zakaj igralca, za katerega vem, da je zelo dober, ne jemljejo na radio ali pa na televizijo ali pa na film. Zame je profesionalen, dober, pa ga ne vzamejo in ne veš zakaj. Tako si vedno rečem, da je prihodnost igralcu, vsaj meni, precej neznana, negotova. Vendar biti igralec je le poklic, beseda

Še enkrat bi se vrnil na popularnost. Televizijski nastopi igralcu le prinesejo tudi nekaj popularnosti. Ima to pri nas v Sloveniji za igralca kakršne koli posledice, od vsakdanjih in nenazadnje tudi finančnih?

Povej še nekaj o svojih načrtih. Kakšna bo prihodnost?

poklic pomeni biti poklican. Tudi v tujini se stalno dogaja, da je nekdo veliko delal in potem naenkrat ne dela več in ne snema. Za zvezde kar naenkrat rečeš – so bili zvezde, zdaj pa niso več. Pač pride obdobje, ko ne delaš več, včasih tudi v srednjih letih, ko si mogoče najbolj ustvarjalen. Včasih delaš šele na starost. Različno je, to je zelo negotovo polje. Nekje v sebi vedno čutiš, da bo še nekaj prišlo, mogoče samo zato, ker si sam želiš delati, ampak to je zelo individualno. Lahko si želiš še veliko delati, pa je vse včasih odvisno od enega telefonskega klica ali besede režiserja, umetniškega vodje. Po eni strani imajo ljudje prav, ta poklic je res zelo negotov, vendar moraš to vzeti v zakup in s tem moraš znati živeti. To je kar težko. Igralec, ki ne dela... pravzaprav ne vem, kaj naj počne. Če je srednjih let, je lahko še natakar, ne vem, voznik taksija. Na zahodu, zato da ostane v tem poslu, uči druge igralce, če ima sam že kaj izkušenj. Lahko začne režirati, lahko tudi piše, lahko gre na kmete..., mnogi grejo na kmete, ha. Jaz imam to možnost, zato tako rečem. Prihodnost za igralca je popolnoma prazen prostor, notri je lahko tema...

V nekaterih strokah se kar odpirajo dejavnosti, recimo gradbenikom desetletni načrt gradnje avtocest. Igralci nimate takšnih, recimo jim, sistemskih priložnosti?

Verjamem, da boš zmeraj zbral zadosti energije, ki bo sama odpirala nove življenjske prostore. Ivan, hvala za pogovor.

Načeloma mislim, da jih imamo. Z demokratizacijo medijev, na primer. Ampak to so posli, ki niso tako ozko igralski, bolj imajo zvezo s spikerstvom, javnim nastopanjem, ki pa ni skoraj nič vezano na igro, ampak s sposobnostjo govoriti v javnosti. Mene te stvari popolnoma nič ne zanimajo in tudi tisto, kar sem morda nekoč že počel, nad tem sem bil vedno strašansko razočaran in strašansko nesrečen, ko sem jih končal. Tukaj sebe nisem nikoli videl, v raznih voditeljstvih, to je poseben poklic, ki nima velike zveze z igro. Igralci sploh to zelo neradi počnejo. Zelo radi se potegnejo vase, v neko intimno življenje in ga preživijo do smrti. Imam občutek, da ima to korenine v zgodovini, kjer igralec... ljudje so vedno igralce gledali zelo radi, ampak imeli so jih tudi za razvratnike, pijance, anarhiste, vse mogoče negativne prizvoke so jim dajali, imeli so jih za sodbodomiselnih, za uživačih – tak človek nima prav lepega mesta v družbi, dostikrat je izobčen. Tudi danes se tako dogaja, samo vse je bolj socializirano. Igralci so dostikrat na nek način izobčeni, ja, prav izobčeni. In to so zelo grde usode, zelo dramatične, to niso izpovedane osebnosti, to je zelo težko. Očitno me čaka ena od teh poti, ne vem katera, ampak k vedeževalkam ne hodim in še vedno verjamem, da bo po vsaki temi posijalo sonce in po vsaki zimi, ki jih ne maram, in burji, bo še zmeraj prijeten vetrič tukaj na kmetih in zeleno listje, ha, ha...

DRAGICA KRAPEŽ

Ali ni naše življenje kot reka? V otroštvu kot žuboreč studenček, kasneje kot reka, bolj ali manj deroča, kakršna je pač naša življenjska pot. Kot vsaka reka zadene ob skale, tako je tudi naše življenje posejano s trdimi preizkušnjami. In kot se reka spočije med zelenimi livadami, tako si človek v srečnih trenutkih nabere novih moči.

Roditi se, živeti...

Nekdo najde zadovoljstvo, če ima službo, drugi, če ima veliko denarja, spet nekdo tretji se veseli polnega kozarca – skratka, različne ljudi veselijo različne stvari. In v čem sem našla svoje zadovoljstvo jaz?

Kje so že tista leta, ko sem še kot otrok na kos papirja napisala prvo pesmico? Pa mi je vseeno bolj ostala v spominu kot tiste, ki sem jih pisala v najstniških letih. Ne šolski spisi ne kasneje zgodbe, objavljene v časopisih, niso v meni prebudile tistega zadovoljstva, ki ga občutim danes. Pa vendar je bila v mojem življenju prelomnica, ko sem začutila željo – napisati nekaj več, napisati tudi za druge. In kje sem to začutila? Prav na domačiji, ki sem jo opisala v svoji prvi knjigi – Na robu. Hodila sem po zapuščenih hiši in si v mislih slikala življenje v njej. Pripovedovanju sorodnikov, ki so živeli v tej hiši, sem dodala še dobršno mero svoje domišljije in...

Vsak začetek je težak in morda je bil zame še težji, toda led je bil prebit in odprl se mi je nov svet. Prav kmalu sem spoznala, da je pisanje kot droga. Ko začneš zares, ni več poti nazaj. Pisati o ljudeh, o katerih so mi pripovedovali, in ustvarjati osebnosti, ki jih morda sploh ni bilo. Opisovati nekoč mogočne domačije, ki so danes samo že kup razvalin, v svoji domišljiji graditi domove izmišljenih junakov – vse to so stvari, ki mi danes, v zrelih letih, prinašajo zadovoljstvo.

Hudičev turn

Gotovo ga ni med vami, ki ne bi poznal cerkvenemu zvoniku podobne skale pod vrhom Kojce. Tudi za njeno ime, Hudičev turn, ste gotovo že slišali. V vaseh pod Kojco je bilo o njem izrečenih že veliko besed. Že v starih časih so ljudje vedeli povedati, da je to skalo prinesel v Kojco sam hudič. Ta legenda se prenaša iz roda v rod. Zakaj je hudobec to počel, pa kroži med ljudmi kar nekaj različnih pripovedi. Ena izmed njih pravi takole:

Pred davnimi leti je v Orehovski grapi živel krojač. Bil je reven kot cerkvena miš, nabrit pa bolj od samega hudiča. Krojačevo nabritost je hudobec okusil na lastni koži.

Nekega dne je krojač sedel pred svojo revno bajto in krpal ponošen suk-njič. Ko je ravno hotel prišiti gumb, se je, kot bi padel z neba, pred njim pojavil sam rogati hudobec. Krojač se ni menil zanj, ampak je mirno šival naprej.

»Po tvojo dušo sem prišel!« se je izprsil hudič.

»Po mojo dušo? Ta je pa tako kosmata, da si ne boš mogel veliko pomagati z njo,« je odvrnil krojač in hkrati že razmišljal, kako bi hudobca ukanil.

»Imeti jo hočem, pa naj bo kakršnakoli!« je hudič gonil svojo.

»Kar tako, meni nič tebi nič, ti je pa tudi ne dam! Se boš pa že moral malo potruditi, če jo hočeš imeti,« se tudi krojač ni dal ugnati.

»In s čim naj jo zaslužim?« je zanimalo rogatega.

»Gumbe bova šivala. Če ga boš ti prišil prvi, potem bodi moja duša tvoja, drugače pa ostane meni,« je pojasnil nabriti možak.

»Nič lažjega!« je zaklical hudič.

Krojač je izbral dva enaka gumba, igle in sukanec pa je tako vedno imel na mizi. Sam se je kar precej zamudil, preden je pretaknil za dobro ped dolgo nit skozi šivankino uho, hudič pa je to opravil kot bi mignil. Krojač je dejal: en, dva, tri, pa sta začela.

Hudič je mislil, kako je prebrisan, pa se je lotil šivanja z nekaj sežnjev dolgo nitjo. Krojač je z veliko naglico zabadal iglo, on pa je moral skakati skozi okno, da je lahko zategnil sukanec. Komaj dvakrat je zabodel iglo, ko mu je krojač že pokazal prišiti gumb.

»Tokrat si se izmazal, a vedi, da se kmalu vrnem in tedaj bo tvoja duša zagotovo moja,« je zapretil hudič in izginil.

Krojač si je oddahnil, a ne za dolgo. Že čez nekaj dni je bil hudobec spet pri njem. Nabriti možak pa se tudi tokrat ni bil takoj pripravljen posloviti od svoje duše.

»Dam ti jo, a samo pod enim pogojem!« je požugal hudiču.

»Pod kakšnim pogojem?« je rogati spet nasedel nabritežu.

»Vidiš tisto skalo ob potoku? Če jo prineseš na vrh Kojce, preden odzvoni poldne, pa ti bom dal svojo dušo,« je odvrnil krojač.

»Kaj pa je to meni!« se je izprsil hudič.

Skočil je čez potok, izpulil skalo iz zemlje in si jo igraje zadel na rame, kot da ne bi šlo za nekaj centov težak kamen, temveč za navadno poleno. Zvito je pogledal krojača in jo mahnil proti Kojci. Možak je opazoval, kako hudobec hiti proti Orehku, in jo je nazadnje tudi sam ubral proti cerkvi.

Iz Orehovske grape pa do vrha Kojce je dolga pot in krojač jo je velikokrat prehodil. Kar na smeh mu je šlo, ko je gledal hudobca, kako se počasi vzpenja po strmini. Mislil si je, da človek še prazen ne pride tako hitro na vrh, kaj šele, če bi moral nositi težko breme. Hudič je res hudič, da bi lahko prinesel skalo na vrh Kojce do dvanajste ure, tega mu pa le ni pripisoval. Zvito se je nasmehnil, se naslonil na obzidje in brezskrbno zadremal.

Kar precej časa je vlekel dreto in ko se je prebudil, je bila ura že enajst. Pogledal je proti Kojci, da vidi, kako visoko je hudič že prinesel kot cerkveni zvonik visoko skalo. Pričakoval je, da ni prehodil še niti polovico poti, toda joj... Hudobec je bil že skoraj pod vrhom. Tokrat je prebrisanemu krojaču zares postalo vroče. Bilo mu je jasno, da se bo moral posloviti od svoje duše, če si česa pametnega ne izmisli. Mislil je in se domislil. Stekel je v cerkev, potegnil za vrv in: bim – bom, bim – bom, se je razleglo iz zvonika.

Kakšna zmešnjava je nastala v Orehku in Jesenici! Takrat po hišah še niso imeli ur in vsem je merila čas le tista na cerkvenem zvoniku. Gospodinje so začudene mešale po loncih in se zaman spraševale, kako da ta dan kaša še ni kuhana. Gospodarji so se jezili nad hlapci, ker so do kosila premalo naredili, potem pa so skupaj z njimi otepali napol kuhano kašo. Nikomur pa ni prišlo niti na misel, da bi se ozrl na zvonik, kjer urini kazalci niso kazali poldne, temveč šele enajst.

Zvonjenje je najbolj presenetilo hudiča pod vrhom Kojce. Kljub vsej prebrisanosti se mu namreč ni niti sanjalo, da ljudje merijo čas z urami. Vedel je samo to, da je prej zazvonilo, kot je on prinesel skalo na vrh. Bil je tako jezen, da je skalo zapičil v pobočje Kojce in se od sramu, ker ga je krojač spet ukanil, udrl v zemljo. Od tedaj ga ni bilo nikoli več v te kraje, jama, kjer se je udrl, pa še do današnjih dni ni docela zasuta.

Naša Kojca

Kojca, pod Kojco, na Kojci, v Kojco... besede, ki jih vsak dan izgovarjamo. Ime gore, ki kot dobrodušna starka bdi nad našimi domovi. Koliko pripovedi je bilo že spletenih o njej, bodisi resničnih ali pa so med nas prišle kdo ve zakaj. Za planince, ki prihajajo iz drugih krajev in se povzpnejo na njen vrh, je samo ena izmed številnih gora naše lepe domovine, za nas, domačine, pa je Kojca veliko več.

Kje so že tisti davni časi, ko so pod vznožjem Kojce zrasle prve domačije? Veliko stvari se je od tedaj spremenilo in tudi naša gora ni več taka kot nekoč. V današnjem času so njeni obiskovalci le planinci in lovci, še pred dobrima dvema desetletjema pa so bila, posebno poleti, njena pobočja polna ljudi. Prešerni vriski koscev so odmevali tja do Šebrelj in pesem grabljic je valovila čez pokošene senožeti.

Podoba naših krajev se hitro spreminja. Sodobni pripomočki so nam res olajšali delo, hkrati pa so nas prikrajšali za veliko veselih trenutkov. Ali ni bilo veliko lepše takrat, ko so fantje in moške nabrusili kose in se podali v senožeti? Skupaj so delali in se skupaj tudi veselili. Če bi naša Kojca znala govoriti, bi gotovo povedala, da je tudi njej dolgčas po tistih, še ne tako davnih časih. Takrat senožeti še niso bile zaraščene in Hudičev turn se ni skrival med grmovjem, temveč se je kot buden stražar oziral v dolino. Marsikaj se je dogajalo v njegovi bližini, danes pa vse to počasi tone v pozabo.

Le kdo ni poznal starega Martinjana in Julke v Gradež? Mmm, kako sladke jagode sta imela in še polno drugih dobrot je raslo ob poti, po kateri smo Jeseničani hodili v šolo. Kaj zato, če nas je Martinjan lovil s palico ali pa je med nas planila Julka. Pregovor pravi, da je prepovedan sad najslajši, in pred nami niso bile varne niti drobnice, kaj šele jagode in maline, jeseni pa sladko grozdje, ki ga je Martinjan tako skrbno čuval. Celo z bodečo žico ga je ogradil, pa smo ga mu vseeno pobrali.

Mislili si boste, da Kojca in Martinjan ne sodita skupaj, vendar ni tako. Gotovo se še marsikdo spominja, da je bila prav v bližini Hudičevega turna nekoč majhna njivica. In prav Martinjan je bil tisti, ki jo je obdeloval. Sliši se skoraj neverjetno, a je vendarle res. Celo gnoj je nosil v košu od doma na tisto njivico. Če bi danes komu prišlo na misel kaj takega, bi ga gotovo

imeli za norega, Martinjanu pa ni bilo težko prehoditi tako dolgo pot, in to s košem gnoja na hrbtu. Ko je jeseni odnesel v dolino skromen pridelek, je bil gotovo njegov trud že davno pozabljen in bogato poplačan.

Še veliko stvari bi vedel povedati Hudičev turn, prav tako zanimivo zgodovino pa ima gotovo tudi Divji rob. Zakaj ravno Divji? Legenda pravi, da je v votlini pod njim nekoč živel divji mož in prav zato naj bi velika skalna gmota tudi dobila to ime. Vse to je prebivalcem pod Kojco dobro poznano, zatakne pa se tedaj, ko kdo omeni koralni greben. Če se v Orehku ali Jesenici ustavi kak tujec in vpraša za Divji rob, mu seveda vsak zna pokazati pot, če pa bo nevednež hotel priti do koralnega grebena, pa bo marsikdo zmajal z glavo, češ da tega kraja v Kojci ni. Saj je res kar težko verjeti, da so v davni preteklosti Divji rob oblivali morski valovi.

Ali je Hudičev turn v Kojco res prinesel hudič? Ali je bil vrh Kojce res nekoč samo otoček sredi širnega morja? Danes si s temi vprašanji res ne bomo belili glave. Oba sta del naše gore in upajmo, da hudič svoje skale ne bo odnesel nazaj v Orehovsko grapo in, kar bi bilo še hujše, da bi vrh Kojce postal podoben kateremu izmed Kanarskih otokov. Danes se to gotovo še ne bo zgodilo, Vidavni pa naj poskrbijo, da bodo odslej poti na Kojco vsaj enkrat na leto spet oživele.

Jezična Cila

Dolina se je kopala v jutranjem soncu in ljudje so že pridno delali. Marta je dobro poznala Ločane, svoje sovaščane, kakor tudi prebivalce Livad. Pred desetimi leti se je primožila k Dovžanu in kmalu za tem prevzela vaško trgovino. Pred dvema letoma je hotelo trgovsko podjetje trgovinico zapreti, češ da ni rentabilna. Marta ni veliko pomišljala. Spopadla se je z birokracijo in postala samostojni podjetnik. Tega so bili najbolj veseli prebivalci obeh vasi, posebno starejši, ki se niso vsak dan vozili na delo v bližnje mesto.

Marta je že vnaprej vedela, kdaj bo kdo prišel, in za nekatere vedela celo, kaj bodo kupili. Med tednom ni bilo nikoli gneče, ob sobotah pa je vedno dobra napolnila blagajno. Najbolj je bila vesela Groharjevih iz Livad. Navadno so nakupovali ob petkih in le redko je bil račun manjši od dvajset tisočakov. Med kupci pa je bila še ena vaščanka iz Livad, ki je zaslužila posebno pozornost, čeprav je v trgovini pustila le malo denarja.

Lukarjeva Cilka jih je štela že blizu sedemdeset. Že dolga leta je živela sama v veliki, neometani hiši sredi Livad. Iz kamnja grajena zgradba z majhnimi okenci je bila videti kot zakleti grad. Le redko je kdo stopil v to hišo, saj so se Cile, kakor so lastnico imenovali vaščani, vsi nekako ogibali. Ženska je bila prava vaška znamenitost, na katero pa ljudje niso

bili niti malo ponosni. Cilina zunanost ni nikogar motila, njen značaj pa je bil naravnost nemogoč.

Cila je bila visoke, zelo suhe postave. Tanke noge so ji poleti in pozimi tičale v črnih gležnarjih. Črna, skoraj do tal segajoča obleka je bila tako ponošena, da sploh ni bilo več razločiti drobnega cvetličnega vzorca. Oguljen ovrtnik je tesno oklepал dolgi suhi vrat, rokavi pa so bili v zapestju stisnjeni z elastiko. Naj je bilo še tako vroče, ni Cila nikoli nosila kratkih rokavov. Po njenem mnenju je bilo grešno pokazati kožo, razen tiste na obrazu in dlaneh. To je vedno in povsod skušala dopovedati tudi drugim.

Livadarji, pa tudi Ločani, so bili vajeni Cilinega večnega zabavljanja. V vsako stvar je vtaknila nos, samo da je lahko godrnjala. Ne sestanek krajevne skupnosti ne vaška veselica ali pogreb niso minili brez nje. Gotovo bi bilo tako še dolgo, če se ne bi v vasi pojavili tuji ljudje, ki jim njeno obnašanje očitno ni bilo všeč.

Mežnar je imel najlepšo hišo v Livadah in temu primerno je bila urejena tudi okolica. Kazila jo je samo Groharjeva podrtija, ki je stala tik ob dovozni poti. Mežnar Martin je pokosil tudi Groharjevo travo, več pa ni mogel narediti. Še sreča, da si včasih kdo iz mesta želi na deželo.

Miran Kodrič je bil profesor angleščine. Žena Sonja je bila uslužbenka v manjšem zasebnem podjetju, hči Anka pa kot vzgojiteljica ni mogla dobiti zaposlitve. Vsi so bili rojeni v mestu, a jih je življenje med betonskimi zidovi vedno bolj utesnjevalo. Radi so hodili v hribe in nekoč jih je pot zanesla v Livade. Miran je takoj opazil zapuščeno hišo in se pozanimal, kdo so njeni lastniki.

Livadarji so radovedno opazovali ljudi, ki so ogledovali Groharjevo hišo. Mežnar je prav tedaj obrezoval živo mejo. Prisluhnil je pogovoru in srce mu je poskočilo ob spoznanju, da je simpatičen temnolasec kupil sosedovo hišo s parcelo vred. Vesel, da bo končno rešen neuglednih razvalin, je povabil nove sosede v hišo in prijateljstvo je bilo rojeno.

Kodričevi so gradnjo hiše zaupali zasebnemu gradbenemu podjetju in se naslednje poletje že vselili. Ker je hiša stala na robu vasi, se Livadarji niso dosti menili zanje. Izjema so bili le Mežnarjevi, s katerimi so bili že od prvega dne v dobrih odnosih. Med ljudmi se je seveda oglašala zavist, saj je bila sedaj Groharjeva hiša lepša od Mežnarjeve. Kljub temu so vsi molčali, saj so bili videti Kodričevi poštení in mimi ljudje. Edino Cila ni mogla iz svoje kože. Kmalu pa se je pokazalo, da je tokrat slabo naletela.

Groharjeva Anka je bila prijazno dekle, le njen način oblačenja je marsikoga motil. Imela je lepo postavo in pristajalo ji je vse, kar je oblekla. Po

domačem vrtu se je pogosto sprehajala v oprijetih kolesarskih hlačah in ohlapni majici. Bila je prva v vasi, ki si je drznila obleči kopalke in se sredi delovnega dne nastavljal soncu. Drugi so samo zmajali z glavo, Cila pa je stala na vogalu Mežnarjeve hiše in glasno pridigala o grešni mladini. Anka je bila dovolj pametna, da se ni menila za starkino jezikanje, kar je Cilo neznansko jezilo. Mežnar je namreč Kodriče že na samem začetku seznanil, kakšne so razmere v vasi.

Cila se je skoraj vsak dan odpravila v trgovino, a večkrat le iz radovednosti. Marti ni bila njena prisotnost niti malo všeč, saj je vedno oprezala, kaj drugi kupujejo. Tisti dan je bilo trgovki naravnost nerodno in sama ni vedela, kako bi se opravičila.

Sonja in Anka sta komaj dobro začeli z nakupom, ko je v trgovino vstopila Cila. Brez obotavljanja se je postavila ob pult in spremljala vsak Martin gib. Groharjevi se nista menili zanjo, ampak sta mirno naročali naprej. Marta je stvari sproti zlagala v veliko škatlo, ki se je hitro polnila. Cila se je godrnjaje čudila, saj sta nakupili preveč stvari, da bi si lahko vse zapomnila. Ko je Marta začela polniti tudi drugo škatlo, se je Anka glasno zasmejala, saj je starko že ves čas skrivaj opazovala.

Cilin obraz je dobil podobo groteskne maske. Tanke ustnice pod ukrivljenim nosom so se vedno bolj razpirale in kmalu so se pokazale brezzobe dlesni. Šilasta brada, iz katere je poganjalo nekaj dolgih sivih kocin, ji je pričela drhteti, modrikasti utripalnici na suhljatem vratu pa sta nevarno nabrekli. Podoba je bila tako smešna, da se Anka nikakor ni mogla več premagati. Zasmejala sta se tudi Sonja in Marta, Cila pa se je pognala iz trgovine.

Groharjevi sta se odpeljali, Cila pa je spet stopila v trgovino. Jezna na ves svet, je grdo pogledala trgovko in ji velela odrezati pol hleba kruha. Plačala je in mislila že oditi, ko ji je pogled obstal na polici s čistili. Od vsega, kar sta nakupili Groharjevi, ji je najbolj ostala v spominu platenka s čudno zavitim vratom. Kupila jo je, čeprav ni vedela, kaj je v njej. Marta se je začudila, a je raje molčala. Zaman si je razbijala glavo, kaj bo Cili čistilo za straniščno školjko, saj je njeno stranišče še vedno viselo nad gnojiščem.

Cila se je takoj po prihodu domov lotila platenke. Poskušala je odviti pokrovček, a ji ni uspelo. Vzela je nož in ga enostavno odrezala. Mmmm, kako je dišalo! Že sama misel, da Groharjevi porabijo toliko parfuma, jo je navdajala z jezo. V nedeljo se je tudi sama izdatno namazala z domnevnim parfomom in jo mahnila proti cerkvi. Marta je med mašo sedela nedaleč stran in sedaj ji je bilo jasno, kaj bo Cili platenka čistila.

Vreme je kakor naročeno in Grohar je v soboto popoldne pripravil vrtni žar. Kmalu je zadušalo po pečenem mesu, Sonja in Anka pa sta po-

skrbeli za pijačo. Povabili so še Mežnarjeve in Martin je kmalu raztegnil harmoniko. Veselje je bilo na višku in Anka je hotela narediti nekaj fotografij. Odšla je v hišo in se kmalu vrnila s fotoaparatom. Mimogrede je stopila k očetu in mu nekaj zašepetala na uho.

Cila je tičala za živo mejo in se zgražala nad potratnim veseljačenjem. Godrnjala je sama zase in omamni vonj pečenega mesa ji je napolnil usta s slino. Hotela je ravno prešteti steklenice na mizi, ko jo je nekdo grobo zgrabil za ramo.

»Zakaj nas le od daleč opazujete? Pridite na vrt, kjer vam bo veliko udobneje, pa tudi videli in slišali boste bolje!« se je preteče oglasil Grohar, da je uboga Cila od strahu videla vse zvezde in še kakšnega svetnika zraven.

Miran jo je odvedel na vrt in jo posedel za mizo. Hotela je zbežati, a je bila prepočasna. Vsi so jo obstopili, Sonja pa je postavila pred njo poln krožnik dobrot, zaradi katerih so se ji še pred nekaj minutami cedile sline. Miran ji je natočil kozarec vina, potem pa dejal:

»Jejte in pijte, da boste lažje vrteli jezik!«

»Ti mi že ne boš ukazoval, kdaj bom jedla in pila!« se je uprla in spet hotela oditi.

»Storite, kar sem vam ukazal, ali pa takoj pokličem policijo! Dejal bom, da ste nas hoteli okraati, drugi bodo pa pričali.«

Cila je z grozo ugotovila, da ji tokrat ne more pomagati noben svetnik. Kar z roko je zgrabila kos mesa in začela jesti. Ker ni imela zob, ji je piščančje bedro povzročilo precej težav, kosi slastnega lososa pa so ji kar sami zdrseli po grlu, čeprav ni vedela, kaj je.

Nekaj je pripomogla okusna hrana, še več pa strah pred sosedom in krožnik je bil kmalu prazen. Miran je ves čas stal ob mizi in šele ko je izpraznila tudi kozarec, ji je dovolil oditi. Spet jo je zgrabil za ramo in jo odvedel na cesto.

»To je bilo samo opozorilo! Da vas nikoli več ne vidim oprezati okoli moje hiše! Če bom izvedel, da ste spregovorili eno samo besedo o kom izmed nas, se bova čisto drugače pomenila. Kar danes zmolite očenaš, ker ga po prvi napačno izgovorjeni besedi o Groharjevih ne boste več utegnili. Samo tale gumb bom pritisnil, pa ne boste nikoli več odprli ust!« ji je pomolil pod nos mobilni telefon, ki ga uboga Cila ni še nikoli videla.

Skoraj tekla je proti domu in namesto običajnega godrnjanja je tokrat vso pot molila. Skrbno je zaklenila vrata in šele sedaj začela razmišljati, kaj se

je sploh zgodilo. Iz razmišljanja jo je zdramila rahla bolečina, ki pa se je naglo stopnjevala. Njen želodec, navajen kaše in zelja, se je uprl izdatnemu obroku, po katerem je na dušek izpila še dva decilitra močnega vina.

Cilin obraz je spet dobil podobo groteskne maske, kajti prepričana je bila, da jo je Grohar zastrupil. Noge so se ji pričele tresti in na zgubanem čelu so se pokazale potne kaplje. Komaj se je privlekla do okna in kmalu je nenadejano kosilo pristalo v koprivah ob zidu. Čutila je, kako ji pojemajo moči, in majavih korakov se je odvlekla do postelje. Legla je vznak, potegnila iz žepa molek in ga prijala med prekrižane prste. Še enkrat je v mislih preklela Groharja – glasno ga namreč ni upala – potem pa začela moliti, trdno prepričana, da se njeno življenje izteka...

Začutila je, kako ji telo postaja lahko in kmalu je kot puhast oblaček letela proti nebu. Že je lahko videla nebesne luči, ki so se vse pogosteje prižigale. Letela je vedno hitreje, dokler ni z vso silo priletela naravnost v nebeška vrata. Od udarca sta jo zbolela glava in trebuh, a bila je v nebesih, kar je dokazovalo, da je Bog uslišal njeno molitev. Cila je bila končno tam, kjer je bilo njeno mesto, nad Livadami pa je tedaj divjala poletna nevihta...

Ljudje so se vračali od dopoldanske maše, vrata Ciline hiše pa so bila še vedno zaprta. Še nikoli ni zamudila božjega opravila in sosede so takoj posumile, da je nekaj narobe. Klančnica se je previdno približala oknu in pogledala v temačno izbo. Cila je ležala na postelji, njeni prsti pa so počasi preštevali jagode starega molka. Soseda se je pomirjena vrnila domov in si želela, da bi jezičnice vsaj nekaj dni ne bilo iz hiše.

Cila je bila budna že od zgodnjega jutra, a je še vedno verjela, da je mrtva. Šele huda žeja jo je prisilila, da se je sredi popoldneva le dvignila iz postelje. Ves dan je ostala v hiši, preden se je le prepričala, da je živa. Naslednji dan je bila spet stara, jezikava Cila, ki ni nikomur prizanesla. Edino Groharjevi so odslej imeli mir, saj se jim je že na daleč ognila, njihovega imena pa niti v sanjah ni upala izgovarjati.

MARINKA
BOČIN PERSOGLIA

Ko spoznaš svojo sposobnost na nekem področju umetnosti, si ne smeš domišljati, da boš z njo kdaj dosegel velik cilj, zadovoljstvo in popoln mir v sebi.

Z motivom, ki ga iščeš, dosežeš soglasje čustev; če ne, ostane nemir, ki te žene v vedno nova iskanja. Z risbo vedno podariš tudi del sebe, zato so risbe predvsem za prijatelje.

S svinčnikom se izpoveduješ nežno, a zgovorno, včasih močno, celo drzno.

Svinčnik najde pot do vsakega srca, srce pa vidi tudi risbo v barvah.

AVTOPORTRET, 1984

PAVLE, 1983

MOJA MAMA PEPCA, 1979

MARIJA, 1980

JERNEJ, 1983

BOČIN

NAŠA LOJZKA, 1999

JOŽE ČAR

FILMSKI STIK – VEČ KOT SAMO ŽELJA PO SPREMINJANJU POVPRASEVANJA. Čeprav se je Filmski stik v organizaciji Kluba idrijskih študentov dogodil že v začetku leta (od 1. do 7. februarja), sem prepričan, da bodo imenitni filmski večeri ostali obiskovalcem v spominu kot eden najpomembnejših kulturnih dogodkov leta 1999 v Idriji.

V zelo simpatičnem uvodu v knjižici, ki je spremljala filmski teden, je Gorazd Trušnovec zapisal:

»V sedmih dneh nameravamo prikazati dvakrat toliko filmov. Čemu filmski stik? In kaj ima vse to pravzaprav s kulturo? Fraza se ponavlja nadaljuje nekako takole: zdi se, da smo v poplavi hollywoodske plaže, ki nas oblega s platen, vsi pozabili, da je film pravzaprav sedma umetnost... A to je pač fraza. Boj proti študijskemu sistemu je nesmiseln, podobno kot je nesmiselno boriti se proti narkomaniji s kaznovanjem razpečevalcev. Dokler bo povpraševanje, bo ponudba.

Zato je edino smiselno spremeniti povpraševanje; nekaj navdušencev še zmeraj verjame, da povpraševanje po kvalitetnem filmu, po vrhunskih izdelkih sedme umetnosti obstaja, le malce spodbude rabi. Idrija se ponša s prvo gledališko stavbo na Slovenskem, ki se po obnovi imenuje Filmsko gledališče. Toda, je splošna ponudba vredna tega imena? KIŠ mu skuša vrniti nekaj dostojanstva; vsaj za ta teden si upamo trditi, da bo šlo za močne vtise, duhovite izpovedi in velika doživetja. Izgovora, da vas ta teden ne bo v kinu vsaj enkrat, ne sprejmemo, saj smo za vsak okus izbrali vsaj en film, vsaj en stil in vsaj en žanr – in to najboljše, kar je bilo na sporedu lani, pa je idrijski kinematograf zaobšlo...«

In res je bilo tako, vsaj kar se tiče kvalitete filmov, stila in žanrov – močni vtisi, velika doživetja in duhovite izpovedi. Osebnostno pa želim poudariti predvsem to, kar bi moralo poleg tega ostati v naši zavesti in o čemer bi morali razmišljati:

- * Med našimi študenti imamo odlične poznavalce sedme umetnosti, kar nedvoumno kaže suveren izbor in kratke lucidne predstavitve filmov v spremljajoči knjižici (Gorazd Trušnovec).
- * Udarno izpeljan video napovednik Filmskega stika domačega avtorja Matjaža Mraka.
- * Filmski stik in spremljajoči dogodki so bili na duhovit način predstavljeni v simpatično urejeni in kvalitetno tiskani knjižici.
- * In ne nazadnje – vsaj kar se tiče Filmskega stika – nedvoumno je bilo veliko dela vloženo v solidno organizacijo in učinkovito reklamo.

Kaj pa odziv in publika? Je kaj razlike med prvim in drugim »stikom«? Ko nas je pri eni izmed predstav sedelo v hladni dvorani le kakih deset... pustimo to! Razočaranje? Vemo, kako je s tem: razočarani smo toliko, kolikor

smo od drugih pričakovali! In pričakovanja organizatorjev, glede na vloženi trud, upravičeno niso bila majhna. Namreč zapisano je bilo: »Izgovora, da vas ta teden ne bo vsaj enkrat v kinu, ne sprejmemo,...« Zato lahko o odzivnosti in publiki sodijo (in jo obsodijo) le organizatorji. Vendar pa: včasih se morda kaže truditi tudi za deset ljudi.

Za zaključek samo še čestitke vsem, ki so se trudili, z (dvomečim!) upanjem, da so njihove besede pred prvo predstavo 1. 2. 1999 slišali tudi tisti, ki bi morali opraviti »kritično presojo razmer in poglobljen uvid v probleme (Čar, I.R.43, 1998/1-2)«.

RAFAEL TERPIN

DENAR ZA CERKLJANSKO ŠOLO. Pišem zaradi govora, ki ga je imel gospod Samo Bevk v Cerknem 27. septembra 1997 in katerega košček so Idrijski razgledi 2/1997 objavili. V odlomku se tišči tudi stavek: »... šola je bila zgrajena na pobudo in predvsem z denarjem, ki so ga zbirali borci iz vse Slovenije in zamejstva.«

Da ne bi zavajali javnosti, sem iz Biltena odbora za postavitev šole – Spomenika NOB Cerkno, september 1972, prepisal naslednje podatke (Prispevek: Zbrali smo potrebna denarna sredstva, Predsednik finančne komisije Davorin Ferligoj, stran 6, 7, 8):

513.232 din	gospodarske organizacije za reklame
396.650 din	prispevki gospodarskih organizacij
249.232 din	prostovoljni prispevki drugih delovnih organizacij
270.027 din	prispevki občanov
10.505 din	šolska mladina
164.268 din	borčevski dinar
150.000 din	zamejski borci
231.000 din	vrednost zemeljskih del, ki jih je opravila JNA
129.000 din	podarjen Salonitov cement
259.580 din	izkupiček dveh loterij
1.500.000 din	Izvršni svet SR Slovenije
4.500.000 din	posojilo Izobraževalne skupnosti SRS, ki ga bodo odplačevale delovne organizacije občine Idrija

Če bi se kdo hotel preklati okrog izrazov *zbirati* in *dati*, naj se kar prekla. Številke so zgovorne.

RAFAEL TERPIN

SV. KRIŠTOF NA REKI. Naša zgodovina bo nedvomno obogatena z novim vedenjem, da je bila na cerkvi sv. Kancijana na Reki še po I. vojni ohranjena stara freska iz 16. stoletja. Prikazovala je razkošenega sv. Krištofa z Jezuščkom na ramenih. Široka je bila približno tri metre, visoka še več. Delati so jo dali idrijski rudarji v zahvalo, ker jim je

Idrija ob povodnjih na Reki vračala (odlagala) utopljenice. Freska je bila torej lučka v temo grobih surovih časov. Narejena je bila na zunanji cerkveni steni, gledala je proti vasi in proti Idriji. Po starem prepričanju je vsakdo, ki je zjutraj najprej zagledal sv. Krištofa, s tem dobil trdno zagotovilo, da tistega dne ne bo umrl nasilne smrti. (Schauber, Schinder: Svetniki in godovni zavetniki). Za podatke se zahvaljujem ge. *Mariji Zajčevi*.

ŠE ENKRAT O MLAKAH. Verjetno iz same sitnosti odgovarjam gospodu Francu Pavšiču na temo *Gorenja Mlaka in Spodnja Idrija* (IR 2/1997).

RAFAEL TERPIN

Pirhova kmetija v resnici predstavlja Dolenjo Mlako. Tudi danes. Današnje hišo so Pirhi postavili 1852. leta, vendar je nova le zamenjala starejšo stavbo. Še več nam pove podatek, da se je leta 1741 Pirhova hči poročila z Oblakom iz Podbrda in da so ji Pirhovi takrat odstopili lep del sveta na levem bregu Idrijce. Oblak je torej kljub častitljivim letom le mlajši od Pirha.

Da je Dolenja Mlaka segala na levi breg Idrijce, bo torej držalo, kar zelo lepo dokazujejo tudi stara imena, s katerimi je v 2. številki IR (1997) postregel gospod Franc Pavšič.

(Podatki iz knjige *Dom mojih prednikov*, 1998)

NEKO DRUGO MESTO. Časopis Razgledi je v št. 5/1132 z dne 3.3.1999 posvetil celo stran kritičnemu razmišljanju o knjigi Tomaža Kosmača *Driska* (Založba Bogataj, Idrija 1998), ki ga je napisal eden vodilnih literarnih kritikov in urednikov pri nas (književna zbirka Beletrina) – Mitja Čander. Ob tem, da je bila knjiga v letu 1998 večkrat (pravzaprav povsod, kjer se je o njej pisalo, npr. v Mladini, Sodobnosti, Primorskih srečanjih, Idrijskih razgledih) deležna zelo naklonjenih zapisov in uvrščena med najboljše knjige svojega žanra, menim, da ji šele ta članek daje mesto celo med najbolj vznemirljivimi književnimi deli leta 1998 v Sloveniji nasploh. Zavidljiv uspeh »Idrije«, če se spomnimo, da je Igra angelov in netopirjev Aleša Čarja dobila nagrado za najboljši prvenec zadnjih dveh let. Mitja Čander piše: »Knjiga Tomaža Kosmača z naslovom *Driska* je poleg Igre angelov in netopirjev (1997) Aleša Čarja že drugi portret v kotlino pogreznjenega mesteca Idrija, ki smo ga v zadnjem času dočakali izpod peresa mladega avtorja. Tudi tokrat niti sledu o živem srebru, čipkah, žlikrofih in drugih tradicionalnih posebnostih, znanih iz turističnih vodičev, monografij in reportažnih zapisov. V knjigi kratkih proz, zapisanih v celoti prvoosebno in zaradi notranje koherentnosti, zdi se, močno avtobiografsko obarvanih,

JOŽE JANEŽ

zraste pred bralcem neko drugo mesto.« Dotaknil bi se dveh stvari. Piscu se je zapisala beseda mestece, kar nas spet dobrohotno prestavi iz avre zgodovinske veličine v sedanjost. In drugič, jasno je, da je za svet lahko prepoznavno in zanimivo samo tisto ustvarjalno in originalno (na katerem koli področju) »neko drugo mesto«.

JOŽE JANEŽ

ROMAN ALI NOVELA. Andrej Lutman me je opozoril, da sem v prejšnji številki Idrijskih razgledov (1–2, 1998) v predstavitvi knjige In redči in zgosti med njegovo bibliografijo pozabil omeniti Sedem literarnih priponk (samozaložba, Ljubljana, Idrija, 1986) ter da njegova knjiga Lov (Mondena, Grosuplje, 1993) ni, kot sem zapisal, novela, temveč, kot piše v podnaslovu knjige in kot je zapisal tudi Matej Bogataj v recenziji na koncu knjige, roman. Ker sem oznako novela uporabil namenoma, sem dolžan vsaj kratko pojasnilo. Mnenja sem bil, da približno štirideset strani čistega besedila, navkljub njegovi romaneskni zasnovi in nejasnim mejam, ki jih (n)imajo definicije, ne more zadostiti kriterijem za oznako roman, da ima premalo elementov epskosti, kompleksnosti, analitičnosti, življenjskega in psihološkega razvoja. Ne glede na vprašljivo trditev v recenziji, »da roman danes, razen kot ponaredek romana iz časov, ko je bil roman še mogoč, ne more več biti sklenjena, v trdno fabulo vpeta pripoved«. Nekako mi ni pri srcu, kljub temu da se svet nezadržno spreminja, svojevoljno (da bom jasen: tudi popolnoma legitimno) raztegovanje pojmov in oznak. Sploh pa je razlika med oznakama roman in novela samo kvantitativna in nikakor ne kvalitativna. Bralcem Idrijskih razgledov knjige Andreja Lutmana Lov nismo predstavljali. Nekateri se bodo morda spomnili čudovite predstavitve knjige v Galeriji, na kateri so zaigrali Idrijski rogisti. Tukaj naj zapišem samo, da gre za radikalno, hermetično, metaforično bogato, pogosto ironično in jezikovno popolnoma izpolnjeno knjigo, ki z leti svežine in aktualnosti ne izgublja in še čaka na temeljito analizo.

JOŽE FELC

UTRINEK O ČLOVEKOVI USTVARJALNOSTI KONCEM DRUGEGA TISOČLETJA. Problem človekove ustvarjalnosti me je vznemirjal že kot otroka. Nikoli si nisem predstavljal, da se bo moj odnos do te najprvobitnejše človekove dileme v nekaj letih tako dramatično predručal. Če sem kot zdravnik in pisatelj desetletja v ustvarjalnosti videl možnost osmišljanja »notranjega človeka«, pa danes na ustvarjalnost gledam čisto drugače. Najbrž sprememba izhaja iz temeljne preosmislitve sebe kot človeka. Vse manj ga vidim v funkciji karizmatičnega poslanca, ki s svojima mislijo in delom dopolnjuje božjost sveta. Človeka danes uziram v njegovi čisto praktični izdaji. Po sociologu Durcheimu bi dejal: v njegovem pragmatičnem stremljenju. Opredeletem se mi zdi dobra

zato, ker vsebuje dve navidez med sabo izključujoči se besedi: pragmatičnost in stremljenje. Če je pragmatičnost nekaj priročnega, nekaj vsakdanje človekove potrebe izpopolnjujočega, velikokrat zelo neplemenitega in nelepega, na primer političnega, pa je stremljenje zrenje kvišku, k stvarniku, k višjemu idealu, ki je lepota, dobrot, čast itn. Prav premet mojega pogleda na ustvarjalnost je v temelju spremenil tudi moj odnos do sočloveka, bolje: do življenja. Življenje je nekaj svetega in nekaj vsakdanjega hkrati. In ker je prav vsako neponovljivo, težko celo primerljivo s kakšnim drugim življenjem, je poklicano, da se uresničuje na izvirni, še nikoli viden in nikdar več ponovljiv način. Zato je vsako življenje enkratno. Ker pa je enkratno, se je dolžno, zapisal bi: primorano urešničevati z vsakič drugačno ustvarjalnostjo. Takšno videnje in razumevanje človekovega poslanstva je najbrž posledica tudi relativizacije človekovega poslanstva, katerega najvišja resničnost ni več pogovor z Bogom, ampak sodelovanje z njim. Z drugimi besedami, božjost se je sklonila k človeku. In človek je primoran dvigniti se iz sebe. Pri tem ima veliko pomagal. Na prvo mesto bi postavil Einsteinovo teorijo o relativizaciji predmetnega in duhovnega sveta. Posledica te je tudi izziv računalništva, vsakršne informacijske tehnike itn. Kaj torej? Imam občutek, da živim v neznansko srečnem in hkrati svetem času. V času, ko se ljudje ne delijo več na elito in rajo, ampak na tiste, ki hočejo, in na one, ki so odpadniki in jim tako rekoč za življenje (in tudi za ustvarjalnost) sploh ni. Prav nič nisem nečimrn, če poudarim, da bi bil rad v skupini prvih. In upam, da nisem posebne vrste postmoderni ljudomrznež, če zapišem, da ljudje z one, druge strani, sploh niso »poslanci življenja«. Toda ker so ti iz prve skupine v veliki večini in prežemajo srce sveta, bodo oni, drugi, nesrečniki, slej ko prej izginili. Pragmatičnost postaja karizma sveta. Ali ni to čudovito?

LEON KRNEL

Skladatelj Leopold Cvek

SAŠA SANTELJ
PORTRET LEOPOLDA CVEKA

Podobe slovenske glasbene kulture v začetku druge polovice 19. stoletja niso oblikovali le najpomembnejši slovenski skladatelji tistega časa, temveč jo je v veliki meri dopolnjevalo celovito narodovo glasbeno življenje, ki ga je s svojim ljudskoprosvetnim delovanjem ustvarjal širok krog skladateljev učiteljev in duhovnikov. Četudi njihova prizadevanja v slovenski glasbeni tvornosti tistega časa ne kažejo najvišje oblikovne moči in tehnične popolnosti, so s svojimi deli vendarle polagali temelje kasnejšemu razvoju slovenske glasbene umetnosti v drugi polovici 19. stoletja. Eden izmed njih je bil tudi Leopold Cvek. Njegovo življenjsko delo pripada času, ko se v naši glasbeni tvornosti še čuti klasicizem, na obzorju pa je že romantični izraz¹. V tej skupini najdemo tudi skladatelja Leopolda Cveka.

Leopold Cvek se je rodil 9. novembra 1814 v Idriji. Njegov oče je bil Anton Cvek², učitelj, mati pa je bila Frančiška Kogej³. Njuni otroci so bili: Jožef (1801), Franc (1802), Marija Ana (1804), Neža (1806), Jožefa (1807), Terezija (1808), Anton (1811), Leopold (1814) in Filip (1821). Nekateri njunih otrok so umrli že v rani mladosti. Leopoldov oče zelo verjetno ni bil Idrijčan.⁴

Leopold Cvek je v Idriji obiskoval »glavno« šolo. Pri tamkajšnjem organistu Viktorinu Kobalu se je učil flavto, violino in orgle in osemnajstleten 1832 dobil spričevalo iz teh instrumentov.

V Ljubljani je na »vzorni šoli« končal šestmesečni tečaj za učitelja in 1836. leta je nastopil službo v Idriji kot učiteljski pripravnik. Od leta 1837 do 1840 je služboval kot učitelj, organist in cerkovnik v Črnem Vrhu nad Idrijo. Medtem je naredil konzistorialni učiteljski izpit. Leta 1840 ga je šolski nadzornik Jozef Jurčič sprejel za učiteljskega pomočnika v Senožečah.⁵ Od tod je odšel leta 1843 na Vrhniko. Ljubljanski konzistorij ga je 1849 postavil za stalnega učitelja, organista in cerkovnika v Cerklje na Gorenjskem in ga 1854 imenoval za vzornega učitelja.⁶ Leta 1855 je bil na lastno prošnjo premeščen na Vrhniko. Njegovo delo je opisano v Maroltovem romanu Zori noč vesela, Buenos Aires, 1956. Leta 1874 se je preselil na predmestno šolo pri Sv. Petru v Ljubljani, kjer je bil še istega leta upokojen na lastno željo. Nato je še vedno služboval kot organist in učitelj v ljubljanski prisilni delavnici do leta 1892. Umrli je 2. septembra 1896.⁷

Zanimivo je poročilo o Leopoldu Cveku v Cerkljah na Gorenjskem, ki je izšlo v Cerkvenem glasbeniku (Letnik 91, 1998/9) in ga je napisal Janez Močnik iz Cerklj. Na kratko ga povzemam. Leopold Cvek je dobil mesto v Cerkljah tudi zaradi pijanosti in nemarnosti svojega predhodnika Karla Terčka. Tja je prišel že oženjen z Marijo Velepec, domačinko s prejšnjega službenega mesta Dola pri Ljubljani. Z njim so bili tudi šestletni sin Leopold, triinpolletni Franc in enoletna Marija. Franc je že 17-leten postal učitelj in organist v Predvdoru, a je že pri 23 letih umrl. V Cerkljah se je rodila še Jožefa. Cvek je z družino stanoval v mežnariji, ki je bila v tistem času edini še ohranjeni del v 15. stoletju postavljenega turškega tabora. Tam je bila tedaj tudi šola. Cvek je bil dober in uspešen učitelj, a za današnje pojmovanje so bili njegovi vzgojni postopki dokaj trdi. Pouk je krepko podčrtoval s palico, ki jo je imel vedno pri sebi. Nemalemu je stisnil glavo med svoja koščena kolena in mu »krepko namazal tisti del telesa, ki ni pri miru sedeti zmoget«. Kljub strogosti se je število njegovih učencev močno povečalo, saj so bili rezultati pouka odlični. Posebej je nadarjene šolarje vadal tudi v petju in tako vzgajal pevski naraščaj za zbor. Le redkokateri njegov učenec je dobil slabo oceno, veliko pa je bilo javno pohvaljenih. Poleg ostalega je poučeval tudi nemško branje in pisanje. Za uradne opravke pri oblasteh je trdno vztrajal pri nemškemu uradovanju in zato je zahteval znanje nemščine tudi pri slovenskih učencih.

V Cerkljah je bil tudi organist. Ljudje so njegovo orgljanje cenili, saj je igral po njihovem okusu in po modi tistega časa precej poskočno. Poleg tega je imel v službi še mnogo drugih opravil: čiščenje in krašenje velike cerkve, pripravljanje in pospravljanje treh oltarjev dnevno, zvonjenje najmanj petkrat dnevno. Opravljal je tudi službo mrliškega oglednika, kot večina učiteljev, ki so bili poleg duhovnikov edini izobraženi ljudje v manjših krajih. To ni bila velika naloga za normalne razmere, ko je bilo 50–60 mrličev na leto. V času kolere leta 1855 pa je v mesecu februarju v cerkljanski fari umrlo kar 105 ljudi. Prosil je za povečanje bere, saj za to ni dobil kakega posebnega plačila. Vavken piše v cerkljanski kroniki, da je bil to edini vzrok za odhod Cveka na Vrhniko, a zdi se, da je moralo biti še kaj drugega. V Cerkljah mu je za letno bero pripadalo: 84 mernikov pšenice, 5 mernikov rži, 56 mernikov prosa, 294 sirov in 1178 jajc. Torej lačen ni bil in še kaj je lahko prodal. Stanovanje je tudi imel brezplačno. Poleg tega je dobival tudi »štolnino« od pogrebov, porok, krstov itd. Prav lahko se je primerjal z bratom Antonom, ki je imel v letu Leopoldovega prihoda v Cerklje kot učitelj na idrijski glavni šoli 416 goldinarjev letne plače in je veljal za enega najbolje plačanih učiteljev na Kranjskem. Dohodki dveh bratov Cvekov so znatno presegali plačo, ki jo je zagotavljal 167. člen avstrijskega zakona: za učiteljsko, organistovsko in mežnarsko službo je moral učitelj z bero vred zaslužiti najmanj 130 goldinarjev letno.

Po Cvekovem odhodu je cerkljanska šola kmalu zdrsnila na raven pred njegovim prihodom. Vendar ga je čez dobro leto nadomestil »neprekosljiv učitelj in vzgojitelj, sijajni organist in zborovodja, vzorni župan in nenadkriljivi narodnjak skladatelj Andrej Vavken« (Frančišek Kimovec).

Preden preidemo na glasbeno ustvarjalnost Leopolda Cveka, je potrebno opozoriti na nekaj stvari, ki so vodile ustvarjalce »slovenske poljudne umetne glasbe«. Kopitarjevo načelo, da mora slovenski pisatelj vzeti svoj jezik iz ust kmetu in ne meščanu, je posredno vplivalo tudi na krog teh glasbenih ustvarjalcev. V svoje zbirke so vnašali nekatere elemente slovenske ljudske pesmi. Drugo pomembno gibalno, ki je prav tako posredno vzpodbujalo glasbenike, kot je bil Leopold Cvek, je bilo pastirsko pismo salzburškega nadškofa, v katerem poziva duhovščino in vernike, naj službo božjo dvignejo z dobrimi pesmimi v domačem jeziku. Ker je slovensko ozemlje spadalo pod cerkveno oblast solnograške nadškofije, so cerkveni skladatelji odslej bolj prizadevno pripravljali domače cerkvene pesmarice. Na skladatelje cerkvenih psem so sredi 19. stoletja poleg že omenjenih dejstev vplivale tudi razmere v cerkveni glasbeni praksi. O tej pa vemo, da je imela proti koncu 18. stoletja in v prvi polovici 19. stoletja le malo liturgičnega duha, čemur je bil vzrok tudi vdor instrumentalne glasbe in italijanske opere v cerkveno glasbo. Pisci razprav v tem času so te pojave v cerkveni glasbi večkrat že kar pretirano obsojali.

Vendar nam ob vsem tem zbirke napevov Leopolda Cveka kakor tudi drugih glasbenikov tistega časa kažejo močan vpliv neliturgičnih struj, kar se zlasti izraža v pogosti rabi tričetrtinskega takta in v uporabi posvetnih napevov. Ne moremo pa mimo preroditeljskega gibanja avstrijskega patra Hoffbauerja, ki je v prvih desetletjih 19. stoletja povzročil pravo obnovo avstrijskega katolištva. Učil je, da »vera ne sedi v glavi, ampak v človekovem srcu«. Verjetno je torej na Cveka vplivala tudi ta smer »enostavnega, nerazumskega, veselega, socialnega katolištva.« To je bilo tudi ljudstvu, za katerega je ustvarjal Leopold Cvek, bližje kakor strogost jožefizma in janzenizma⁷.

V tisku so izšle naslednje njegove skladbe:

- Napevi za svete pesmi (Blasnik, 1851); v Cerkljah so jih prepevali zelo veliko.
- Napevi za šolo, cerkev in kratek čas (Celovec, 1855); prodajali so jo v Celovcu, Ljubljani, Gorici, Gradcu, Mariboru, Celju, Radgoni, Slovenj Gradcu, Novem mestu, Trstu, Postojni, na Dunaju in v Zagrebu. Zbirka je bila 15 let predpisana na seznamu za šolo.
- 12 cerkvenih pesmi (Giontini, 1872).
- Pet božičnih pesmi (1878).

Nekaj njegovih pesmi (Angelsko petje, Glejte, čudno se nebo svetli, Pastirji iz spanja, Raduj človek moj, Slava na višavi in Tam na vrtu Oljske gore) je izšlo tudi v cerkveni zborovski pesmarici.

V ljudski pesmarici Slavimo Gospoda sta dve: Skalovje groba in Angeli lepo pojejo.

V rokopisu so ostale naslednje njegove skladbe: Missa in C, Missa in D, Missa in F,

Missa in G, 2 Te Deuma, Veni, sancte spiritus, Ecce sacerdos magnus, Graduale et Ofertorium, Ascensione Domini, 10 Tantum ergo in klavirske skladbe.

Glede maš je še odprto vprašanje, ali gre res za njegove skladbe ali samo za prepise.⁸

V teh zbirkah je Cvekov ustvarjalni razvoj precej jasn. Napevi za svete pesmi so harmonsko še togi, vodenje glasov je pogostokrat v nasprotju z osnovnimi pravili harmonije. Cvekovi sodobniki so sicer cenili njegovo delo, vendar ne brez pridržkov. Luka Dolinar nam poroča v Zgodnji Danici: »Slišati je, da bo gospod Cvek še druge napeve dal natisniti. Kar prav bi bilo, da bi dober nasvet sprejel in da bi v nove pesmi več raznovrstnosti, več zrna in jedra, pa manj šestosminskega takta dejal. Naj opusti nekaj pik, naj naredi čvrste sklepe, naj jih skrbno pesmi in času primeri. Naj sčasoma gre v kak drug ton.... Tako bodo napevi bolj za rabo in bolj

cerkveni, če tudi kaka napaka pride.¹⁰ Cvekova reakcija na to kritiko je bila tako velika, da dvajset let ni izdal nobene cerkvene pesmi več. Zato pa je izdal napeve k pesmim za cerkev, šolo in kratek čas, ki so bili sorodni Levičnikovim. Bili pa so tudi tehtnejši od napevov v Drobtincah. Pri tej zbirki ga je gotovo vodil tudi pedagoški moment. Morda je tu šlo za zvezo z Andrejem Praprotnikom, ki je bil na čelu tistih slovenskih učiteljev, ki so po svojih močeh in sposobnostih ustvarjali domačo, slovensko pedagogiko. »Cvek je tako izumil metodo premičnih tablic za pouk zlogovanja in branja. Vsaka črka je bila napisana na posebno deščico in te so se poljubno sestavljale v skupine soglasnikov in samoglasnikov; skupine so predstavljale zloge in se sestavljale v besede. S tako stavnico so učenci mnogo lažje dosegli temeljni cilj takratnih trivialnih šol: naučiti se brati in pisati.« (Janez Močnik). Da je Praprotnik prizadevanja poznal, dokazujejo njegovi številni teksti, ki jih najdemo v Cvekovi zbirkah. Omenejena Cvekova zbirka je prišla tudi v seznam za šolo predpisanih pesmi.

V članku Janka Grilca, ki je leta 1956 izšel v Idrijskih razgledih, stoji ob koncu vprašanje, kdo je vplival na Cvekovo glasbeno ustvarjanje. Odgovor v članku pravi, da tega vprašanja za sedaj ni mogoče dokončno rešiti. Brez dvoma pa so na njegovo ustvarjanje vplivale nemške pesmarice, ki jih je poznal (npr. Hayn-cesarska), in jasna, klasicistično oblikovana miselnost. Najmočnejši vpliv pa je nedvomno imela na njegovo delo ljudska nabožna in posvetna pesem, saj gre pogostokrat za njeno neposredno uporabo. In končuje: »Cvekova glasbena tvornost, četudi tu in tam pomanjkljiva, pomeni tehten doprinos h graditvi temeljev, ki so kasneje služili pri ustvarjanju samostojne slovenske glasbe.«

Ob tem naj navedem še nekaj lastnih razmišljanj o času, v katerem je Cvek živel in ustvarjal. Prevečkrat presojava preteklost skozi plašnice, ki nam jih je nataknila samozadostna pogoltna sedanjost. Kot osnovo za svoje razmišljanje citiram skladatelja Stanka Premrla iz njegovega rokopisnega Glasbenega zrnja, ki ga hrani knjižnica Orglarske šole v Ljubljani. Trdi naslednje: »Že v Riharjevi dobi najdemo mnogo organistov, ki so rajši uporabljali razne okrogle napeve kot pa Riharjeve in drugih takratnih skladateljev.« Trditev je resnična, zahteva pa še dodatno pojasnitev tedanjega stanja v cerkveni glasbi in še posebej v cerkveni glasbi naših krajev. S tem ne mislim samo naše prestolnice, ampak tudi vsa manjša središča. Razlog, da o manjših krajih v naši glasbeni kulturi ni veliko govora, je tudi ta, da smo se svojih korenin začeli zavedati precej pozno. Danes nam prehaja v zavest, da je tudi narodova kultura pomemben del narodove zavesti in njegovih korenin. Če ima v Ljubljani že vsak kamen svojo knjigo, bo moral marsikateri manjši kraj pohiteti in tako bo morda nekoč, po mnogih poskusih, mreža narodove zavesti zasijala v novi luči. In v tej luči bo tudi današnja »provinca« dobila novo težo in hkrati zavest o odgovornosti do narodove biti.

Naj povedano ilustriram. Ko sem brskal po našem župnijskem arhivu, sem odkril celo za nek majhen del te župnije omembo plačila za več let organistu, in to ob koncu sedemnajstega stoletja. Torej so tam imeli orgle in vsaj kakega solista. V osemnajstem stoletju zasledimo za drugo pražupnijo skozi pol stoletja posebne kaplane, katerih naloga je bila dostojna priprava glasbe za bogoslužje, orgljanje in oskrba kora z godalci za velike praznike. Ko govorimo o devetnajstem stoletju, v katerem je deloval Cvek, je potrebno poudariti naslednje. V marsikateri župniji ni bilo primernih ljudi, ki bi prevzeli orgljanje oziroma skrb za petje pri slovesnem bogoslužju. V teh primerih je prva polovica Premrlove trditve stvarna. Človek, ki je v taki župniji orgljal, je pač reševal situacijo, kot je vedel in znal. Seveda običajno na škodo kvalitete glasbe in glasbenega okusa. Da so v cerkvah igrali tudi arije, poskočno glasbo, okusu tedanjega preprostega človeka ne smemo zameriti. To je bilo njegovo edino resnejše spogledovanje z neljudsko glasbeno kulturo in mu je ob težkem delu, ki so ga razbremenjevali edino številni zapovedani prazniki, pomenila določeno sprostitev. V to situacijo z druge strani prodira šola, z njo učitelji, ki so bili hkrati bolj ali manj šolani tudi kot organisti in še kaj. Začne se tudi glasbena vzgoja, ki je bila v šoli načrtna in je tudi v provinci zaživela z mladimi pevci v cerkvi. Zanje prično skladatelji prirejati in na novo pisati slovenske pesmi, ki v Riharjevem času zaradi svoje popularnosti zaidejo tudi na dom in tako pričnejo ljudi vzpodbujati k množičnemu glasbenemu soustvarjanju cerkvene glasbe. Proti koncu devetnajstega stoletja, ki predstavlja drugi del Cvekovega življenja, se že začenja cecilijanstvo, ki skuša cerkveno glasbo preobraziti v temeljih in velikokrat naredi tudi nekaj krivice prehodnemu obdobju, tako imenovanemu Riharjevemu krogu. To spoznavamo danes, ko lahko (seveda če si tega res želimo) te skladatelje spet prepevamo v prvotni glasbeni obliki brez popravil. Torej negacija negacije spet prinese pravi pogled iz zgodovinske razdalje.

Še nekaj besed o samem socialnem položaju učitelja organista v tistem času. Običajno je ta opravljal tudi še kako drugo službo, da je sebi in svoji družini zagotovil dovolj dohodkov za preživetje. Cvek je bil tako mrliški oglednik v Cerkljah na Gorenjskem in ko je 1855 na veliko kosila kolera, je prosil za povisek, ki pa ga ni dobil. Odšel je na Vrhniko. Kasneje je poleg tega poklica opravljal še delo občinskega tajnika in vse tisto, za kar so ljudje »uporabili« izobraženega človeka. Ob koncu stoletja je po ustanovitvi cecilijanskega društva 1877 v njegovem okviru delovalo tudi podporno društvo organistov, ki je med drugim pomagalo družinam umrlih organistov. Ker so bili poleg tega tudi narodni buditelji, so bili prav organisti – učitelji pobudniki in glavno gibalno različnih društev in taborov. Podrobnejše raziskave glasbenega in šolskega življenja v naših krajih za konec devetnajstega stoletja kažejo na deloma že kar izjemno raven takratnega glasbenega izobraževanja, ki se je iz šole selilo v cerkev. Za Šempeter na Krasu poroča organist Bernard Pirnat, ki je kasneje umrl kot organist na

Dunaju, da je v začetku dvajsetega stoletja v šestnajstih letih okoli 150 pevec izučil peti po notah in igrati na inštrument vsaj do te mere, da so znali zaigrati svoj glas. Razkošje, sistematičnost, doslednost, ki nam tudi danes zapira sapo. Že samo te navedbe nam dajo slutiti, kakšna je bila vloga ljudi, kot so Cvek in njegov krog.

Naj navržem še nekaj podatkov o Cveku iz drugih virov. Dragotin Cvetko v Zgodovini glasbene umetnosti na Slovenskem omenja Cveka kot člana Filharmonične družbe v Ljubljani¹⁰ in kot enega od ustanoviteljev Glasbene matice v Ljubljani (1872).¹² Čeprav Levičnik in Cvek spadata v Riharjev krog, se njuna posvetna glasba precej razlikuje od Riharjeve, Potočnikove in Belarjeve, pravi Dragotin Cvetko. Usmerjata se v klavirsko in deloma instrumentalno glasbo, medtem ko ju druga posvetna tvornost ni zanimala.¹³ Tako so v Cvekovi zapuščini poleg klavirskih skladb tudi »Sinfonija«, ki je tehnično spretno pisana sonata, nadalje Sonata für Piano Forte (štiriročno), za katero se je skladatelj zgledoval pri Josefu Haydnu, in Elisabethen-Walzer.¹⁴ Zanimiva je opomba, da Cvek v začetku še uporablja baročni general bas.

Slovenski biografski leksikon omenja pomislek, da maše s Cvekovi podpisom niso Cvekove.¹⁵

V virih o skladateljih, ki so delovali na Primorskem, se Ivo Jelerčič sprašuje o nekem učitelju Lavu Cveku, ki se je 1869 preselil iz Doline v Nabrežino, če je to isti Cvek, o katerem govorimo. Verjetno gre za njegovega sina.¹⁶

V Postojnskem okrajnem glavarstvu piše, da je bil Cvek v Tmovem pri Ilirski Bistrici podučitelj od leta 1864–1865.¹⁷ Isti vir omenja Cveka kot pomožnega učitelja v Senožečah od leta 1837 do 1840.¹⁸ Vendar pa naj bi bil po biografskih leksikonih tedaj v Črnem Vrhu nad Idrijo.

Mihael Arko v Zgodovini Idrije omenja plačo Cvekovega očeta Antona v normalki (ljudski šoli) 1849, ko je učil 1. raz., 2. odd. in zaslužil 416 gld., medtem ko je učitelj Josip Wencajs (tudi organist in skladatelj) zaslužil na Vrhniku le 157 gld., pa še to v naturalijah. Ob tem pripomni, da je Idrija za učitelje vedno dobro skrbela.

Župnijski arhiv v Slavini na Pivškem hrani tudi original not Janeza Krstnika Dragatina. Na enem izmed prepisov v NUK-u beremo opombo, da jih je prepisal Josip Levičnik. Tudi na originalnih notah je na zadnji strani pisava, ki je nekoliko podobna tisti s prepisa v NUK-u. Ko sem od Damjana Močnika dobil fotokopije Cvekovi klavirskih skladb, ki naj bi bile res originalne, se je vse skupaj zavrtilo v divjem

plesu. Skladatelj, Cvek namreč, me je potegnil vase. Pisava na njegovih klavirskih notah je dveh tipov, podobna Levičnikovi in Dragatinovi. Cvetko je zapisal, da je Dragatin 1837. zaprosil za mesto na idrijski glavni šoli; v prošnji pravi, da je trenutno v Ljubljani privatni učitelj in da je zelo spreten glasbenik. Že prej, leta 1828, pa se je potegoval za delovno mesto učitelja v ljubljanski škofiji.

Moje sklepanje je naslednje. Cvek in Levičnik sta bila Dragatinova učenca (čeprav se je Levičnik učil orgel pri Riharju) in sta se pri njem gotovo učila tudi kompozicije. Na ta odnos namigujejo Levičnikovi prepisi Dragatina, saj je bil on od trojice najmlajši. Note v slavinskem arhivu kažejo, da jih je morda pustil celo Cvek sam (Levičnik je bil takrat še premlad). Če je bilo tako, se je lahko Cvek šolal pri Dragatinu v času, ko je opravljal v Ljubljani učiteljski tečaj, ali celo v času, ko je bil v Senožečah.

Cvekove klavirske skladbe imajo mnogo Dragatinovega. Veliko zmešnjavo med notami v NUK-u in v drugih glasbenih arhivih lahko opravičimo s prakso tistega časa, da ni bilo toliko pomembno, pod čigavim imenom so note zagledale beli dan. Taka praksa tudi danes ni povsem neznana.

Vse to le v razmislek. Ni bilo časa, da bi vse te trditve dokazal, tako veliko dela ostaja tudi drugim. Cvek je namreč za slovensko glasbeno zgodovino predstavljal premalo pomembno figuro, da bi se kdo resno zanimal zanj. Danes se na Akademiji za glasbo ukvarjajo z imeni, kot je Foerster, na kar pred leti ni bilo dovoljeno niti misliti. Minilo bo še nekaj časa, da bo nekdo prišel tudi do Cveka. In še več časa bo minilo, ko bomo spoznali, da se je v preteklosti (in tudi danes) veliko pomembnega godilo tudi izven bele Ljubljane. In da so se ljudje, ki smo jih skozi zgodovino razdelili na manj in bolj pomembne, poznali, se srečevali in spoštovali, morda celo v večji meri kot v današnji odtujenosti.

Ko se za božič ob Cvekovi pesmi Angelsko petje s pevci preselim v njegov svet gledanja Boga, se odmaknem v optimizem duhovne sfere, ki je bistveno različna od tiste v povprečni slovenski cerkveni pesmi. In na veliko noč zjutraj, ko se orgle združijo z zanosom pojoče množice v Cvekovi pesmi Skalovje groba se razgane, doživim s svojo vero tudi vero in zanos človeka, čigar sledi danes odkrivamo.

Slovenski skladatelj Leopold Cvek je v prejšnjem stoletju svojo življenjsko pot razpel med Idrijo, Črnim Vrhom, Senožečami, Vrhniko, Cerkljami na Gorenjskem in Ljubljano. Njegov ustvarjalni duh je zapustil sledi s pomembnimi pedagoškimi dosežki na področju osnovnega opismenjevanja otrok z izumom in uvedbo stavnice. Pomembno je tudi

njegovo glasbeno delo, od pedagoškega do skladateljskega. Več skladb je napisal za cerkvene zборе krajev, v katerih je deloval kot učitelj in organist. Podatki tudi kažejo na njegovo trdno vpetost v tedanji skladateljski krog glasbenikov na Slovenskem in njegov pomemben delež v glasbenem življenju devetnajstega stoletja. Cvekova pesem nas še danes objema z iskri-
vostjo in iskrenostjo duše, ki preko praga smrti prosi zase.

OPOMBE

1 IDRIJSKI RAZGLEDI 1956

2 ZWECK, ZWEK

3 KOGEY

4 DEKAN JOZEF JURČIČ, STRIC PISATELJA JOSIPA JURČIČA, JE BIL TEDANJI ŽUPNIK V MOJEM ROJSTNEM KRAJU SLAVINA PRI PIVKI. DOKUMENTACIJA NJEGOVEGA NADZORNIŠTVA JE OHRANJENA V ŽUPNIJSKEM ARHIVU V SLAVINI, KI ZAENKRAT ZARADI NEUREJENOSTI NI DOSTOPNA OBISKOVALCEM. TU BI UTEGNILO BITI NA VOLJO VEČ MANJKAJOČIH PODATKOV O CVEKU IN O DRUGIH POMEMBNIH OSEBAH, KI SO SLUŽBOVALE V NAŠIH KRAJIH.

5 TROBINA V SLOVENSKEH CERKVENIH SKLADATELJIH PIŠE, DA JE LETA 1854 BIL NEKAJ ČASA ZAPOSLEN NA BREZOVICI

6 PRIMORSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

7 IDRIJSKI RAZGLEDI, 1956

8 EDO ŠKULJ, MOHORJEV KOLEDAR 1996, STR. 216

9 DRAGOTIN CVETKO, ZGODOVINA GLASBENE UMETNOSTI NA SLOVENSKEM, III, 75.

10 IBID, 53

11 IBID 210, 212.

12 IBID 91

13 IBID 92

14 NPR. MISSA IN D Z LETNICO 1836

15 V CG (91, 1998/9) JANEZ MOČNIK OMENJA NJEGOVEGA SINA LEOPOLDA. ČASOVNO BI SE PODATEK Z NJIM UJEMAL

16 POSTOJNSKO OKRAJNO GLAVARSTVO, STR. 71

17 DRAGOTIN CVETKO, ZGODOVINA GLASBENE UMETNOSTI NA SLOVENSKEM, II, 302

18 TEDAJ BI DRAGATIN MORAL SLUŽBOVATI NEKJE NA OBMOČJU POSTOJNSKEGA OKRAJNEGA GLAVARSTVA. ZAKAJ NAJ BI ŠOLSKI OKRAJNI NADZORNIK DOVOLIL PRITI CVEKU V SENOŽEČE? ŠOLE TEDAJ V SLAVINI ŠE NI BILO, BILA JE ŠELE V NASTAJANJU, ZATO PA SO LETA 1836 DOBILI NOVE SLOVEČE KUNATOVE ORGLE IN SO MORDA POTREBOVALI DOBREGA ORGANISTA. TO BI BIL LAHKO DRAGATIN, SAJ JE TO LETO PROSIL ZA IDRIJO, PA JE NAJBREŽ NI DOBIL. IN ČE JE PRIŠEL V SLAVINO, JE ODHITEL NJEGOV UČENEC CVEK, KI JE SICER BIL V IDRIJI, ZA NJIM. S TEM BI BILA MORDA OSVETLJENA TUDI CVEKOVA ŽIVLJENSKA POT V TRNOVEM PRI ILIRSKI BISTRICI (ČE TAM ŽE NI BIL NJEGOV SIN) IN VZROK. ZAKAJ JE NJEGOV SIN PRIŠEL V DOLINO PRI TRSTU ZA UČITELJA. SAJ JE BILA SLAVINSKA ŽUPNIJA DO LETA 1831 PODREJENA DIREKTNO TRSTU IN JE BIL HKRATI ŽUPNIK SLAVINSKE ŽUPNIE POMEMBNA OSEBA V LJUBLJANSKI ŠKOFIJI, DA JE LAHKO CVEKU PRESKRBEL DOBRLO MESTO V DOLU PRI LJUBLJANI.

RENATA HVALA

Osnovna šola Vojsko

134

Školsko in ohranjeno
u Logacu

Od Podpisanih Kupanstvo se nanaša
da smo za šola let mesca Brudna porokali
Kateriga bomo zda kadar bo dali dan tudi
obdesali pustili in kar se bo za dila in
zagance rabili pa boma na kaga dali
Torej ker to je le majhin del se pa vendar
če lahko gre ker vsega nianha dnara in ti
vera prouimo da ti nam blagovolili posla
ti 500 gld in tistiga zneska ki je za naše
šolo odmejnien da boma mogli apno napra
viti in patem tudi regu ker bi vrnena
regu in tadia prevec kostala, aka pa
nam tega ne storite nam se nadaljini
Kakor ni magoce podati boma mogli
pa ta let za mernijo porabiti ker je tudi
tako potrebna poprave da bol na mora
biti. Lato se ni treba bati da bi mi denar
nam drugam nicali ampak le za to za kar
je odmejnien in atto bo kaj priman kalo boma
če skrbeli mi da se bo doplačalo.

Kupanija Vojska 10 Svecana 1877

Jakob Likarj
predstojnik

Dokumentacije o šolskem obisku in izobraževanju Vojskarjev iz časov prvih začetkov šolstva na Planoti skoraj ni. Mnogo pomembnih virov je med drugo svetovno vojno pogorelo, nekaj pa se jih je izgubilo tudi po njej.

Okrožni urad v Postojni je že leta 1785 želel dobiti podatke o številu šoloobveznih otrok iz okoliških vasi. Če bi jih bilo dovolj, bi ustanovili trivialno šolo, pod pogojem, da bi bila zahtevana razredna norma (90 do 100 učenec) izpolnjena. To pa je pomenilo ugotoviti, koliko je dečkov in deklic v starosti od sedem do devet let. Pri statističnih podatkih so morali upoštevati tudi oddaljenost otrok od šole. Našteli so 16 dečkov in 19 deklic, skupaj 35 otrok (ob 24 hišnih številkah v oddaljenosti dve uri hoda do šole), kar je bilo premalo za ustanovitev trivialke (ZAL, oddelek v Idriji, Fasc XIII, 1785, št. 266).

Verjetno najstarejši dokument je iz leta 1843/44, ki ga o obstoju šole na Vojskem hrani župnijski urad v Idriji. To je poročilo oziroma neke vrste izkaz o nedeljskih in »delavnih« (verjetno vsakodnevnih) šoloobveznih otrocih. To leto naj bi šolo obiskovalo 71 dečkov in 84 deklic. V starosti od 6. do 12. leta je obiskovalo šolo 127 otrok, drugi pa ponavljalno oziroma nedeljsko šolo. Iz tega spiska ni razvidno, koliko otrok je dejansko obiskovalo vsakdanjo in koliko nedeljsko ponavljalno šolo od 13. do 15. leta starosti. Pouk je verjetno potekal v prostorih župnišča. To je bila zasebna šola, kjer je poučeval duhovnik osnovna znanja; branje, pisanje, računanje in verouk. Spisek je sestavil lokalni kurat (vikar) Marcus Straus, ki je moral po določilih politične šolske ustave iz leta 1805 popisati vse šoloobvezne in za šolo godne otroke.

Zanimiv je podatek, da so otroci z Vojskega obiskovali pouk na idrijski glavni šoli že leta 1838 (Anton Gnezda, Tomaž Lapajne, Ivan Miklavčič, Jože Mrak, Ivan Čar), 1853. leta Ivan Lapajne in še 1854. leta Valentin Lapajne (Classification der Schuler und Schulerinner aus der k.k. Hauptschule zu Idria 1838, 1853, 1854).

Podatkov o organiziranem šolstvu ali o kakršnikoli obliki pouka na Vojskem vse do leta 1881, to je skoraj štirideset let po prvih zapisanih podatkih, ni. V tem času se je zaradi šolske obveznosti in borbe za svoje šolsko poslopje verjetno veliko spremenilo.

Prve resnejše priprave za zidavo šolskega poslopja so se začele pred letom 1870. Vladni svetnik Janez Hočevar iz deželnega šolskega sveta 13. avgusta 1871 poroča krajevemu šolskemu svetu v Planini, da dne 30. julija šteje lokalija Vojsko 156 šoloobveznih otrok. Od tega jih je 84 uro hoda daleč od šole. Prav zato je potrebna čimprejšnja ureditev in ustanovitev nove šole v tem kraju. V poročilu se navaja, da je v bližini cerkve stoječe 5 klafter dolgo in 3,5 klafter široko poslopje mežnije. Le-tega naj bi zvišali za 8 čevljev, da bi se pridobila šolska soba, pod njo stanovanje za učitelja ter hlev za kravo in kozo. Za rednega učitelja je potrebno zagotoviti dotacijo 200 goldinarjev za delo v šoli, od tega tudi za delo organista. Za adaptacijo šolskega poslopja je

DUHOVNIK IN UČITELJ JOSIP REGEN
S SVOJIM BRATOM IVANOM

potreben patronat iz sredstev verskega sklada. Za izvedbo gradnje in predračuna pa se je potrebno obrniti na okrožnega inženirja Pilza v Postojni. Poleg plače učitelju iz lokalnih sredstev je treba dodati še 100 goldinarjev šolskega sklada, da se učitelju zagotovi osnovna eksistenca.

1871 je okrajni šolski svetnik v Logatcu dovolil gradnjo šolskega poslopja na Vojskem. Deželni šolski inšpektor dr. Jarc iz deželnega šolskega sveta 21. avgusta 1872 poroča okrajnemu šolskemu svetu v Logatcu, da se kljub mnogim urgencam gradnja ljudske šole še ni pričela. Tako odlašanje gradnje bo povzročilo šolski občini škodo, saj mnogi šoloobvezni otroci nimajo pouka. Naslednje leto, 16. 1. 1873 je vladni svetnik J. Hočevar ponovno poslal poročilo okrajnemu šolskemu svetu v Planini. Navaja, da je potrebno pospešiti izdelavo gradbenih in stroškovnih planov in jih predložiti deželnemu svetu. Pripisal je še, da je bil delež 1000 goldinarjev iz verskega sklada iz leta 1872 za adaptacijo poslopja že odobren.

Okrajni šolski svet v Logatcu/Planini je deželnemu šolskemu svetu v Ljubljani 3. januarja 1873 poslal dopis, v katerem ugotavlja, da adaptacija stavbe ni možna. Še sreča, da se s popravilom ni pričelo, ker noben del te stavbe ni več uporaben. Tako ne preostane nič drugega, kot da se zgradi popolnoma nova stavba, če se želi na Vojskem ustanoviti šolo. Predlagana je bila komisijsko preverjena lokacija poleg župnijskega dvorišča, ki je last Marijane Sedej, poročene Likar. Na tem zemljišču naj bi se v letu 1873 pričelo graditi novo šolsko poslopje. Stroške za gradnjo naj v celoti prevzame Verski sklad (patnat), ker občina Vojsko zaradi revščine ne more tega storiti. V kratkem pričakujejo naročeni gradbeni elaborat. Čimprej je potrebno posekati grad-

beni les za šolo, da bo potem v ugodnem času za gradnjo delo hitro steklo. 1875 je bil že narejen načrt stavbe in predračun stroškov. Stroški za gradnjo poslopja so skokovito naraščali. Samo stroški mojstrov so znašali 2504 goldinarjev in 42 kron. Material, ročna dela in prevozi 1896 goldinarjev in 92 kron. Če občina Vojsko ne bo subvencionirala teh sredstev, šolskega poslopja ne bo mogoče zgraditi. Denar se je zbiral dobri dve leti. Decembra 1876 so posekali les, ki je čakal na žagi. Župan Jakob Likar je prosil okrajno glavarstvo v Logatcu (10. 2. 1877) za nakazilo 500 goldinarjev od zneska, namenjenega za šolo, ki je naložen v hranilnici, da bodo lahko pripravili apno in opeko. Okrajni šolski svet v Logatcu je znesek odobril.

4045 gld. 40 kron
za mojstrska dela
1874 gld. 44 kron
za material
1002 gld. 62 kron
za ročne in prevozne storitve
6921 gld. 80 kron
skupaj

3080 gld.
mojstrstvo
1575 gld.
material
850 gld.
ročna dela in prevozi
5505 gld.
skupaj

Dela so stekla, a se je ponovno zataknilo zaradi lokacije. Sprva predvidena adaptacija mežnije ni prišla v poštev, a nadomestna lokacija na zelo vlažnem kraju ter zraven pokopališča tudi ni bila primerna. Kraj si je ogledal junija 1878 gradbeni adjunkt Žužek iz Postojne in predlagal prvotno lokacijo. Tu naj bi podrli poslopje mežnije in zgradili novo skupno poslopje za mežnijo in šolo. Seveda pa prvotno predviden proračun še zdaleč ne bi več zadoščal. Avgusta 1878 je že bil na novo predelan načrt in stroškovnik. Novi predvideni gradbeni stroški so znašali 7371 gld. in 80 kron. Ker so močno presegali finančne možnosti občine, je vladni svetnik J. Hočevar dal pobudo za poenostavitev plana in zmanjšanje stroškov. Tako je okrajni svet z izjavo gradbenega departmaja z dne 29. 4. 1879 predložil zmanjšane stroške v višini 449 gld. in 34 kron.

Stroške bi bilo mogoče še zmanjšati z lokalnimi viri na 6221 gld. in 80 kron. Obstajal je še alternativni predlog zmanjšanja stroškov. Uredili bi le prostor za 80 učencev in učiteljevo stanovanje. Cerkovnik pa bi moral še malo počakati na ureditev drugih prostorov. Tako bi obsegal predlog naslednje stroške:

Gradbeni departma pa je izračunal tudi stroške, če bi gradili leseno šolo. Taka gradnja bi se pocenila še za 850 goldinarjev in bo mogoče odločilna za začetek gradnje. J. Hočevar 6.5.1879 sporoča okrajnemu šolskemu svetu, da se gradbeni departma strinja z gradnjo zidane šolske stavbe in prilagojenim predračunom stroškov v višini 6221 gld. 80 kron. Dodaja, da mora učiteljevo stanovanje imeti klet in da je treba pričeti z gradnjo najkasneje 10. junija 1879.

Okrajni šolski svet v Logatcu je 25.1.1880 deželnemu šolskemu svetu v Ljubljani poslal dopis, v katerem sporoča, da so pričeli z urejanjem šolskega okoliša za ljudsko šolo na Vojskem. Okrajnemu šolskemu svetu v Tolminu so v premislek poslali predlog, da bi posestniki s Prapetnega, ki so vpisani v župnijo Šebrelje in gravitirajo na Vojsko, svoje še ne vpisane otroke vpisali v šolo na Vojskem. Hkrati pa bi se vključili v pripravo materiala za novo šolo. To všolanje je okrajni šolski svet v Tolminu zavrnil.

Logaški okrajni šolski svet še sporoča, da se bo gradnja šole pričela najkasneje v mesecu maju še istega leta.

Sama gradnja in zbiranje dokumentacije, spreminjanje projekta in lokacije ter zbiranje denarja in materiala se je vlekle deset let. Jeseni, 19. septembra 1881, pa je bilo šolsko poslopje v centru Vojskega vendarle dograjeno. Otroci s posestev, ki gravitirajo na Vojsko, so pričeli obiskovati pouk v novem šolskem poslopju. Prvi nameščen učitelj je bil Karol Weber, za njim pa Miha Kabaj. Prav zaradi pomanjkanja učiteljev je poučeval mladino po letu 1889 tudi duhovnik Josip Regen. Prva učiteljica pa je bila Leopoldina Kogej iz Idrije. S poukom je pričela v šolskem letu 1907/1908.

Takrat je bila to enorazredna ljudska šola. Potrebe po širitvi šole v dvo-razrednico so morale biti velike, saj je problematiko širitve šole obravnaval tudi šolski svet na občinski seji. Šolska stavba je bila premajhna, zato so pri Feliksu Likarju najeli sobo za potrebe pouka. Razmišljati so začeli o graditvi novega, večjega poslopja. 1914. leta so sklenili, da bodo dotedanjo šolsko zgradbo le prezidali, tako da bosta nastali dve učilnici.

Zaradi prevelikega števila domačih učencev in pomanjkanja prostora za redni pouk so to leto zavrnili vpis otrok v šolo na Vojsko iz sosednje Gorenje Trebuše in Prapetnega Brda (Stržnikarjeva domačija in okolica).

V šolski stavbi je poleg učilnic imel stanovanje še cerkovnik. Tu je bila tudi soba za občinski urad in pošto.

Občina je za šolo prejela od dobrotnikov in posestnikov zelo majhne denarne prispevke, ki niso presegali 15 goldinarjev letno. Izdatki so bili seveda večji. Za primerjavo le podatek, da je bila letna plača občinskega tajnika na Vojskem 120 goldinarjev, za šolo pa je bil letni prispevek le 99,50 goldinarjev. 1902. leta so za šolo namenili le 100 kron, za reveže pa 300 kron. Stroški pa so vsako leto naraščali.

Za časa italijanske okupacije šola ni prenehala delovati. Do leta 1922 se je na šoli poučevalo samo slovensko, kasneje še nekaj časa dvojezično. Z uveljavitvijo Gentilejeve reforme pa je pouk potekal samo v italijanskem jeziku.

Novim gospodarjem se ni mudilo, da bi med vojno propadlo šolstvo zopet dvignili na prejšnjo raven, zato je mnogo šol ostalo zaprtih. Drugod so slovenske šole zanemarjali ali pa so začeli nameščati italijanske učitelje. Slovenski učitelji pa so morali poučevati v tujem jeziku. Mnogi slovensko zavedni učitelji so nadaljevali delo v domačem jeziku. Ker pa so tako nasprotovali italijanskim oblastem, so večino slovenskih učiteljev premestili v južno Italijo ali pa so sami prebežali v Jugoslavijo. Politično zelo aktivna učiteljica Leopoldina Kos, ki je bila na Vojsko kazensko premeščena, je imela prav zaradi neupoštevanja italijanskega učnega jezika v šoli mnogo težav z oblastmi. Italijanske oblasti so jo preganjale in jo nazadnje odpustile. Sicer pa je zadnji slovenski učitelj Stanko Eržen poučeval do 25. aprila 1927 (PANG; Fond: Šolsko nadzorništvo Tolmin, fasc. 107.)

Z nameščanjem italijanskih učiteljev, povečini mladih in neizobraženih, so vpeljali v šolo tuj jezik, ki ga naši otroci niso razumeli. Tako imenovana

Gentilejeva šolska reforma (7. januar 1923) je slovenščino kot učni jezik pregnala iz šol z odločbo, da velja italijanščina kot izključni jezik za vse šole v Italiji.

Skrbeli pa so za prizadevne in dobre učence na različnih področjih. Najboljši, ki so znali lepo italijansko, so bili nagajeni. Pobuda italijanskih učiteljev za najboljše učence je bila dana tudi na Vojskem. Janko Vidmar in Aleksander Šinkovec sta dobila priznanje Danteja Alighierija ter denarno nagrado v višini 100 lir.

Diplomo so poslali prav iz Rima, denar pa so jima nakazali na hranilno knjižico. Šolski nadzornik v Idriji jima je nagradi tudi izročil.

Prostorska stiska je bila zaradi velikega števila učencev še vedno velika. Tako so občinski svetniki leta 1925 sklenili, da se mora zgraditi nova šola. Tudi zahteve didaktičnega ravnanja po odprtju še tretjega tečaja so narekovale novogradnjo. Šolo so obiskovali učenci iz občin Šentviška Gora (Prapetno), Čekovnik, Gorenja Trebuša ter Gorenja Kanomlja.

Na občinski seji okrajnega šolskega sveta v Idriji sklepa o zidavi nove šole niso sprejeli, odločili so se za prezidavo prostorov v obstoječem poslopju in temeljito obnovo stavbe. Naslednje leto so sprejeli še proračun in pričeli z obnovo.

Po prenovi poslopja, oktobra 1926, so šolo preimenovali v šolo Krištofa Kolumba (PANG; Fond: Šolsko nadzorništvo Tolmin, fasc. 107.). To ime je nosila dobrih deset let, nakar so jo aprila 1936 italijanske oblasti poimenovali po padlem domačinu – vojaku Valentinu Habetu (Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Idrija. Fond: Občina Vojsko, fasc. 14.), roj. 13. 2. 1913; umrl 11. 2. 1936 v Abesiniji kot sanitejec.

ITALIJANSKI UČITELJICI,
SESTRI JUDITA IN MARCELLA MORSAN
IN ŽUPNIK JANKO KMET
Z UČENCI LETA 1927

Matej Habe, roj. 16. septembra 1890 na Vojskem, je bil prvi domačin, ki je nadaljeval šolanje na idrijski realki in jo kot prvi maturant v šolskem letu 1907/8 zaključil z odliko. Na tej isti realki je kot drugi Vojskar maturiral 1913. leta Franc Likar, leto za njim pa še Adalbert Hribarnik.

Napovedovali so se težki časi. Prihajal je vojni čas. Že tik pred drugo svetovno vojno je šola delovala v več hišah na Planoti. Med vojno je bil šolski obisk nereden. Partizani so organizirali partizansko šolo v petih zaselkih, in sicer na Ogalcah, v Mrzli Rupi, Rovtarjevem Vrhu, na Jelenku in v Gačniku. Poučevali so Slavka Gnezda, Minka Gantar, Stanko Eržen in Danica Kogoj (Slovenski šolski muzej, Ljubljana). Šola je delovala tajno in v privatnih hišah. Pouk je obiskovalo okoli 70 učencev. Učitelj Eržen je organiziral 10.10.1944 tudi večerne tečaje slovenskega jezika, ki so bili zaradi stalnih hajk neredni. Šolska stavba je bila preveč izpostavljena, sicer pa je služila tudi tečajnikom NOV, ko so jo zapustili karabinjerji. Po kapitulaciji Italije so italijanski učitelji zapustili Vojsko.

Šolska stavba pa je bila požgana kar dvakrat. Najprej so jo 1943 požgali Nemci, ko so iz šole pregnali tečajnike (Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Idrija. Fond: KLO, enota 11.), nato pa je 1945 doživela še bombni napad zavezniških letal.

Partijska šola

Na zimo 1943 je Pokrajinski komite KPS za Primorsko ustanovil Partijsko šolo za Primorsko in Gorenjsko, kjer je bil predavatelj Ivan Bratko. Šola naj bi dala v kratkih štirinajst dnevnih tečajih najosnovnejše ideološko-politično znanje množici novih kadrov vojske in terenskih organizacij. Z delom so pričeli 27. oktobra 1943. Število potreb po teh kadrih je s kapitulacijo Italije zelo naraslo. Sedež šole je bil sprva na Vojskem. V nekaj tednih so se izmenjale tri skupine tečajnikov. Prihajali so s Tolminskega, s Krasa, iz Trsta, Istre, Gorice, z Vipavskega, iz Beneške Slovenije, Brd, Pivke, z Jesenic... Prvi tečaj je štel okrog 30 ljudi, nato je število naglo naraščalo.

MED MATURANTI
IDRIJSKE REALKE
LETA 1909 JE BIL
TUDI MATEJ HABE.
FOTOGRAFIJO HRANI
MESTNI MUZEJ
V IDRJI.

Prve tri tečaje so opravili v miru. Nato se je razširila propaganda zoper »brezversko in komunistično visoko šolo« na Vojskem. Iz Idrije so prihajale vesti, da nameravajo Nemci napasti šolo. Na četrtem tečaju je tečajnike obiskal Franc Leskošek-Luka in preveril stražarska mesta. Čeprav so tečajniki pričakovali napad, so bili preslabo oboroženi in močnega pritiska ob napadu 10. decembra 1943 niso zdržali. Morali so se umakniti.

Nemci so naleteli na prazno poslopje in ga v besu zažgali. V roke so dobili tečajnika Štefana Zidanška-Zlatka in ga ustrelili. Druga žrtev je bil Štefan Ferjančič-Majk, ki so ga ustrelili iz zasede. Šola je dolga leta nosila ime po IV. partijskem tečaju na Vojskem. Sedaj pa se imenuje le po kraju samem. Osnovna šola Vojsko.

Zaradi požgane šole in kraja, ki je bil preveč na očeh za izvedbo naslednjih tečajev, se je vodstvo šole odločilo, da bodo menjavali kraj za vsak naslednji tečaj. V Gačniku so v miru zaključili IV. tečaj. Peti je bil izveden v Gorenji Trebuši, šesti v Čepovanu prve dni januarja 1944. Bil je največji in je štel 115 tečajnikov. Zaradi januarske ofenzive so se morali umakniti iz Čepovana v Cerkno, kjer je bilo poleg Čepovana edino osvobojeno ozemlje z dovolj veliko predavalnico. Tu je bila šola ponovno napadena. Tečajniki so se umikali iz Cerknega po hribu. Nemci so iz zvonika farne cerkve kosili po umikajočih tečajnikih. Vseh žrtev te šole je bilo 47. Sedmi tečaj je potekal v Gorjah in Labinjah nad Cerknim. Pred pričetkom osmega tečaja pa je bila partijska šola z odlokom CK KPS razpuščena.

Osnovna šola po 2. svetovni vojni

Prva povojna učiteljica je bila Nada, danes poročena Leskovec. Na Vojsko je bila poslana z dekretom 14. aprila 1946. Pouk je potekal v pri-

UČITELJ ALBIN ŠTANTA Z UČENCI

vatni hiši v Grapi. Kletni prostor je služil za učilnico. Spričeval se v letu 1946 ni izdajalo.

Učiteljica je imela dovolj dela, da je učence spoznavala in preverjala dotedanje znanje (po pripovedovanju učiteljice Nade Leskovec).

Povojno obnovo je šola dočakala prav kmalu. 1947 je pouk že potekal v obnovljenih prostorih šole. Prva povojna spričevala pa je podpisala šele učiteljica Pepca Žonta.

Šolsko leto 1949/50 je prineslo vojskarski šoli dva oddelka. Čez dobrih deset let pa je bil pouk organiziran v treh oddelkih.

Žal pa se je z leti pričelo zmanjševati število šoloobveznih otrok. Ni bilo več potreb po novi stavbi, ki so si jo mnogi rodovi Vojskarjev tako močno želeli. Zadnji upi so splavali po vodi, ko so leta 1970 ukinili popolno osemletko. Razredna stopnja je ostala do danes, višji letniki osnovnošolcev pa so morali v dolino. Sprva so jih med tednom nastanili v dijaškem domu v Idriji, konec tedna pa so se vračali domov. Današnja mladež pa se vozi s šolskim avtobusom že 14 let, kar je velika prednost, saj je tako ostala doma marsikatera družina.

Tudi v današnjem času je potreba po prenovi poslopja še vedno aktualna. Trinadstropna stavba ne ustreza več svojemu funkcionalnemu namenu. Ima sicer dve učilnici – ena je namenjena športni vzgoji, v drugi pa poteka redni pouk. Čeprav danes obiskuje šolo le peščica učencev, se veselimo novega šolskega prizidka k domu ČŠOD na Vojskem. Gradbena dela naj bi se pričela že lansko leto, a so žal že preložena na letošnje. Želimo si le, da se ne bi ponovile izkušnje iz preteklosti.

UČENCI Z UČITELJICO RENATO HVALA
24. JUNIJA 1998

Skladišča razstreliva

STANKO MAJNIK

STAR »PURFLTURN«,
PERORISBA KARLA TREVNÁ,
DOBREGA POZNAVALCA IDRUSKE
PRETEKLOSTI
FOTO JOŽE RUPNIK

Letnici 1867 in 1874 sta bili za rudarjenje v Idriji velikega pomena. Prva zaradi iznajdbe dinamita, druga zaradi uvedbe strojnega vrtanja. Do takrat so v jami vrtali ročno s 40 cm dolgim dletom in kladivom z ukrivljenim ročajem. Razstreljevali so s smodnikom. Razrahljano rudo so lomili z lomilko, daljšim drogom za lomljenje kamnin.

Ko so uvajali strojno vrtanje in dinamit, je bil upravitelj Rudnika Marko Vincenc vitez plemeniti Lipold. Zaradi nevarnosti, da bi iz različnih vzrokov prišlo do eksplozij, so odgovorni iskali primeren prostor za skladišče razstreliva oziroma »purflmagazin« v širši okolici glavnega jaška. Njegovi ostanki so še vidni ob poti, ki se vzpenja od mestnega predela Kalvin proti Smukovi kmetiji. Prostor, vkopan v hrib, je velikosti 2,10 x 2,40 m, z 1,95 m visokim obokanim stropom. Strop je obložen s ploščatimi kamni in ometan z malto. Zunanji zid je zložen na suho iz kamnitih blokov. Dva močna, še ohranjena tečaja, sta nosila železna vrata, ki pa so že davno tega neznano kam izginila.

Za skladiščenje vžigalnih kopic so pozidali štirioglasto nizko zgradbo s piramidasto streho, krito z žganimi strešniki. Skladišče je bilo na travnatem pobočju, ki se vzpenja od vodnega kanala Rak proti Kalvinu. Kasneje se je ta okolica precej spremenila. Leta 1897 je Rudnik zgradil na pobočju med Rakami in Kalvinom novo dovozno pot za boljšo in lažjo oskrbo jamskega obrata »Pr' Kajzer«. V spomin na to so v kamnito obcestno škarpo vzdali

VHOD V »PURFLMAGAZIN«
OB POTI IZ KALVINA PROTI SMUKU
IZ DRUGE POLOVICE 19. STOLETJA

pozidano spominsko ploščo z letnico 1897. Zgradbo za shranjevanje vžigalnih kapič so odstranili leta 1966 in v bližini postavili montažno stanovanjsko hišo.

Rudnik je razstrelivo prodajal tudi privatnikom. Ohranjeno je nakazilo Cesarsko-kraljevemu (k.k.) stavbarstvu v Idriji:

Na začetku 20. stoletja je bilo skladišče razstreliva v gozdnatem predelu na obrobju travnikov pod kmetijo v Češnjicah. Zaradi koničaste strehe so skladišče preimenovali v »purflturn«. V bližini je bila tudi lesena lopa za rudniške stražarje, ki so se na straži izmenjevali vsake tri ure. Za stražarje so bili izbrani resni in zanesljivi rudarji.

Razstrelivo je po poti iz Idrije do vrha Skirce z volovsko vprego prevažal kmet Anže Kokelj (Čiškar). Za oskrbo rudarjev z razstrelivom je bil več let zadolžen Ivan Razložnik iz Pronta, rojen leta 1863. Vsak dan je z oprtanim košem pešal do »purflturna«, naložil razstrelivo in se vračal k Antonijevemu rovu.

Za časa Italije, okoli leta 1930, je Rudnik skladišče temeljito obnovil. Streho so pokrili z eternitom, objekt pa obdali z visoko žično ograjo. Nekaj let kasneje je Rudnik v bližini zgradil stanovanjsko hišo, v katero se je z družino vselil rudniški uslužbenec Feliks Ogrič, manipulant z razstrelivom. Bil je zaprisežen čuvaj, pooblaščen tudi za nošenje strelnega orožja. Imel je tudi psa čuvaja. Malo pred vdorom italijanske vojske 11. aprila 1941 v Jugoslavijo so bili poostreni varnostni ukrepi. Razstrelivo so uskladiščili na XI. obzorje jugovzhodne jame (pozzo Emanuele). Kasneje sta bili urejeni še dve manjši skladišči na III. in IV. obzorju.

Prva tri leta po drugi svetovni vojni so razstrelivo ponovno skladiščili v »purflturnu«. Stražili so ga pripadniki KNOJ-a (Korpus narodne obrambe Jugoslavije).

Kot se spominja rudar Stanko Bašelj, strellec od leta 1948 do 1958, je bil pri Rudniku leta 1948 organiziran tečaj za strelce. Potekal je v opuščenih lesenih barakah lesnega skladišča Barbare. Udeležilo se ga je 24 rudarjev, 12 iz jaska Delo, 12 iz jaska Borba. Po končanem tečaju so opravili izpite v opušteni rudniški štali, ki so jo kasneje, kot je znano, preuredili v dvorano za kulturne prireditve (Rudniška dvorana). Vodje strelcev so bili kasneje še: Franc Kogej, sicer tesarski mojster, Josip Božič od 1950 do 1957 in Evstahij Hvala od leta 1958 do 1977.

Nesreč z razstrelivom v idrijski jami ni bilo veliko. 18. aprila 1949 se je na IV. obzorju jaska Delo smrtno ponesrečil Jakob Kogej iz Spodnje Idrije. Vzrok nesreče je bila zapozneta eksplozija.

Leta 1956 je bilo zaradi novih, strožjih predpisov urejeno na IV. obzorju jaska Delo novo skladišče razstreliva.

Handwritten receipt:
 das k. k. Bauwesen in Idria
 4 kg Dynamit,
 3 Stange Zündschnur mit
 100 Stk Kapself.
 H. K. Bašelj, Idria,
 am 4. November 1907.

4 KG DINAMITA
 3 SVITKE VŽIGALNE VRVICE IN
 100 KOMADOV VŽIGALNIH KAPIC.
 CESARSKO-KRALJEVO
 RUDARSTVO V IDRJIJ.
 4. NOVEMBRA 1907

POSTAVNA BRKATA KNAPA PRED
 SPUSTOM V GLOBINE JAME FRANČIŠKE

MARIJAN BERIČIČ

Paberki iz zgodovine klekljanja in trgovanja z idrijsko čipko

SPOMINI MOJE MAME

LEOPOLDINA MORAVEC

Že kot direktorja »Čipke« v letih 1981–1989 me je izredno pritegnila lepota in uporabnost idrijske čipke. Sčasoma sem dojel njen zgodovinski pomen in s sodelavci poizkusil doseči njeno večjo veljavo in vrednost. Z obnovitvijo Čipkarskega festivala ob 40-letnici »Čipke« smo skupaj s Čipkarsko šolo in Juretom Bavdažem namenili ponovnemu vrednotenju in uveljavljanju idrijske čipke velik poudarek. Danes lahko rečemo, da klekljana čipka doživlja svojo renesanso. V iskanju izvora idrijske čipke se še zmeraj odkrivajo novi viri in tolmačenja.

Kot otrok sem rad brskal po stari skrinji v podstrešni sobici (podstražnici), v kateri je mama med drugim hranila papirce in katalog čipk stare mame, ki se je ukvarjala z izdelovanjem čipk in njihovo prodajo. Priznati moram, da mi je danes zelo žal, ker sem katalog uničil zaradi lepega modrega kartona, ki je bil podlaga za vzorce. K sreči pa se je vseeno ohranilo veliko papircev in drugih dokumentov, ki pričajo o posebni obliki prodaje idrijske čipke. Nedavno sem med rokopisi in pošto odkril zelo staro knjigo z zapisi o kupcih raznega trgovskega blaga, izdelovalcih čipk s cenami oz. obračuni in raznimi zapisi, ki se nanašajo na domače razmere in dogodke.

Pri tem je zanimivo, da prvi zapisi datirajo že tja v leto 1871. Naslovi posameznikov segajo od Idrije in Sp. Idrije na Vojsko pa do Cerknega in v druge kraje v širši in ožji okolici Idrije.

Moja stara mama Leopoldina Moravec, rojena Vidmar, je bila edina hči Ane Petrič, poročene Vidmar. Očeta, uradnika na sodniji, ni poznala, saj je umrl, preden se je rodila. Leopoldina, po domače Polda, je bila rojena 14. 11. 1872 in je umrla stara komaj 53 let. Zdi se, da je podedovala trgovsko žilico, saj se je kljub osmim otrokom in srčni bolezni ukvarjala tudi s trgovino s čipkami. Poročena je bila z rudarjem Josipom Moravcem. Za trgovanje je morala biti prijavljena in imeti posebno dovoljenje za delo, ki ga je bilo potrebno vsako leto obnavljati. Ohranilo se nam je dovoljenje, ki je bilo izdano leta 1922. Ohranjena je še krošnjarska knjižica v slovenskem in italijanskem jeziku. Zanimivo je, da so v knjižici zajeti izvlečki iz zakona, ki je bil sprejet 4. septembra 1852. leta. V teh paragrafih je zelo natančno opredeljeno, kaj sme in česa ne sme.

Njeno trgovanje je bilo usmerjeno predvsem na območje severne Italije, konkretno na Benečijo. Iz posebnih seznamov oz. zapisov je možno razbrati, s katerimi vzorci je trgovala in kdo vse je delal zanjo. Še danes je živa klekljarica, ki je delala za staro mamo. To je Albina Fajgel, poročena Žigon, roj. 23. 1. 1913. Kot se sama spominja, je pričela klekljati že s 6 leti. Najprej je naredila pajkovke na meter. Preveč jih je zategovala, zato jih stara mama ni odkupila. Vendar jo je pohvalila in ji priporočila bolj enakomerno zategovanje. Spominja se, da je domov prišla vsa objokana, pa jo je mama potolažila in spodbudila k delu. Od takrat je redno delala in postajala vse boljša klekljarica. Še danes se spominja, da je prve pajkovke prodala za 1 liro in 20 centezimov za meter. Stara mama jo je imela rada in ji vse čipke takoj plačala. Z 10 leti je že izdelovala figure – plesalce, plavalce in druge vzorce, tudi v kantu tehniki, ki jo je klekljala 15 let. Zelo rada se spominja naše stare mame, ki je bila kljub strogosti do dela zelo blaga in dobrega srca. Tudi za spisek, ki sem ga ji pokazal, je potrdila, da so to čipkarice, ki so klekljale za staro mamo.

Po tem spisku, ki ni popoln, je razvidno, da je imela kar veliko klekljarij. Iz njega razberemo imena in priimke številnih klekljarij ter domačih hišnih imen. Izbral sem nekatera, ki jih stari Idriščani še pomnijo: Reparca, Paliska, Smuk, Čerina, Oglarca, Pelhanka, Kobalica, Kušman, Balahova, Mozer, Hlebova, Rovtarca, Maletova, Restresen, Žgavc, Pivkovca, Košetinka, Alič, Kašpir, Krapš, Kaludrov, Kalan, Pešlar, Logar, Kopač, Cacula, Mlakarca, Slokar, Pergarca (Pergavca), Kožerca, Vončinka, Bregar, Zajdkova, Kunstelnovka.

MARIJA MORAVEC, POR. BERIČIČ,
V GOSPODINJSKI ŠOLI LETA 1923
NA SLIKI PRVA Z LEVE

Kljub slabi berljivosti se iz zapiskov da razbrati tudi nekaj podatkov o tem, s katerimi čipkami je stara mama prekupevala. Iz posebne zabeleške je razvidno, koliko kosov je bilo naročenih in po koliko lir je bila cena za kos oz. meter.

Stara mama je zabeležila naslednje čipke (povzeto natanko po njenem zapisu):

Severna Italija je bila izredno dovzetna za naše čipke, saj so jih nabavljale tako meščanske družine kot preprosti ljudje. Večji problem je predstavljalo njihovo plačevanje. Po pripovedovanju moje mame, ki je šla nekajkrat s svojo mamo Poldo po izterjavah, je bila pot kaj mučna. Zelo težko je stara mama prišla do vseh plačil. Ko so jo videli prihajati, so enostavno zaklenili vrata, spustili rolete ali pa naročili hišnikom, da jih ni doma. V Trstu je imela celo posebnega agenta Verbiča, ki je zanj opravljal to delo za dober procent udeležbe pri izterjavi.

Kljub tovrstnim težavam je stara mama vedno najprej izplačala klekljarice in riziko prevzela nase. Ohranjene so dopisnice in izjave, kako težko je bilo zagotoviti plačila tudi pri premožnejših družinah. Zaradi bolezni je stara mama večkrat pooblastila hčer, da opravi to delo zanj ali da pogleda pri agentu v Trstu, kako stojijo zadeve. Na smrtni postelji ji je kot doto zapustila vse še neizterjane dolgove kupcev, upajoč, da bo mama nadaljevala njeno delo. Prav zaradi bridkih izkušenj v preteklosti se le-ta ni hotela posvetiti trgovskemu poslu, niti izterjave ni izpeljala do konca. Kljub vsemu pa je bilo nekaj časa treba vzdrževati stik z agentom in nekaterimi kupci, ki so želeli priti do čipk. Seveda so se morale tudi klekljarice preusmeriti k drugemu trgovcu, kar ni bilo prav lahko. Poleg velikih trgovcev Lapajnetov je bilo še mnogo takih, ki so v manjšem obsegu organizirali proizvodnjo in prodajo čipk, z večjim ali manjšim uspehom. Za razcvet in razvoj klekljanja so bili tudi ti pomembni, če vemo, da je klekljalo več tisoč žensk in deklet. Iz zapisov je razvidno, kako si je mama kljub oviram prizadevala priti do znanja in čimboljše izobrazbe. V tistem času okolje in družine niso bili naklonjeni izobraževanju deklet. Zelo redkim je uspelo. V družini Moravec ni bilo nič drugače. Fantje so imeli prednost pred dekleti, saj so morali priti do poklica, medtem ko so se dekleta učila kuhanja in ročnih del, da so bila kos vlogi matere in gospodinje. Mama je bila zelo dobra učenka in močno si je želela nadaljnega šolanja. Imela je podporo razredničarke ge. Rupnikove, pa vseeno ni uspela prepričati staršev. Šele njena najmlajša sestra, ki je bila rojena dosti kasneje, se je lahko izšolala za medicinsko sestro v Trstu.

Po končani obvezni osnovni šoli je v letu 1912/13 moja mama naredila gospodinjsko šolo pri Uršulinkah v Idriji in nato dve leti čipkarske šole s trgovskim tečajem, knjigovodstvom in trgovsko korespondenco, ki ga je končala z odličnim uspehom. Zatem je opravila tečaj za stenografijo pri

figure	a 10 lir
figure	a 3 lir
križevke špice	m 1'70
križevke s kito	m 1'30
flikke okrogle robčaste	
flikke oglate majhne	a 50 cent
flikke oglate večje	a 1 lira
roglcev	
8 roglcev s slepim risom	a 2'50
2 roglca s slepim risom	a 3'80
13 roglcev s 3 kranc	a 2'50
4 roglce s 4 vranc	a 3'80
31 rogle malih	a 60 cent
4 roglce fine	a 2'50
2 roglca milje	a 16'50
15 kranclovke	a 1'80
12 matovilek	a 1
6 kraglcev	a 10'
2 kraglcev	a 8'
4 konci	a 3'
18 cajne	a 2'
1 milje okrogel	a 23'
6 flike	a 1'40
12 flike	a 2'50
6 angelov	a 6'50
32 tičev	a 2'
6 bab	a 10'
2 babe	a 10'
9 m 1/2 kranc	a 6'
9 m lune	a 4'80
20 m pike	a 3'30
10 m 35 križevk	a 2'80
27 m 35 padkov	a 3'
16 m 25 slinc	a 2'50
6 bab	a 10'
29 pubov	a 8'
6 fazanov	a 3'
8 roglčkov	80
12 oglčkov s povzki	2'60
4 roglčkov s 3 kranc	4'50
29 flike 0 tulpe	85
6 rož	2'60
12 voglov 2 krat	
19 pod. flike	
1 podolg – flika	
13 zvončkov	
13 srčkov	
43 malih flike	
16 križ flike	

dr. Snoju in v letu 1915/16 še strojepisni tečaj pri g. Katiču (na gradu). Prvo službo je dobila leta 1917 kot instrumentarka v improvizirani vojaški bolnici, ki je bila nameščena v osnovni šoli. Leta 1922 je dobila mesto učiteljice klekljanja na Ciril Metodovi šoli v Lavadah v Istri. Zaradi napada fašistov na šolo so pouk prepovedali in zopet je morala iskati drugo delo.

Zaradi materine bolezni je morala večkrat prekiniti delo in priti domov na pomoč. Po smrti matere se je ponovno odločila za službo v različnih krajih v Italiji. Vse pa ji pade v vodo, ko jo domov pokliče oče, ki je nameraval vse prodati, če se ne vrne. Bila je na hudi preizkušnji, dom ali samostojnost? Odločila se je za dom in tako je bila končana njena težnja po samostojnosti.

S klekljanjem se je ukvarjala vse življenje, vendar le bolj ljubiteljsko. V času krize in težkih poveljnih razmer je klekljala za čipkarsko zadrugo, potem pa le še za lastno veselje in sorodstvo. Nepozabni so večeri, ko so prišle v vas prijateljice in skupaj klekljale ter premlevala dogodke iz bogate življenjske zakladnice. Doma smo med izdelki iz ročno klekljane čipke ohranili tudi nekaj lepih »peš«, ki so zelo umetelno izdelane, žal nekoliko poškodovane.

Ta zapis naj bo torej posvečen čipki in njeni bogati zgodovini, ki je tako ali drugače usodno vplivala na življenje ljudi in družin v Idriji.

KROŠNJARSKA KNJIŽICA

N. 48/4915
 Libro di commercio girovago
 Legge di data 4 settembre 1932
 KROŠNJARSKA KNJIŽICA
 risol. postale del 4. settembre 1932

Per:

Za:

Nome e cognome: Leopoldina Alkovic
Indirizzo:

Luogo ed anno di nascita: Idria 1873
Registri kraj in leto:

Descrizione e numero a cui appartiene: Idria
Precedente in postuma ditta:

Codice: 258

Stato:

Stato:

Propria firma:

Lenta: podpis: Marija Leopoldina

PAVLA JERINA LAH

Idrijska rudarja Ivana Čarga

IVAN ČARGO
IDRIJSKA RUDARJA

Ob 100-letnici rojstva slikarja Ivana Čarga bi rada zapisala nekaj zanimivosti, ki bi se v vetru časa sicer izgubile.

Zaradi močno razširjenih nalog za ustanovitev sodobne službe transfuzije, ne samo v Srbiji, temveč tudi v vsej SFR Jugoslaviji, smo si leta 1952 za Zavod za transfuzijo Srbije, katerega direktorica sem bila, izbrili zelo ugledni beograjski zgradbi Bratovske skladnice. Ta ustanova je bila nekdanj socialna zavarovalnica rudarjev. Pravna osnova zanjo je bil rudarski zakon iz leta 1854, ki je veljal za vse avstro-ogrske dežele. Zgradbi smo prevzeli z inventarjem vred. Med vojno so jih uporabljali tudi Nemci in po vojni administracija za graditev avtoceste Beograd–Zagreb.

Med pospravljanjem vrednega in nepomembnega arhiva na podstrešju sem opazila tudi zavrženo oljno sliko dveh postav s pokrivali, ki niso bila niti malo srbska, temveč so se mi zdela »kranjska«. Sliko smo dali restavrirati in prikazal se je podpis I. Čargo. Upodobljena sta rudarja, saj ima eden v roki rudarsko svetilko. Ta slika je potem dolga leta visela v konferenčni sobi Zavoda, ko smo skupaj z zavodskimi strokovnjaki in strokovnjaki iz drugih republik ter z Jugoslovanskim rdečim križem

oblikovali službo transfuzije za celotno SFRJ. Ko sem po dvajsetih letih zapuščala Zavod, me je prijazni kolektiv hotel nagraditi in zaželela sem si in tudi dobila to sliko. Sedaj je pri meni. Ugotovila sem, da sta rudarja idrijska. V Čargovem življenjepisu namreč piše (M. Vuk, leta 1981), da je bil umetnik v mladih letih v Idriji profesor na realki in da se je še kot gimnazijec, vojak ranjenec s fronte, zdravil v idrijski bolnišnici. Razumljivo je tudi, da se je slika rudarjev nahajala v Bratovski skladnici rudarjev v Beogradu, saj je avtor od leta 1930 do pred vojne živel z družino v Beogradu. Mnoge Čargove slike, kot tudi ta z rudarji, razodevajo socialno zelo čutečega umetnika.

In še o Čargu!

Ko so Italijani leta 1941 zasedli del Slovenije, je bil Čargo v Ljubljani. Z izzivanjem je večkrat prišel navzkriž s karabinjerji, kar ga je pripeljalo v zapore in pod stražo tudi na kirurško kliniko. Takrat sem delala na kirurgiji in spominjam se, da so ga ščitili zdravniki. Dogovorili so se, da poslika stene otroške bolniške sobe. Pred dnevi sem šla pogledat to sobo, Čargove slike so lepo ohranjene. Umetnik je naslikal motive za vedrejšo razpoloženje bolnih otrok – bogastvo rastlinskega in živalskega sveta, dekleta, fanta s šopkom nagljev. Tako nežno čuteč je bil Čargo, kljub nemirnemu, težkemu in boemskemu življenju, o katerem mi je pripovedoval dr. Franc Derganc, takrat kirurg na kliniki in njegov znanec tudi iz življenja v Beogradu.

MARIJA
HEBERLE PERAT

Upodobljena sta primorska škofa Frančišek B. Sedej in Anton Mahnič

Na velikošmarenski razstavi, ki jo je 14. 8. odprlo Razstavišče »Stolp na vratih« v Štanjelu, sta bila javnosti prvič predstavljena kipa škofov, primorskih rojakov Frančiška Borgie Sedeja in Antona Mahniča. Oba škofa nam simbolizirata boj proti fašističnemu narodnostnemu nasilju. V svojem času, tik po prvi svetovni vojni, sta bila prava narodna tribuna in zato preganjana od fašističnih oblasti. Preganjanje je na obeh do konca pokončnih možeh, ki sta nosila v sebi naročilo »Trd bodi, neizprosni, mož jeklen, kadar braniti je časti in pravde narodu in jeziku svojemu!«, pustilo sledi, od katerih se nista več prav opomogla.

Frančišek B. Sedej je bil rojen 10. 10. 1854 v Cerknem in je umrl v Gorici 28. 11. 1931. Leta 1906 je postal goriški nadškof in metropolit ilirski ter bil zadnji Slovenec med goriškimi škofi. Prizadeval si je za pravice Slovencev pod fašističnem nasiljem, upiral se je nastavitvi italijanskih duhovnikov v slovenske kraje in zahteval uporabo slovenščine pri oznanjanju krščanske nauka. Ustanavljal je župnijske šole in s tem omogočil duhovnikom poučevanje verouka v slovenščini. Ta pouk je bil v času fašističnega terorja edini, ki je ohranjal slovensko pismenost med Slovenci v Italiji. Podpiral je organizacijo primorskih duhovnikov »Zbor svečnikov Svetega Pavla«. Prav ta organizacija je bila pred nedavnim odlikovana z Redom svobode, najvišjim državnim odlikovanjem Republike Slovenije. Sedej se je moral po večletnem pritisku fašistične italijanske vlade odpovedati goriški nadškofiji in je še isto leto po odstopu umrl v Gorici.

Anton Mahnič je bil rojen 14. 9. 1850 v Kobilju na Krasu in je bil krščen prav v Štanjelu, kjer je bila sedaj prvič predstavljena njegova busta v mavcu. Umrl je leta 1920 v Zagrebu za posledicami fašistične konfinacije. Mahnič je bil pisatelj, kritik in urednik revije Rimski katolik (1888–1896). Leta 1896 je bil imenovan za škofa na otoku Krku. Tu je 1901 organiziral prvo škofijsko sinodo, ki je rešila zapleteno vprašanje glagolaštva.

ŠKOF FRANČIŠEK B. SEDEJ

Ustanovil je »Staroslovansko akademijo na Krku«, ki je sedaj del Hrvaške akademije znanosti in umetnosti. Veliko težav je imel zaradi zavzemanja za materni jezik verujočih, saj so ga proitalijansko usmerjeni tožili celo v Vatikanu. Mahnič sam pa je po prvi svetovni vojni večkrat javno protestiral proti italijanskim okupacijskim oblastem na Krku. Za leto dni so ga konfinirali v Italiji, od koder se je vrnil bolan. Umrli je v Zagrebu.

Narodna tribuna sta iz rojstne fare Antona Mahniča poromala še na Sveto Goro nad Gorico, kjer je našel svoje poslednje bivališče v svetogorski baziliki Frančišek Borgia Sedej. Svetogorski baziliki pa je bil kip slovenskega nadškofa Sedeja pravzaprav namenjen, če smem razkriti tiho kiparjevo željo.

Ni naključje, da je Kraševac Evgen Enio Guštin prav v letu svojega sedemdesetletnega življenjskega jubileja (1998) izdelal kipa rodoljubov, žrtvi pogoltnega italijanskega fašizma, ki je hotel narediti to zemljo italijansko. Nerazumljivo pa je, da slovenska škofa še nista dobila javnega pomnika ne na aleji primorskih velikanov na Erjavčevi cesti v »Slovenski Gorici« in tudi še ne v domačih farah. Tako škof Anton Mahnič kot tudi nadškof Frančišek Borgia Sedej sta med najzaslužnejšimi možmi, ki so se borili za vero in jezik staršev in za narod, ki biva tod. To sta za Primorce sveta škofa, ki sta žrtvovala svoji življenji za jezik in vero staršev.

Slikar in kipar Evgen Guštin – Kovačev Enio je svojo mladost preživel v rodni vasi v Velikem Repnu na Krasu, občina Repentabor. Čeprav živi z družino na Breznici blizu Zabreznice, rojstne vasi patra Antona Prešerna (1883–1965), in Vrbe, domačije dr. Franceta Prešerna, se z zanosom vrača tudi z barvami in platnom med s soncem obsijane kraške hiše in njene ljudi. Notranja nuja po izpovedi sončne Primorske in njenih ljudi ga je nezadržno usmerjala v svet slikarstva, občutenje lepote in težaškega dela v kamnolomih pa na kiparska pota. Pomembno vejo Guštinovega umetniškega ustvarjanja predstavlja kiparstvo. Mogoče sta izmed vseh Guštinovih del za to zvrst umetniške dejavnosti najbolj značilna zadnja dva kipa: busta nadškofa Frančiška Borgia Sedeja in škofa Antona Mahniča. Do razumevanja čustvenega odnosa, ki ga kipar goji do svojih portretirancev, vodi pot od brezmejnega spoštovanja matere in vsega, kar simbol matere obsega, to je čaščenja zavetnice Slovencev – svete Marije, in popolno zavedanje maternega – slovenskega jezika, katerega zatiranje je kipar še živo občutil. Repenski župnik Emil Wester ter slovenska pesem matere je kiparja zavezala slovenstvu. V to čast, oddolžitev ter vzpodbudo še vedno ne popolnoma zaščiteni slovenski manjšini v Italiji ter mlačnosti matične domovine, skuša Guštin s kipi obuditi silo spomina na zamolčane slovenske, predvsem primorske rojake. Če je slikar odkril svoj slikarski dar prav zaradi svetlobe podob svojega doma, je svojo kiparsko znanje posvetil našim pozabljenim rojakom. Je pravi medij za priklic in odrešitev po krivici pozabljenih velikih duhov slovenstva.

ŠKOF ANTON MAHNIČ

Ob spremljanju nastajanja Guštinovih kipov me je za hip obšla misel, da mogoče v svojem kiparskem ustvarjanju ne izbira kipar portretirancev, ampak portretiranci kiparja. Za nobeno portretno busto ne vem, da bi jo kipar ustvaril po naročilu. Ko je čas dozorel, je portretiranec poiskal kiparja, ki bi ga razumel in rešil pozabe. »Kar razdaš, ostane tvoje, kar zakoplješ, izgubiš.« Stara je ta modrost in prilega se Guštinovim portretirancem. Vstajenje iz zakopanega je Guštinovo delo. Trdno verjamem, da si portretiranci niso mogli izbrati boljšega kiparja, ki bi jih rešil krivičnega pozabljenja pri lastnem narodu, da bi s sobivanjem vlivali Slovencem ponos in moč. Vsi portretiranci so bili močne osebnosti.

Nekoč so bili ti ljudje med nami in danes spet stojijo, to je sporočilo Svete Gore vseh Soških dolin: Ego autem steti in monte sicut prius – Kakor prej stojim na gori. Kakor je bila v različnih obdobjih naša Svetogorska gospa zatajevana in preganjana, so isto usodo delili tudi Guštinovi portretiranci. Vendar so ponovno našli svoje mesto na Gori, v zavesti svojega naroda.

Dela Evgena Guština črpajo svojo moč iz korenin, iz rodne Krasa. Nezavednemu v sebi je s prekipevajočo življenjsko energijo sprostil pot, ki še ni zaključena; ne na platnu in ne v bronu to niso končne sledi njegovega likovnega življenja.

Nekatera Guštinova dela že stojijo odlita v bron: doprsni kip Jakoba Aljaža pred osnovno šolo v Mojstrani, doprsni kip ljubljanskega nadškofa Antona Vovka ob vhodu v cerkev sv. Marka v Vrbi na Gorenjskem, doprsni kip repentaborskega župnika Emila Westra na fasadi župnijskega doma Emila Westra na Taboru (v mavčni izvedbi hrani avtor), doprsni kip misijonarja in zdravnika Janeza Janeža v rojstni fari pri sv. Heleni v Kamenici, Dolsko pri Ljubljani, doprsni kip šolnika in matematika Franca Močnika (terakota) v Slovenskem šolskem muzeju Ljubljana ter doprsni kip Franca Močnika na Starem placu pred cerkvijo sv. Ane v Cerknem.

Nekaj Guštinovih kipov pa je žal ostalo še v mavcu, čeprav bi si zaslužili mesto v rojstnih farah portretirancev ali v mestih, kjer so le-ti delovali. Na odlitje v bronu tako čakajo doprsni kip patra Antona Prešerna v župnišču na Breznici, doprsni kip blaženega škopskega škofa Janeza Gnidovca v župnišču na Breznici ter doprsna kipa Frančiška Borgie Sedeja in Antona Mahničiča (oba v lasti avtorja).

STANKO MAJNIK

Jesen velikan

JESEN VELIKAN NA RAKAH
FOTO JOŽE RUPNIK

Na začetku sprehajalne poti ob vodnem kanalu Rake, le nekaj deset metrov od znamenite idrijske Kamšti, razprostira svoje veje mogočen jesen. Ima spoštljive mere in starost. Njegov premer je 1,40 m, obseg 4,40 m, do vrha krošnje pa meri kar 36 m. Njegova starost naj bi bila okrog 350 let.

Jesen lahko uvrstimo med največja in najlepša tovrstna drevesa v Sloveniji. Že pred drugo svetovno vojno so o njem novinarji navdušujoče pisali.

Prav bi bilo, da bi znamenitemu jesenu velikanu posvetili primerno pozornost in ga vključili v turistično ponudbo Idrije.

Dom mojih prednikov – kmečka hiša na Cerkljanskem

IVANA LESKOVEC

ZBRAL IN UREDIL RAFAEL TERPIN
304 STR.
ZALOŽBA BOGATAJ
IDRIJA, 1998

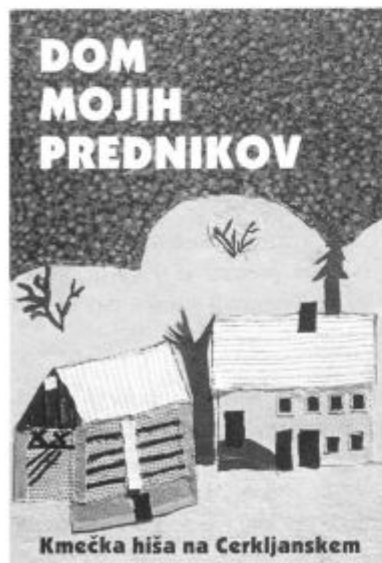
Rafko Terpin se nam v knjigi *Dom mojih prednikov* »predstavi« kot učitelj in mentor številnih osnovnošolskih generacij Cerkljanske. Tudi sama spadam mednje. Moj kontakt z njim je ostal živ tudi potem, ko sem zapustila osnovnošolske klopi.

Rafka Terpina poznam kot slikarja – rovtarskega krajinarja. Številne razstave, s katerimi nas razveseljuje, upodabljajo specifični prostor med Žirni, Cerknim in Tolminom. So rezultat neumornega dela in predvsem ljubezni do teh bregov in grap ter ljudi v njih. Poznam ga kot pronicljivega zapisovalca zgodovine in usod malih ljudi, kot raziskovalca naselbinske in stavbene kulture našega urbanega in podeželskega prostora. Poznam ga kot odličnega pripovedovalca in pisca. Njegov jezik je raznobarven in sočen, če je potrebno mehak ali klen. Predvsem pa ga poznam kot sodelavca in velikega prijatelja našega muzeja.

Marsikatero bi si tudi upala reči o njegovem pedagoškem delu. V letih mojega delovanja v cerkljanskem muzeju sva z drugimi sodelavci ustvarjala raziskovalne naloge o življenju v cerkljanskih vaseh – Zakriž, Labinje, Police, Zakojca. Prav gotovo njegovo delo ni bilo in ni stereotipno. To dokazuje tudi knjiga, ki je pred nami, knjiga s pomenljivim naslovom *Dom mojih prednikov – kmečka hiša na Cerkljanskem*.

Knjiga je obsežno delo, ki združuje v sebi trud mnogih let. Temelji na zapisih, ki so jih v okviru rednega pouka likovne vzgoje izdelali učenci 6.razredov od leta 1984 do leta 1995. Od preko 600 zbranih zapisov je objavljenih 251. Geografsko knjiga obsega področje od Bukovega, Cerkljanskega Vrha, Cerknega, Čeplesa, Gorij, Hudajužne, Idrijskih Krnic, Jesenice, Kanomlje, Labinj, Lazca, Ledin, Masor, Novakov, Oreška, Otaleža, Oselice, Planine, Poč, Podjelovega Brda, Podpleč, Polic, Poljan, Raven, Reke, Stopnika, Straže, Šebrelj, Šentviške Gore, Trebenč, Trebuše, Vojskega in Zakojce do Zakriža.

Vse to gradivo je predstavljeno na 303 straneh knjige velikega formata v pisani besedi in opremljeno s slikovnim gradivom. Poleg predstavitevne-

ga zapisa o posamezni domačiji imamo tudi natančne podatke o zapisovalcu (učenci), o pripovedovalcih (stare mame, stari očetje), leto zapisa, lično risbo objekta, o katerem je govora, predvsem pa kraj, hišno številko in domače hišno ime.

Kot že rečeno, so otroci zbirali podatke o hišah po naslednjem vzorcu:

- a) kraj, hišna številka, domače ime
- b) kdo je v hiši živel in s čim so se preživljali
- c) kakšna je bila nekdaj in kakšna je danes podoba domačije ter razporeditev objektov v okviru domačije
- d) ledinska imena na posestvu
- e) posebne zgodbe ali zanimivosti, ki so se ohranile v povezavi s hišo ali njenimi prebivalci

Otroci so si zapisovali tudi letnice, ki so jih opazili na tramovih, na portonih ali izvedeli od informatorjev, npr. rojstva otrok, popravila hiše... Nekateri zapišejo tudi družinske zgodbe in usode.

Seveda je vse to zabeleženo z roko, zavzetostjo in modrostjo šestošolcev. Nekateri so prav skopi, drugi prizadevni, nekaj zapisov pa je naravnost vzornih. Eden takih je »Pri Pirhu«, ki si zasluži, da ga del, vsaj za poskusno, tukaj tudi objavimo. »...Pri hiši so bili poleg domače družine še dve gospodinjski pomočnici – dekli in hlapec. V mali hiši so bili stalni prebivalci, ki so pomagali na kmetiji. Gospodar Anton je bil tako dobrega srca, da jim je dal nekaj sveta, da so lahko pridelali hrano zase in za živino, tudi stanovanje so imeli brezplačno.

Prva cesta je potekala tik za hišo. In ta je bila zelo stara, saj so takrat hodili po cesti francoski vojaki s konji ter so imeli h konjem privezane ujetnike. Antonova mati je videla, kako so jih trpinčili. Eden od vojakov ji je rekel: 'Mati, ali je prav tako?'. Ona pa je molčala.

Cela družina se je preživljala s pridelki. Pridelali pa so: fižol (2–3 mernike), koruzo (80–100 mernikov), pšenico (80 mernikov), ajdo (70 mernikov), ječmen (30 mernikov), rž (20 mernikov), proso (2–3 mernike). En mernik je držal približno 25 kilogramov. Tudi obleko so izdelali doma, saj so sejali lan ter pozimi pripeljali na dom krojača in čevljarja. Oba sta napravila celi družini obleke in čevlje. Tako so kupovali samo sol in sladkor. Seveda je bilo tako včasih, danes pa ni več.

Po podatkih, ki jih vemo, je v stari hiši (ne v opisani) živel Jurij, nato pa gospodar Boštjan, ki še nista imela priimka, naslednji je bil Jernej, ki je živel verjetno še v stari hiši, nato pa, ko je dogradil in na grobo opremil novo, se je verjetno vanjo preselil. Kar vemo po ustnem izročilu, prihaja Pirhov rod s Šentviške Gore.« (str.34–36)

Ob prebiranju zgodb se moramo torej zavedati, da so to izdelki osnovnošolcev, bolj ali manj verno zapisani po pripovedi informatorjev, in ne zapisi raziskovalca. Nikakor ne gre vsega jemati za čisto zlato, je pa vsak podatek dragocen in možnost imamo, da ga preverimo.

Ne glede na to pa iz knjige lahko marsikaj razberemo. Potem ko jo preberemo v celoti, pravzaprav lahko sestavimo zgodbo načina življenja ljudi v Cerkljanskem hribovju in dolini Idrije. Časovno se večina zapisov omejuje na začetek 20. stoletja. Le redki spomini so starejši.

* Najprej izvemo skoraj vse o *slojevitosti prebivalstva*. Srečamo se z velikimi kmeti (redki), malimi kmeti, bajtarji, velikimi trgovci in gostilničarji (v Cerknem – Pavle, Koful, Šavn), številnimi obrtniki in rokodelci, rudarji (bakreni rudnik v Planini), hlapci, deklami, konjarji (zapisan je danes že popolnoma pozabljen izraz štalir), čebelarji, strojarji usnja, dni-narji, gostači, žagarji, mlinarji, mehaniki ali zapisano v izrazju tistega časa – mehanikarji itd.

* Spoznamo ne le posamezno hišo, ampak *ustroj cele domačije* oz. doma, ki je sestavljen iz kašče, kleti, bajte, štale, svinjaka, kokošnjaka, kozolca, svisli, bivalne hiše, skednja, čebelnjaka, lahko pa tudi mlina, elektrarne, avtomobilske delavnice in še česa.

* Predstavljena je *podoba hiše zunaj in znotraj*. Hiša je zidana. Ima dvokapno streho, krito s slamo, le pri premožnejših so korci. Meščanske hiše imajo zunanje stopnice in gank.

* Srečamo se z *notranjo razporeditvijo prostorov in opreme*. Tu so črna kuhinja, veža, hiša, kamra, klet, strme stopnice na podstrešje. V kuhinji ognjišče in prvi štedilniki, v hiši pa tipična peč z zdičem, nasproti javorjeva miza s klopjo, nad njo bohkov kot.

In v teh hišah živijo ljudje. Nekateri se spominjajo še starih rodov, drugje spomin seže le kratek čas nazaj. Marsikomu se beseda ustavi med drugo svetovno vojno. Spominjajo se trpljenja, žrtvovanja, strahu.

Ob natančnem zasledovanju družinskih zgodb lahko poustvarimo čas in skozi čas sledimo večjim korenitim spremembam:

* po prvi vojni ljudje popravljajo hiše – namesto ognjišč dobimo štedilnike; izginjajo črne kuhinje; manjša okna zamenjajo večja

* po drugi vojni s hiš izginjajo slamnate strehe, poslopja višajo oz. jih nadgrajujejo, v hišo pripeljejo vodovod

* danes oz. 20–30 let nazaj večina ljudi sklene »v muzejski hiši se ne da živeti«. Vse, kar je staro, ni kaj prida. Zato se gradijo nove hiše; stare ostajajo prazne, se podirajo.

Marsikateri od v knjigi opisanih domačij prav zato danes ni več. Ostajajo le še spomini. Pa tudi ti zbledijo, če jih ne pripovedujemo ali zapišemo.

Ampak za pripovedovanje že nimamo več časa, za pisanje pa še manj. Zato je prav in vzpodbudno, da so med nami ljudje, ki jim to še nekaj pomeni. Rafko Terpin je prvi med njimi.

Zame kot etnologa ima knjiga dve neprecenljivi vrednosti:

1. Ohranja zgodovinski spomin. To je neponovljiva zbirka podatkov, ki kliče po tem, da jo v roke vzamejo še strokovnjaki – etnologi, arhitekti, tudi slavisti, jo dopolnijo, nadgradijo in se iz nje tudi kaj naučijo.

2. Delo in trud, ki sta bila vložena v zbiranje zgodb, nimata rezultata le v tej knjigi, ampak odsevata tudi v dušah in mišljenju mladih zbiralcev in raziskovalcev. Skozi tovrstno delo mladi spoznavajo našo preteklost, vrednote nekega prejšnjega časa in jih začno tudi spoštovati. To pa je osnovni korak na poti do samospoštovanja, spoštovanja lastnega naroda in vrednotenja t.i. kulturne dediščine. V njej se odražajo korenine naroda.

Prepričana sem, da so na knjigo ponosni in z njo zadovoljni tudi vsi mladi avtorji, ki se bodo v njej našli, posebej pa še njihov mentor Rafko Terpin.

JOŽE ČAR

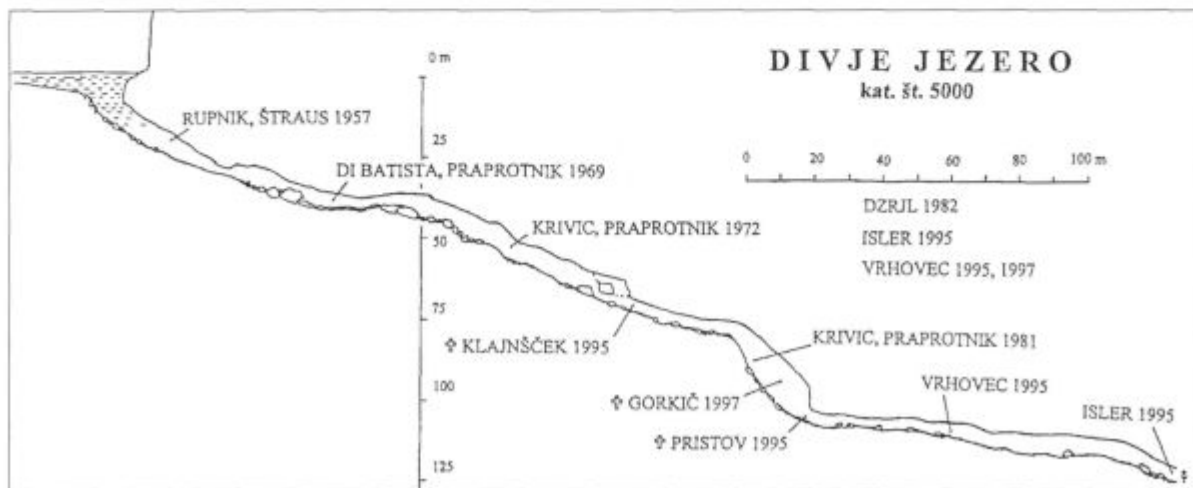
Viljem Putik in potapljaški dosežki na Idrijskem

VRHOVEC, T.
KRONOLOGIJA POTAPLJANJA
POTAPLJAŠKEGA KLUBA NORIK SUB
NAŠE JAME, 39, 136–141, LJUBLJANA 1997

Prva številka revije Naše jame – glasilo Jamarske zveze Slovenije (v začetku glasilo Društva za raziskovanje jam Slovenije) – je bila natisnjena leta 1959. Sprva tehnično in po obsegu zelo skromna revija se je z leti razvila v lepo opremljeno in obsežno publikacijo. Po vsebini se Naše jame ukvarjajo z jamarsko, speleološko in krasoslovno problematiko, objavlja jo pa tudi poročila o delovanju jamarskih organizacij in druge krajše zapise, predvsem knjižna poročila.

V šestdesetih in sedemdesetih letih je bilo o jamah in krasu na Idrijskem in Cerkljanskem objavljeno kar nekaj prispevkov. V naslednjih letih so začeli idrijski raziskovalci objavljati v osrednji krasoslovni publikaciji Acta carsologica (Krasoslovni zbornik), ki jo izdaja Inštitut za raziskovanje krasa znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (IZRK ZRC SAZU), drugi slovenski speleologi pa so se s krasoslovnimi zanimivostmi krasa na Idrijskem in Cerkljanskem ukvarjali le tu in tam. V zadnji številki revije Naše jame (št. 39, Ljubljana 1997), ki je izšla jeseni leta 1998, pa je objavljeno več prispevkov, ki so za Idrijo zanimivi in pomembni. V naslednjih odstavkih jih bomo na kratko predstavili.

Kot uvodni prispevek v 39. številki Naših jam je objavljen faksimile članka *Gradišnica ali Vražja jama pri Logatcu v Sloveniji* iz Šumarskega lista (1923–1924). Napisal ga je znameniti, skoraj legendarni raziskovalec krasa na Notranjskem, gozdarski inženir češkega rodu Viljem Putik. V nadaljevanju zanimivem in napetem članku opisuje spust v 201 m globoko brezno Gradišnica pri Logatcu v juniju leta 1886. Po mnenju poznavalcev predstavlja raziskava Gradišnice za takratni čas izjemen podvig in sodi med pionirska raziskovanja globokih jam pri nas. Pri tem podvigu je imel še posebno pomembno vlogo Idrijčan Josip Šturm, ki je operativno vodil spuščanje v jamo. Naj navedem dva kratka odlomka:

»Delovodja za dotične naprave je bil rudarski tesarski mojster Josip Šturm iz Idrije.«

»Pri tej preizkušnji je imel delovodja Josip Šturm poveljstvo nad delavci, enako kakor pri obratovanju tega prometila za vsako drugo jamsko vožnjo. Ta preizkušnja mi je tudi dokazala, da je cela naprava za potovanje v Gradišnico zanesljiva.«

O vlogi in pomenu raziskovalca Viljema Putika za razvoj slovenske speleologije in jamarstva piše v svojem prispevku z naslovom *Med mitom in resničnostjo, Esej o Viljemu Putiku* geolog Miha Brenčič. V izredno zanimivem članku beremo tudi naslednje:

»V njegovih člankih velikokrat zasledimo omenjene rudarje iz Idrije, kar daje slutiti, da so njegovo ekipo sestavljali tako navadni delavci kot tudi mojstri različnih profilov, od minerjev do jamskih tesarjev. Domnevamo lahko, da je imel pri svojih raziskavah za seboj tudi močno rudarsko jamomersko ekipo. Jamska geodezija idrijskega rudnika je bila v tistem času verjetno med boljšimi na svetu. Putikovi sodelavci so k njegovim raziskavam in dosežkom prispevali nemajhen delež. V kakšni meri, pa bi bilo potrebno šele osvetliti, tudi z raziskavami v arhivih.«

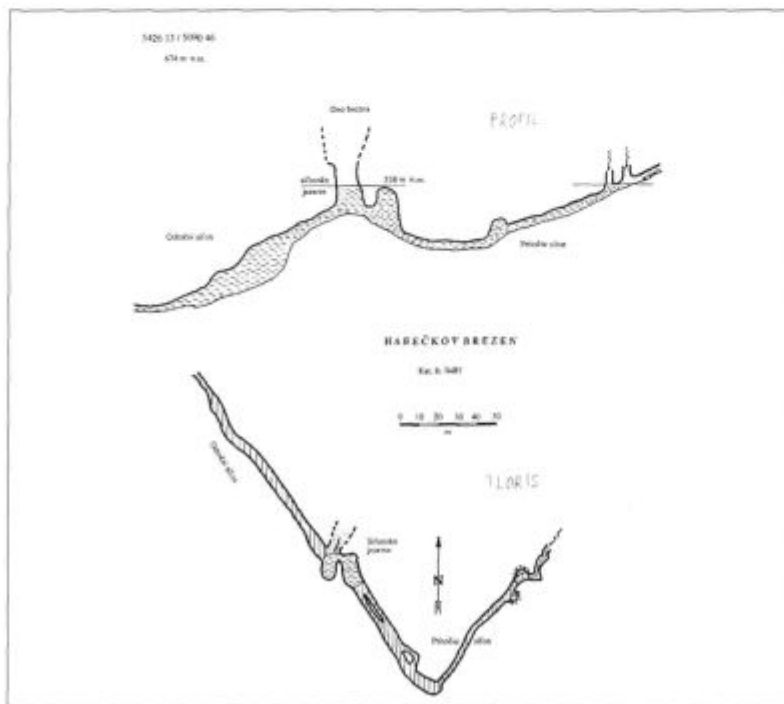
Ob branju Brenčičevih razmišljanj sem se spomnil dveh člankov znanega slovenskega geografa in krasoslovca dr. Romana Savnika, dolgoletnega upravnika Inštituta za raziskovanje krasi v Postojni. V njih piše tudi o vlogi idrijskih rudarjev pri raziskovanju Planinske jame in Škocjanskih jam (Savnik, 1955, Razvoj domače speleologije in nekatere njene aktualne naloge. Acta carsologica 1, in Savnik, 1956, Proučevanje idrijskega krasi. Idrijski razgledi 1/4). Savnikovi in Brenčičevi podatki odpirajo slabo poznano področje idrijske zgodovine. Za nas bi bilo vsekakor zanimivo dobiti zaokroženo predstavo o vlogi in pomenu Idrijčanov in idrijskih rudarjev pri raziskovanju velikih jamskih sistemov našega krasi. Brez brskanja po arhivih tega zagotovo ne bomo zvedeli.

Naslednja dva prispevka, ki ju želim predstaviti bralcem Idrijskih razgledov, je napisal Tomo Vrhovec, vrhunski slovenski potapljač. Pod naslovom *Kronologija potapljanja potapljaškega kluba Norik* sub najdemo med drugimi dosežki članov največjega slovenskega potapljaškega kluba Norik sub tudi kronologijo potapljanja v Divje jezero ali Divjaka, kot Divjemu jezeru popularno rečejo raziskovalci. S prvimi potopi so začeli leta 1994 (2-krat), nadaljevali pa v letih 1995 (25-krat), 1996 (6-krat) in 1997 (10-krat), pri čemer avtor prispevka poudarja, da vsi potopi v Divje jezero niso bili zabeleženi. Zaradi izjemne zahtevnosti jamskega potapljanja si lahko le zelo približno predstavljamo, koliko organizacijske aktivnosti, psihične in fizične kondicije ter znanja in poguma je potrebno za tovrstne podvige, posebno še, če pregledamo obsežen seznam raziskav

članov kluba Nord sub tudi v drugih slovenskih vodnih jamah. Kaj pravzaprav to pomeni, si bodo bralci najlažje predstavljali, če citiram avtorja prispevka. Tako le pravi: »Zavedamo se, da tolikšno število jamskih potopov in potapljačev že statistično pomeni nevarnost. Vedeti moramo, da varnega jamskega potapljanja NI. Je bolj ali manj nevarno, popolnoma varno pa nikoli.«

Za predstavitev sedanjega stanja potapljaških raziskav v Divjem jezeru prilagamo Vrhovčev presek potopljene podzemlja. Poleg imen potapljačev in globin, ki so jih dosegli, so izpisana tudi imena ponesrečenih raziskovalcev in označena mesta, kjer so jih reševalci našli. Dodam naj še to, da je bil potapljač Benjamin Gorkič, ki se je ponesrečil leta 1997, zadnje leto član Jamarskega društva Idrija in se je loteval raziskav tudi samostojno.

Medtem ko so za raziskave Divjega jezera podani le datumi potopov brez opisov potopljene podzemlja, najdemo v drugem Vrhovčevem prispevku z naslovom *Potapljaške raziskave v Habečkovem breznu* tudi podatke o pripravah na raziskave, njihov potek in opis rezultatov potapljanja. Za manj seznanjene bralce naj povem, da se odpira vhod v Habečkovo brezno (kat. št. 487) v bližini kmetije Habečk v Koševniku. Raziskano je bilo do globine 336 m in velja za najgloblje brezno na idrijskem krasu. Že samo spust do dna tako globokega brezna je velik organizacijski in fizični pod-

VRHOVEC, T.
POTAPLJAŠKE RAZISKAVE
V HABEČKOVEM BREZNU.
NAŠE JAME, 39, 145–149. LJUBLJANA 1997

vig. Poleg tega je spuščanje v Habečkovno brezno še posebno zahtevno zaradi številnih ožin in nerodnih prehodov. To povzroča pri transportu materiala, v našem primeru poleg običajne tudi potapljaško opremo, še dodatne napore in zamude. Toda ko so potapljači – raziskovalci na dnu, se zanje delo šele začinja.

O povodu za začetek potapljaških raziskav v Habečkovem breznu Vrhovec pravi:

Vrhovec je opravil dva potopa v Habečkovem breznu, in sicer julija in septembra 1997. S pomočjo priloženega profila in tlorisa bralcem ne bo težko slediti opisu novo raziskanih podvodnih rogov, ki ga povzemam po Vrhovčevem opisu.

Sifonsko jezero na dnu Habečkovega brezna je globoko približno 10 metrov in se zaključuje v rovu, ki poteka v smeri severozahod–jugovzhod. Jugovzhodni krak se najprej spušča do globine 34 metrov, nato pa se ostro obrne proti severovzhodu in začne dvigati. Po približno 70 metrih je Vrhovec izplaval v manjšem podzemskem jezercu. Od tu se nadaljuje strm, približno 1,5 metra širok rov, po katerem priteka močan potok. Dotočni sifon, ki so ga v spomin na potapljača Gorkiča, preminulega v Divjem jezeru, poimenovali Sifon Benjamina Gorkiča, je dolg 150 m. Na koncu Vrhovec dodaja: »Ta sifon je najlepši sifon, kar sem jih doslej preplaval.« V odtočnem sifonu je uspelo Vrhovcu priti do globine 64 metrov in preplavati 130 metrov daleč. Rov se seveda nadaljuje.

Z novimi raziskavami se je globina Habečkovega brezna povečala od 336 m na 400 m, skupna dolžina rogov pa je sedaj okrog 900 metrov. In še to: v obeh sifonih je veliko človeških ribic.

Ne glede na izjemne dosežke slovenskih potapljačev v različnih slovenskih jamah vendarle lahko zapišem, da spadajo potapljaške raziskave Divjega jezera in Habečkovega brezna med vrhunske podvige, ki se lahko kosajo s svetovnimi dosežki. Morda tudi bilanca smrti v Divjem jezeru spada med svetovne dosežke. Žal! Kljub izjemnemu tveganju se bodo potapljaške raziskave Divjega jezera in Habečkovega brezna zagotovo nadaljevale. Pri tem bi se morali potapljači zavedati, da Divje jezero in Habečkovno brezno nista klasična sifona, pač pa le oddušnika visokih voda neznane, izjemno velikega in nepredvidljivega spleta zalitih kanalov pod Črnovrško planoto, Hotenjskim podoljem in Trnovskim gozdom. Pri sedanjem znanju in tehniki prav gotovo ni nikakršnih možnosti, da bi preplavali ta mogočni labirint.

Iz 39. številke Naših jam sem omenil le prispevke, v katerih najdemo za Idrijo zanimive podatke. Sicer pa je številka vsebinsko bogata (36 prispevkov), tehnično lepo urejena in je lahko uredniškemu odboru v ponos, slovenskim jamarjem, speleologom in krasoslovcem pa v veselje.

Viljem Putik in potapljaški dosežki na Idrijskem

»Slišali smo za približno 3,5 km oddaljeno brezno, na dnu katerega je sifon, ki je verjetno povezan z Divjakom...« V naslednjem odstavku pa dodaja »...da je povezava med Habečkovim breznom in Divjim jezerom dokazana z barvanjem. Seveda bi to zvezo želeli dokazati tudi potapljaško, vendar smo se zavedali, da se bo zaradi težavnosti to zgodilo šele v prihodnosti, če je to sploh mogoče.«

MILAN KOŽELJ

Ivanka Čadež: Nacek gre po sonček. Ilustrirala Silva Karim.
Založba Bogataj. Tisk: Tiskarna ABC Idrija. Idrija, 1998.

Pisateljstvo je ustvarjanje umišljenega sveta, ki nam ga umetnik ponudi kot plemenito naslado, kamor se lahko bralec poglobi, išče izkušenj in občutkov, za katere je sicer v svojem vsakdanjiku prikrajšan. Tudi Ivanka Čadež nam v svojih izvirnih pravljicah za otroke vseh starosti ponuja nekaj posebnega, pravljičnega na nekako vsakdanji način. Kot izkušen in občutljiv književni ustvarjalec je namreč spoznala, da mora za gradivom svojih otroških pravljič pobrskati po njihovih občutkih in razmišljanjih. Dokazala je, da se je z natančnim posluhom za velike težave malih ljudi razvila tudi v dobro poznavalko otroške psihe. V knjigi je šest pravljič: Rožnati gumbek, Dlan, Petelinček iz inkubatorja, Čakalček, Nacek gre po sonček, Monika in čipke. Z velikim občutkom jih je v črno-beli tehniki ilustrovala slikarka Silva Karim iz Ajdovščine. Verjamemo, da bodo pravljičice vseč tako najmlajšim knjigoznalcem kot tistim, ki že drgnejo šolske klopi v nižjih razredih. Tudi odrasel bralec, posebno tisti iz vrst dosedanjih ljubiteljev del Ivanke Čadež, bo prav tako rad segel po pravljičah. Vsakdo bo lahko našel v njih zase kaj prijetnega in koristnega, pravljičice same pa bodo med bralci živele in dihale na poseben način ter Cerkljansko plemenitile še z enim, doslej na tem področju še neodkritim delčkom besedne umetnosti.

LIDIJA KLEINDIENST

Marija Stanonik: Raztrgane korenine.
Založba Kmečki glas. Ljubljana, 1997.

Marija Stanonik se je rodila na Dobračevi pri Žireh. Po srednji ekonomski šoli se je zaposlila za dve leti v tovarni Alpina, nato pa nadaljevala študij slovenskega jezika in etnologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Po diplomu je leta 1987 opravila magisterij iz etnologije. Leta 1993 je doktorirala iz družbenih, humanističnih in teoloških znanosti na Filozofski fakulteti vseučilišča v Zagrebu, leta 1994 pa ji je bil na Filozofski fakulteti v Ljubljani priznan naslov doktorice literarnih znanosti. Leta 1995 je na isti fakulteti pridobila naziv docentke za slovensko slovstveno folkloristiko.

Od leta 1974 je zaposlena na Inštitutu za slovensko narodopisje Znanstveno-raziskovalnega centra SAZU v Ljubljani. Raziskuje predvsem zapostavljeno besedno umetnost, in to kolikor se da interdisciplinarno. Sad tega prizadevanja so številne razprave in članki o teoriji in zgodovini

slovenske slovstvene folklore ter knjige Slovstvena folklor v domačem okolju, 1990, Pozdravljeno trpljenje, 1993, Na tleh leže slovenstva stebri stari, 1993, Iz kaosa v kozmos, 1995, V deveti deželi /sto slovenskih pravljič iz naših dni/ 1995, Čebela – žlahtna spremljevalka slovenske kulture, 1996, Štiri matere, ena ljubezen, 1997. Zasnovala je knjižno zbirko Glasovi, v kateri je od leta 1988 doslej izšlo že 18 knjig. Od leta 1994 do 1998 je bila tudi urednica zbornika ISN ZRC SAZU Traditiones.

V letu 1997 nas je Marija Stanonik prijetno presenetila s svojim pesniškim prvencem Raztrgane korenine. Zbirka je izšla pri založbi Kmečki glas v lični opremi, z nežnimi vinjetami Marije Kozar-Mukič.

Gre za zbirko lirske poezije, v kateri je – kot v vsaki lirski pesmi – navzoča, a prefinjeno preoblikovana in transcendirana ustvarjalkina osebna čustvena in intelektualna problematika ter napetost, njen lastni duhovni in etični red, kakor se ji je izoblikoval v koordinatah življenja, časa in prostora. Avtorica si prizadeva s prepričevalno močjo besede oživiti in ustvariti del življenja z njegovimi protislovji in paradoksi. Z njo odkrivamo vedno nove zveze med besedo in predstavo, med pojmi ter čustvi in besedo.

Oprla bi se na misli dr. Matjaža Kmecla, ki pravi: »Čarobna moč književne umetnine našega duha in naša čustva, naše čute prestavi drugam, v čisto drug svet, da nam jih bo, potem ko jih bo oplemenitila s svojim spoznanjem, s svojo lepoto in resničnostjo, spet vrnila. Pomembno je, kako ustvarjalno in življenjsko celostno je zgrajen novi svet umetnine, koliko prepričljiv je s svojo fikcijo, do kakšne mere zna izčrpati moč besede.«

Kako je z besedo v zbirki Marije Stanonik? Zdi se, da dobiva posebno moč – v pesmih ne najdemo nepolnih, šibkih besed, površnega verza. Beseda izgublja svojo rabljeno, vsakdanjo vrednost, zazveni iskreno, sveže, v njej se izkristalizira del skrite resničnosti. Pesmi so zato pravi kristali. Beseda dobiva magično moč in pomen. Ustvarjena je popolna zveza med besedo in možnostmi njene izrazne vrednosti. Pesem nas pritegne s svojo močjo, z resničnim odnosom besede do stvari, ki jo predstavlja. Zato, ker je s tako malo besedami povedanega tako zelo veliko. Jezik noče biti več le instrument za sporočanje, pač pa skrivnostna ustvarjalna sila, ki pa ne izgublja stika z jezikom vsakdanjega sporazumevanja.

Pesniške podobe, metafore so rezultat ponotranjenja predmetnega sveta, narava ni več prisposoba, ampak izraža notranje občutje. Iz pesmi zaslutimo romantični oziroma novoromantični razkol med idealom in stvarnostjo, med lepimi sanjami in resničnostjo, zato je v jeziku kot stilno sredstvo pogosto prisoten kontrast: srebrna pajčevina – mrtvaški prt, bela pravljična oblakov – grenki cvet ljubezni, brezumni up – zelene kaplje, bele jagode – mrtve zvezde, črni bori – kraška pomlad, solze krvave – kamni oprani itd.

Kar nekajkrat se srečamo z oksimoroni – bistroumnimi nesmisli: brezumni up, nemí krik, gluho odmeva, grenko-lepi trenutki. Opazno mesto imajo barve: srebrna, zelena, zelenosiva, jekleno-siva, črna, rdeča, rumena in bela. Slikar Kandinsky se je o beli barvi izrazil takole: »Belo je kot simbol sveta, v katerem so izginile vse barve kot lastnosti materialnih substanc. Na našo dušo deluje belo kot absolutna tišina. Ta tišina ni mrtva, v njej kar kipijo žive možnosti.«

Verz je v pesmih svoboden in ne nastopa kot zaključena sintaktična enota. Že prej smo poudarili moč besede, tako je lahko verz že ena sama, tudi enozložna beseda, večkrat pa je, verjetno iz težnje po ritmičnozvočni enotnosti in živahnejšem ritmu, uporabljen svobodni prestop iz verza v verz oziroma enjambement. Preskok tudi stopnjuje napetost med posameznimi pojmovnimi zvezami.

Ritem pesmi nosi moč življenjskega občutja in razpoloženja, sporoča notranjo dinamiko v pesniški osebi, valovi iz njene čustvene in duhovne napetosti.

Zbirko sestavljajo štirje razdelki z naslovi: Puščava, Raztrgane korenine, Lakota, Prah.

Ob prvi pesmi iz cikla Puščava nehote pomislimo na pastirčka Jakoba iz Coelhovega Alkimista. Odpravi se v Egipt po zaklad, ki se mu je prikazal v sanjah. Sredi puščave mu Alkimist razodene skrivnost: zdramiti moraš čarobnost, ki počiva v tebi. Zaklad je torej pot, po kateri hodiš, in ne kraj, kamor si namenjen. Stopila sem torej na pot skozi zbirko Marije Stanonik in skušala odkriti čarobnost, ki je bila skrita v njej.

Pesniška oseba – sama, izpraznjena bolečine in opojnosti, hrepeni sredi svetovja, sredi puščave, intimno povezana s kozmosom. Upanje je prekril puščavski pesek, brezmejnost pokrajine onemogoča komunikacijo. Sredi gluhega prostora odmeva le krik. To ni rjojenje velikega črnega bika, je krik preplašene skupine, ki gluho odmeva v praznino. Toda iz te praznine vodi pot. Čeprav so vrata zaklenjena, noge okrvavele, se je vredno preti-hotapiti k zvonečemu vonju pomladi – za zapuščene, za pozabljene, zase.

Srebrna pajčevina čistih sanj bo prekrila mrtvaški prt sveta, v beli pravljici oblakov je skrit grenki cvet ljubezni. Pesniška oseba ne more pristati na pelin, v črni noči pobira bele jagode pozabljenih želja.

Iz prostranstva puščave, svetovja se v drugem razdelku, Raztrganih koreninah, prenesemo v konkretnije okolje, v mikrokozmos – v intenzivno hrepenenje po zlitju z naravo, po bivanju v njenem varnem naročju. Podobe vzvalovljenih trav, prhke tople prsti, sončnih žit, drobnih metuljev in prašnih poti, drobne potonike – to je tisto, kar daje moč, s čimer odkupiš

neme krike blaznega strahu. Tu je spet ona, hrepeneča po majskih rožah, po pomladi. Nato mogočna, temna poletna noč, blisk in grom. Dežne kaplje umirajo kot hrepenenja ljudi, ko dosežejo cilj. Rada bi bila kapljica.

Razdelek Lakota doživljam kot hrepenenje po človeški bližini, toplini, kot lakoto po zblížanju z njimi. Z njimi, ki jih ves čas iščemo, a se jih bojimo ugledati, z njimi, ki v nas odpirajo dvome, ko iščemo svoj obraz, ko iščemo svojo pot; z njimi, ki nam nudijo grenko-lepe trenutke kristalnih studencev, skrito pravljico življenja.

In potem je tu Prah – spraševanje po smislu, občutek vesoljne osamljenosti in hrepenenje. Kdo sem pravzaprav? Smrtno ranjeni labod? Kako bi nazaj, ker me je strah naprej? Kako naprej z razvalinami za seboj? Tako se sprašuje pesniška oseba in tako se večkrat sprašujemo in iščemo mi vsi.

Športni tedni na Gimnaziji Jurija Vege Idrija

ŠPELA HVALEC

Na idrijski gimnaziji že sedmo leto izvajajo tedne športa kot posebno obliko športne dejavnosti.

Športni vzgoji so v predmetniku gimnazijskega programa namenjene tri šolske ure tedensko in še dodatno 30 ur na leto, ki jih prištevamo k uram izbirnih vsebin. Večina slovenskih šol organizira t.i. športne dneve, na katerih se dijaki ukvarjajo s športi, primernimi letnemu času in seveda tudi možnostim, ki jih ima šola. Tako je tudi naša gimnazija v preteklosti organizirala pohode, kolesarske izlete, enodnevna smučanja na bližnjih smučiščih, obiske bazena. Ker pa dijaki niso kazali pretiranega navdušenja (razen tega, da jim je odpadel pouk), se je porodila ideja o tako imenovanih tednih športa. Športne dneve so združili in tako dijaki v strnjeni obliki preživljajo pet dni v šolskem letu v športnem duhu. Tako se dijaki spoznajo tudi s športi, s katerimi se v vsakdanjem življenju ne morejo ukvarjati. Predvsem pa so v stiku z naravo.

Projekt tednov športa je zastavljen celovito in se odvija skozi prve tri letnike. Razdeljen je na tri obdobja, ki se vežejo na različne letne čase, s tem pa tudi na različne kraje bivanja in športe, s katerimi se dijaki ukvarjajo:

1. letnik: Dolenjske Toplice – pohodništvo, gorsko kolesarjenje, tenis, lokostrelstvo, kajakaštvo.

2. letnik: Forni di Sopra – spoznavanje življenja na snegu z elementi smučanja in drsanja.

3. letnik: Nerezine (Mali Lošinj) – spoznavanje vodnih športov (plavanje, potapljanje, jadranje, deskanje...).

Program je popestren z družabnimi, kulturnimi in naravoslovnimi vsebinami.

Kot dijakinja sem bila nad tedni športa zelo navdušena. Ker pa vem, da imajo dijaki različne interese, me je zanimalo, kako drugi sprejemajo te tedne, posebno tisti, pri katerih tedni športa niso botrovali odločitvi o nadaljevanju šolanja na idrijski gimnaziji.

V ta namen sem že v tretjem letniku naredila s pomočjo šolske pedagoginje ge. Cvete Tratnik raziskovalno nalogo z naslovom *Tedni športa na Gimnaziji Jurija Vege*. S pomočjo vnaprej postavljenih hipotez sem izdelala anketo, ki sem jo razdelila med dijake, ki so se vrnili s tednov športa. Želela sem analizirati tako njihov odnos do športa in športne vzgoje kot tudi mnjenja, ki se nanašajo na njihove medsebojne odnose in odnose med dijaki in učitelji. Vključila sem vprašanja o možnostih dodatne popestritve in izboljšanj, anketiranci pa so imeli tudi možnost posredovanja svojih pritožb, pohval, idej. Z rezultati obdelave izpolnjenih anketnih lističev se je večina hipotez potrdila, tako da sem rezultate povzela v nekaj točkah.

1. Tedni športa so oblika športnih aktivnosti, ki pri mnogih dijakih botrujejo vpisu na našo gimnazijo.

Večina dijakov (predvsem tisti, ki se aktivno ali rekreativno ukvarjajo s športom) se tednov športa že predhodno veseli.

2. Zavzetost dijakov pri urah športne vzgoje je pri dijakih naše gimnazije zelo majhna, vendar pa se močno poveča na tednih športa, saj jih le-ti seznanijo tudi z novimi športi in poudarjajo pomembnost telesne aktivnosti in športnega načina življenja za prijetno počutje in zdravo življenje.

3. S sošolci so v dobrih medsebojnih odnosih. Tedni športa na njihove odnose vplivajo pozitivno, saj preživijo več časa skupaj, kar njihove odnose še poglobi, tesnejši in pristnejši odnosi pa se po vrnitvi ohranjajo.

4. V odnosu med dijaki in učitelji pride v času rednega pouka do neprijetnih napetosti, ki pa na tednih športa popustijo, saj nanje pozitivno vplivajo okolje izven šole in vloge, ki jih ima posameznik na tednih športa (učitelj ni samo »preganjalec« in ocenjevalec).

5. Dijaki se niso odločili za ponovno zamenjavo tednov športa s športnimi dnevi, kljub temu da so finančno težje izvedljivi in da športni dnevi pretrgajo monoton in naporen šolski ritem.

6. Splošna ocena tednov športa je v skladu z drugimi rezultati zelo dobra. Dejstvo, da je večina dijakov s tedni športa zelo zadovoljna (tudi tisti, ki se običajno s športom ne ukvarjajo), je pohvala vsem organizatorjem, nenazadnje pa tudi spodbuda za delo v prihodnje.

V četrtem letniku sem se lotila tednov športa še enkrat, tokrat z malo bolj psihološkega vidika. Pod mentorstvom profesorice psihologije ge. Janje Rejec sem izdelala maturitetno raziskovalno nalogo z naslovom *Vpliv tednov športa na razred kot socialno skupino*.

V skladu s teoretičnim uvodom sem se v postavljanju hipotez omejila na odnose med dijaki iz različnih razredov, ki sem jih tudi tokrat analizirala s pomočjo

izvedene ankete; še posebej pa sem raziskala vpliv tedna športa na odnose med dijaki znotraj razreda. Pri tem sem si pomagala s sociogramoma (sociogram – rezultat psihodiagnostične tehnike, s katero določamo odnose znotraj skupine, njihovo strukturo, položaje posameznikov in lastnosti skupin), od katerih je eden prikazoval medsebojne odnose v razredu (socialni skupini) pred odhodom na teden športa, drugi pa odnose v istem razredu po vrnitvi s tedna športa. S pomočjo analize ankete in izdelanih sociogramov sem prišla do naslednjih sklepov:

1. Tedni športa so način organizacije dela, ki ima zelo velik vpliv na razred kot socialno skupino.

2. Tedni športa vplivajo pozitivno na medsebojne odnose med dijaki znotraj razreda, pomagajo pa tudi pri integraciji dijakov med razredi, ki je pred odhodom na teden športa slaba. Ne spremenijo pa se samo odnosi med dijaki, temveč se spremenijo tudi strukture posameznega razreda.

3. Pobudo za različne dejavnosti večkrat prevzemajo dijaki, ki drugače pri pouku ne sodelujejo zelo aktivno.

4. Po vrnitvi s tedna športa pa so opazne tudi spremembe sociograma razreda. Poveča se kohezivnost skupine. Dijaki, ki so bili že pred odhodom na teden športa dobro vključeni v skupino, se še trdneje povežejo med seboj. Nasprotno pa se dogaja s slabše vključenimi dijaki, ki se tudi po vrnitvi ne vključijo najbolje v skupino. Posredno sem tako prišla tudi do sklepa, da se v skupino ne bi vključil izoliran posameznik (trditve nisem mogla eksaktno dokazati, saj v razredu, ki sem ga preučevala s pomočjo sociograma, že pred odhodom na teden športa ni bilo izoliranega posameznika).

ŠPELA HVALEC, KATERE POVZETKE IZ RAZISKOVALNE NALOGE OBJAVLJAMO, JE NA IDRUSKI GIMNAZIJI MATURIRALA 1997/1998 IN JE SEDAJ ŠTUDENTKA I. LETNIKA PSIHLOGIJE NA FILOZOFSKI FAKULTETI V LJUBLJANI

Ob petdesetletnici družbene skrbi za varstvo in vzgojo predšolskih otrok v Idriji

MARIJA BAVDAŽ

Petdeset let je preteklo, kar je bil v Idriji ustanovljen Dom igre in dela – predhodnik današnjega vrtca. Namenjen je bil varstvu predšolskih otrok v času, ko so bile matere na delu. To se je zgodilo za praznik republike 29. novembra 1948.

Kako pa je bilo z varovanjem otrok pred tem?

O zgodovini otroškega varstva pred osvoboditvijo je zbrala podatke prof. Slavica Pavlič ter jih objavila v zborniku Idrijska obzorja 1993. V zanimivem pregledu »Idrijsko šolstvo skozi stoletja« izvem, da je prvi vrtec, ki ga je v Idriji leta 1882 odprla uprava rudnika, vodila pa hči idrijskega zdravnika, že po dveh letih prenehal z delovanjem.

Drugi poskus je bila ustanovitev državnega vrtca. Deloval je od 1890 do 1897 pri osnovni šoli in v njenih prostorih. Ukinili so ga, ko je začelo primanjkovati prostora za šolarje.

Tretjič so ustanovili vrtec leta 1908 na pobudo konzorcija, ki mu je predsedoval Mihael Arko – idrijski dekan. Vrtec so vodile ljubljanske uršulinke, statut in program je zasnoval Arko. Vrtec ni bil namenjen le varstvu, niti ne varstvu in poučevanju po vzorcu šole, pač pa je po načelih Pestalozzijevega učenca prof. Froebela upošteval, da se otrok po naravi uči v igri in z igro. Leta 1916 so uršulinke prepustile vrtec mari-borskim šolskim sestram, te pa so se morale leta 1923 umakniti šolskim sestram iz Italije. Tako je od leta 1924 do italijanske kapitulacije v 1943. letu po fašističnih metodah vrtec služil le potujčevanju otrok, enako kot vsi drugi vrtci v slovenskih krajih pod Italijo.

Iz tega obdobja je otrokom, ki danes obiskujejo vrtec, opisala svoje spomine ga. Leopoldina Ferfolja.

«... Sem stara mama Monike Ferfolja. Rojena 20. 11. 1930. Tudi jaz sem v svojih otroških letih obiskovala otroški vrtec – Azilo Infantilo, tako se je reklo po itali-

jansko. Takrat smo spadali pod Italijo. V vrtec smo začeli hoditi s tremi leti. Razdeljeni smo bili v tri skupine, in sicer dei piccini, dei medi, dei grandi, kar bi pomenilo: mali, srednji in veliki.

Vrtec je bil v sedanji gimnaziji, v pritličju. Na hodniku ob steni smo imeli obežalnike in vsak otrok je imel svojo figurico, npr. drevo, dežnik, hišico. Tam smo obesili svoje jopice, plašček in oblekli njihove belomodre ali roza pepita oblekice.

Učile so nas »suore« – nune, govorile so samo v italijanskem jeziku. Kako smo jih razumeli, še danes ne vem, vendar je počasi vse gladko steklo. S šestimi leti, ko smo začeli hoditi v prvi razred osnovne šole, z jezikom nismo imeli nobenih težav.

Kakšne igrice smo se igrali, se ne spomnim, razen »slepa muha« in »giro, giro tondo« – ringa, ringa raja. Igrali smo se na dvorišču za gimnazijo.

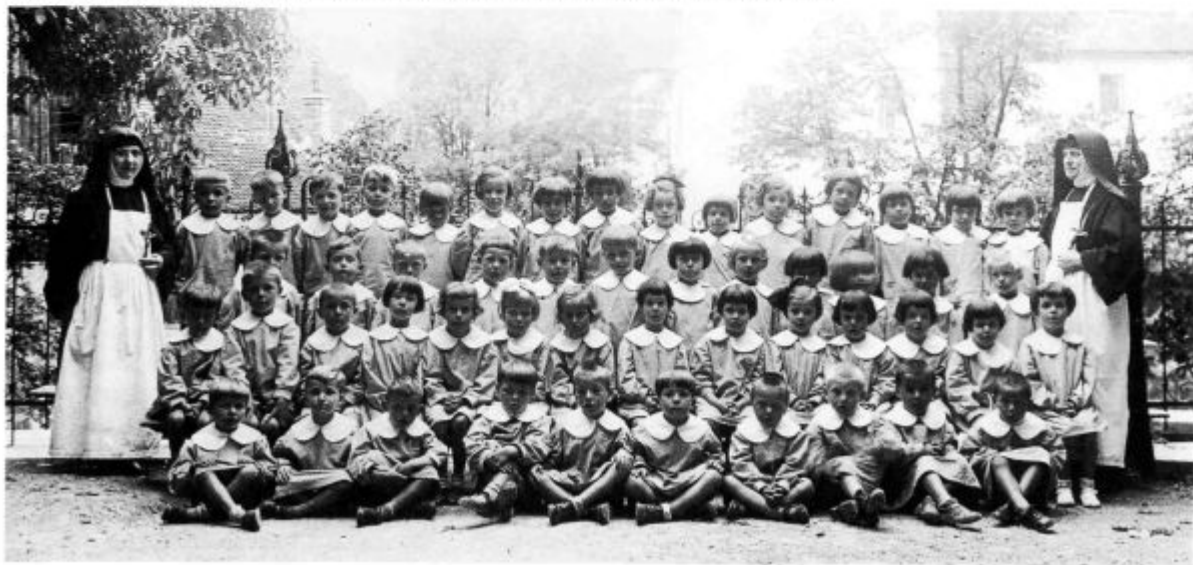
Pred kosilom smo si morali umiti roke. Za to je bila posebna soba, v kateri so bili mali stolčki, na njih pa majhni lavorčki. Vsem otrokom se je zdelo to strašno imenitno. Kosili smo v jedilnici. Po kosilu smo šli nazaj v razred, kjer smo imeli nizke mizice in stolčke.

Tam smo se usedli, položili roke na mizo, na roke pa glavico. Tako smo mi počivali. Po spanju smo se še igrali ali risali ali lepili na lep pisan papir.

V vrtcu smo bili od 8. do 16. ure. Še danes vem, kako smo komaj čakali, da je pozvonil zvonec in da so nas prišli iskat starši. Vendar je bilo tudi za takratne čase lepo, kar pa ne moremo primerjati s tem, kar imajo naši otroci – vnuki danes...»

Po osvoboditvi, ko se je zaposlovalo in je s svojim delom stopalo v javnost vse več žena in mater, si je AFŽ (Antifašistična fronta žena) prizadevala za urejeno varstvo in oskrbo otrok. V Idriji so uspele leta 1948. Šola učencev v gospodarstvu je odstopila prostore v 1. nadstropju vzhodnega krila realke, RŽS je uredil napeljavo in osnovno opremo, Rdeči križ je dal potrebno posodo, socialno skrbstvo 120 odev, žene Čipkarske zadruge so prispevale 50.000 din (okrog 50 mesečnih plač), rudniški sindikat 25.000, Gospodarska zadruga 5.000. Žene so z udarniškim delom prostore očistile, pobelile in uredile – in 82 vpisanih otrok se je vselilo. Mesec dni po odprtju jih je obiskal dedek Mraz ter jih obdaril z darili, ki pričajo o materialni stiski povojnega časa: poleg bonbončkov, domačih piškotov in sadja je otrokom razdelil še 25 puloverjev.

OSEBNI ARHIV HELENE TREVEN, NA FOTOGRAFIJI SEDMA Z LEVE V TRETJI VRSTI, LETO 1937.

15 parov čevljev, 12 plaščev, 7 oblek, 8 deških hlač, 30 m flanele, 8 spodnjih hlačk in 5 predpasnikov.

Vsak dan je bilo prisotnih vsaj 60 otrok. Razdeljeni so bili v dve skupini, vsaka je imela svojo igralnico, kjer so si otroci ustvarjali koticke in igrala s preurejanjem mizic in stolčkov. Po igri so igralnici preuredili v jedilnico in spalnico. Otroci so dobivali tri obroke dnevno na krepki podlagi iz paketov UNRA – po vojne pomoči. Zelenjava z vrta za realko je to hrano dopolnjevala; za potrebe dida sta jo gojili tovarišici kuharica in snažilka. Po kosilu so otroci, zaviti v odeje, počivali na tleh na kartonih iz UNRA škatel. Zraven realke je bila zelenica s starim drevesom, ki je dajalo vejo za debelo vrv – gugalnico in plezalo. Tu in na sprehodih so bili »didovčki« največ in najraje. V svojih svetlomodrih haljicah so se s tovarišicama – tudi v svetlomodrih haljah – podajali na sprehode po takrat še nepozidani okolici, polni naklonjenih sose-

dov in prijaznih zelenih bregov za igre. Za praznike in praznovanja, za pusta in dedka Mraza, zlasti pa za 8. marec so s pomočjo tovarišic pripravljali nastope in razstave ali pa darilca za voščila in zahvale, za 1. in 25. maj pa igriva tekmovanja in izlet – in že je bilo tu slovo od tistih, ki so si pripeli nageljčke in postali »prvički«. Vendar niso odšli zares, po pouku so se vračali v svoj »dom igre in dela« na kosilo, mnogi tudi v varstvo. Leta 1963/64 na primer je bilo ob 67 predšolskih otrocih že 34 šolarčkov. Skuhati sto kosil na navadnem zidanem štedilniku na drva! Ne, za tovarišice res ni bilo lahkega dela. »Sanitarije« niso bile v vrtcu, pač pa zraven na gimnazijskem hodniku, prav pred enim od razredov. (PŠŠŠ! PŠŠŠ!) – ena sama kabina s školjko, v drugi le žlebiček ob zidu za odtekanje urina fantkov, v predprostoru gneča malčkov na kahlisah (PŠŠŠ! PŠŠŠ!). Roke so si hodili otroci umivat nazaj v vrtec, kjer je bilo pred kuhinjo poldrugi meter dolgo pločevinasto korito s

OTROCI PRI IGRI V MEJCI. KRONIKA VRTCA, ŠT. I, LETO 1949

tremi pipami v zidu. Ta prostor pred kuhinjo (3 x 5 m) je bil hkrati tudi vstopna veža, garderoba in prehod v vse prostore (obe igralnici, kuhinjo, pisarno in shrambo). Predstavljajte si odhod v zimsko naravo: obuvanje in oblačenje potem, ko so otroci pomalicali, šli na stranišče, si umili roke – in spomnite se na številčnost skupin. Toda tovarišice so bile neutrudne, vzgojiteljice in tehnične delavke so pomagale druga drugi ne glede na vrsto potrebnega dela, ne glede na uro; družno so ustvarjale ter vzdrževale prijazno, naklonjeno družinsko ozračje. Obiskovale so vse poglobitvene seminarje, ki so bili s strani republiških in okrajnih inšpekcijskih služb organizirani že vse od začetka organiziranja vrtcev – didov. Za starše so na roditeljskih sestankih uvedle obravnavanje problemov, značilnih za otroški razvoj v predšolskem obdobju. Stik s starši je bil tesen, preko staršev tudi z delovnimi in družbeno – političnimi organizacijami. Kakšno veselje je naredila harmonika, ki so jo leta 1960 kupile otrokom žene iz društva Štefke Majnik! Društvo prijateljev mladine pa je istega leta omogočilo dedku Mrazu nakup prave telovadne blazine. Leta 1961 je RŽS nakazal sredstva za nakup 60 ležalnikov. Naslednjega leta je Kmetijska zadruga podarila pol kubičnega metra desk, ki so jih dijaki na vajeniški šoli predelali v opremo za kotičke, priljubljeno igralo do današnjih dni.

V zgradbi realke, kjer je gimnazija že v letu 1956 prirasla do prve mature, je postajala utesnjenost vse bolj neznosna, preprečevala je vsak razvoj. In čeprav je bil »did« že kar ob otvoritvi zvrhan otrok, je v takih razmerah preteklo celih sedemnajst let, preden je po vztrajnih prizadevanjih vrtca, staršev in društev, ki so se ukvarjala z otroško problematiko, prišlo do olajšanja: v ulici Kapetana Mihevca, današnji Arkovi, so odprli nov, sodobno zgrajen vrtec sredi velikega, lastnega zemljišča.

Ta dogodek je bil temeljnega in odločilnega pomena za ves nadaljnji strokovni razvoj otroškega varstva in vzgoje na Idrijskem. Otroci so dobili 3 igralnice in jedilnico za nastope – dvoranico, sanitarije in garderobe, tudi sodobno opremljena kuhinja s pripadajočimi shrambami v kletnih prostorih je obetala vse najboljše. Otvoritev je bila 15. julija 1965. leta.

OTROCI SE POSLAVLJAJO OD GIMNAZIJSKEGA IGRIŠČA IN STARIH PROSTOROV. KRONIKA VRTCA, ŠT.1, LETO 1965.

Vrtec je bil poln že kar na začetku, v nekaj letih spet premajhen za vse novince. Kmalu so tudi hude napake v gradnji pričele zajedati že tako pičila sredstva in požirati energijo delavk. Najtežje je bilo pomanjkanje vzgojiteljic, a vendar se je strokovno delo, doslej tako utesnjevano zaradi nemogočih pogojev, pričelo kar razcvetati. Prav kvaliteta bivanja in vzgoje otrok v vrtcu je bilo posledje tisto najmočnejše pomagalo pri nadaljnjih prizadevanjih za urejanje vrtcev v čedalje bolj zbirokratiziranih časih. Pričelo se je obdobje širjenja vzgojno-varstvenih ustanov v mrežo, ki naj bi povezala okolico z mestom in izenačevala pogoje za razvoj vseh otrok. Dosežki so bili naslednji:

1970 – Spodnja Idrija: zasilni prostori v stari šoli.

1973 – Idrija: zasilni prostor v športnem centru za dve skupini.

1975 – Idrija: nov vrtec za gradom – 4 igralnice, dvoranica, kuhinja, pralnica.

- 1976 – Na vzgojiteljski šoli v Idriji maturirajo prve dijakinje, ki so med šolanjem prakticirale in nastopale tudi v idrijskem vrtcu.
- 1977 – Otalež: vrtec v prostorih nove montažne osnovne šole;
– Godovič: vrtec v prostorih osnovne šole.
- 1978 – Idrija: razvojni oddelek za otroke z motnjami v razvoju;
– Idrija: zasilni prostor za dve skupini v športnem centru;
– Idrija: dve skupini v stavbi RŽS na »Olimpu«.
- 1980 – Idrija: končana sanacija in prezidava vrtca Kapetana Mihevca (5 igralnic).
- 1982 – Spodnja Idrija: nov montažni vrtec (6 igralnic, kuhinja).
- 1983 – Črni Vrh (stanovanjska hiša – dve igralnici in razdelilna kuhinja).

Hkrati se je tudi ob sodelovanju osnovne šole za vse otroke izven vrtcev uredilo obiskovanje »Cicibanovih

uric« ter priprava za vstop v osnovno šolo (»mala šola«). Obdobje zajemanja vseh otrok na Idrijskem je bilo uspešno končano. Poslej so se vse sile strnile v strokovno poglobljanje doseženega ter v izboljševanje vsebin in oblik. Ob tem ne moremo prezreti pomembne strokovne pomoči, ki jo je Pedagoški inštitut iz Ljubljane nudil tako vzgojiteljski šoli kot vrtcu.

Ko ob petdesetletnici primerjamo začetno stanje z današnjim, ne moremo prezreti odgovornosti in požrtvovalne vztrajnosti delovne skupnosti v vrtcu, ki se kot zlata nič vleče do današnjih dni, ne glede na okoliščine. Zato je jubilej resničen praznik za vse, ki vse svoje dobre želje in vso ljubezen usmerjajo v rast in zdravje otrok. Pomagali so doseči raven, ki opogumlja in izziva k enako zavzetemu reševanju problemov na področju družbenega odnosa do varstva in vzgoje otrok, k varovanju doseženega ter k naporom za nadaljnji razvoj v dobro vseh otrok brez razlikovanja.

POČASTITEV 50.OBLETNICE VRTCA IDRIJA, 27. NOVEMBRA 1998 V MODRI DVORANI V IDRIJI.

Znanstvene in strokovne objave 1997 in 1998

V letih 1997 in 1998 so bili v različnih znanstvenih in strokovnih publikacijah tiskani številni prispevki in razprave avtorjev, ki živijo na Idrijskem in Cerkljanskem. Ker se zavedamo, da seznam, ki ga objavljamo, ni popoln, in ker želimo tovrstne dosežke beležiti tudi v prihodnje, prosimo avtorje in bralce, da sporočajo naslove strokovnih in znanstvenih del, ki so jih napisali naši rojaki, samostojno oziroma kot soavtorji. Še boljše je, če seveda to mogoče, da na uredništvo pošljejo publikacije, v katerih so bile razprave objavljene, ali pa separatne odtise oziroma njihove kopije. Za sodelovanje že vnaprej najlepša hvala.

uredništvo

- 1997 Jože Čar, Strukturna zgradba ozemlja med Reko in Bukovim na Cerkljanskem. 13. posvetovanje slovenskih geologov, Geološki zbornik 11, Povzetek referatov. Oddelek za geologijo, Ljubljana, 5.

Jože Čar, Geological Description. V: Kranjc, Andrej (ur). Karst hydrological investigations in south-western Slovenia, (Acta carsologica, Let. 26/1). Ljubljana : ZRC SAZU, 1997, str. 68–73. (COBISS-ID 4784429), (1,6).

Jože Čar, Stanka Šebela, Strukturna lega nekaterih jamskih vhodov na Postojnski gmajni. 13. posvetovanje slovenskih geologov, Geološki zbornik 11, Povzetek referatov. Oddelek za geologijo, Ljubljana, 6.

Jože Čar, Stanka Šebela: Structural position of vertical karst objects on Postojnska Gmajna – Strukturna lega vertikalnih karških objektov na Postojnski gmajni. Acta carsologica, let. 26/2, Ljubljana, ZRC SAZU, 1997, str. 295–314.

Jože Janež, Hydrogeology. V: Kranjc, Andrej (ur). Karst hydrological investigations in south-western Slovenia, (Acta carsologica, Let. 26/1). Ljubljana : ZRC SAZU, 1997, str. 73–77.

Jože Janež, Geological structure and hydrogeological position of the Hubelj spring. V: Kranjc, Andrej (ur). Karst hydrological investigations in south-western Slovenia, (Acta carsologica, Let. 26/1). Ljubljana : ZRC SAZU, 1997, str. 82–86.

Jože Janež, Underground connections in dependency to hydrogeological conditions. V: Kranjc, Andrej (ur.). Karst hydrological investigations in south-western Slovenia, (Acta carsologica, Let. 26/1). Ljubljana : ZRC SAZU, 1997, str. 329–332.

Jože Janež, Water protection measures. V: Kranjc, Andrej (ur.). Karst hydrological investigations in south-western Slovenia, (Acta carsologica, Let. 26/1). Ljubljana : ZRC SAZU, 1997, str. 343–349.

Jože Janež, Jože Čar, Andrej Šmuc, Hidrogeologija izvira Šumnik v Bavšici. 13. posvetovanje slovenskih geologov. Geološki zbornik 11, Povzetek referatov. Oddelek za geologijo, Ljubljana, 13.

Jože Janež, Jože Čar, Geological conditions and some hydrogeologic characteristics of the Vipava springs. V : Kranjc, Andrej (ur.). Karst hydrogeological investigations in south-western Slovenia, (Acta carsologica, Let. 26/1). Ljubljana: ZRC SAZU, 1997, str. 86–91. (COBISS-ID 4785453), (1,6).

Jože Janež, Jože Čar, Peter Habič, Rafael Podobnik, Vodno bogastvo Visokega krasa. Ranljivost kraške podzemne vode Banjšic, Trnovskega gozda, Nanosa in Hrušice. 167 str. Geologija d.o.o. Idrija. Idrija.

Marjana Obal-Ulrich, Vesna Miklavčič, Silvester Rozman, Franc Likar, Consequences of the use of ore residues for backfilling of pit areas and its influence on the quality of mine waters. Mine Water and the Environment, 6th International Mine Water Association Congress, str. 543–551, Bled.

Metka Petrič, Jože Janež, The use of hydrological forecasting in the process of shutdown of the Idrija Mercury Mine. Mine Water and the Environment, 6th International Mine Water Association Congress, str. 73–84, Bled.

Bojan Režun, Tatjana Dizdarevič, The influence of surface waters and mine waters on the closing down of Idrija Mercury Mine. Mine Water and the Environment, 6th International Mine Water Association Congress, str. 85–94, Bled.

1998 Paolo Boffetta, Montserrat Garcia-Gómez, Vera Pompe-Kirn, David Zaridze, Tom Bellander, Mariana Bulbulyan, Jose Diego Caballero, Franco Ceccarelli, Didier Colin, Tatjana Dizdarevič, Santiago Español, Alfred Kobal, Nina Petrova, Gerd Söllsten and Enzo Merler, Cancer occurrence among European mercury mines. Cancer Causes and Control 9, 591–599.

Jože Čar, Stratigraphy and tectonic structure of the surroundings of Divje babe. Program, izvlečki referatov, ekskurzije. 4. Mednarodni simpozij o jamskem medvedu, 50–51, Velenje.

Jože Čar, Stanka Šebela, Bedding planes, moved bedding planes, connective fissures and horizontal cave passages (Examples from Postojnska Jama cave) – Lezike, zdrske lezike, vezne razpoke in horizontalni rovi (Primeri iz Postojnske jame). Acta carsologica, 27/2, 75–95, Ljubljana, 1998.

Jože Čar, Martina Pišljar, Zum Schicksal der Sammlungen von Mineralien, Erzen und Gesteinen aus Idrija. Resume, 4. Erbe-Symposium. Traditionen des montanistischen Schulwesens in der Welt. Das kulturelle Erbe in den montan- und geowissenschaftlichen Bibliotheken – Archive – Mussen, 11–12. Banska Štiavnica, 1998.

Tatjana Dizdarevič, Bojan Režun, Environmental problems related to the closing down of the Idrija Mercury Mine. Proceedings, Volume 2, Session 8: Mine closure, 367–374. Symposium on Mine Water and Environmental Impact, Johannesburg, 1998.

László Fodor, Bogomir Jelen, Emà Marton, Dragomir Skaberne, Jože Čar and Marko Vrabec, 1998, Miocene-Pliocene tectonic evolution of the Slovenian Periadriatic fault: Implications for Alpine-Carpathian extrusion models. Tectonics, vol.17, no. 5, 690–709, American Geophysical Union, 1998.

Bogomir Jelen, Emà Marton, László Fodor, Maria Baldi, Jože Čar, Helena Rifelj, Dragomir Skaberne, Marko Vrabec, Paleomagnetic, Tectonic and Stratigraphic Correlation of Tertiary Formations in Slovenia and Hungary along the Periadriatic and Mid-Hungarian Tectonic Zone (Preliminary Communication) – Paleomagnetska, tektonska in stratigrafska korelacija terciarja vzdolž periadriatske cone v Sloveniji in srednjemađarske tektonske cone (Predhodno obvestilo). Geologija 40, 325–331 (1997), Ljubljana, 1998.

Janez Kavčič, Fachschulwesen im Rahmen des Quecksilberbergwerkes in Idrija im 18. Jahrhundert. Resume, 4. Erbe-Symposium. Traditionen des montanistischen Schulwesens in der Welt. Das kulturelle Erbe in den montan- und geowissenschaftlichen Bibliotheken – Archive – Museen, 37–38, Banska Štiavnica, 1998.

Alfred Kobal, Vesna Miklavčič, Anton Byrne, Milivoj Veličković Perat, Methylmercury exposure and Rett's Syndrome? New Developments in Child Neurology, 207–211, 8th International Child Neurology Congress, Ljubljana, 1998.

Alfred Kobal, Vesna Miklavčič, Anton Byrne, Milivoj Veličković Perat, Methylmercury exposure and Rett's Syndrome? Brain & Development, Vol. 20, No. 6, ELSEVIER, Amsterdam, 1998.

Urška Mavri, Mihael J. Toman, Preliminary limnological investigation of the Divje jezero spring near Idrija. Preliminarne limnološke raziskave Divjega jezera pri Idriji. Acta biologica Slovenica, vol. 42, št. 1, 39–56. Ljubljana, 1998.

Ladislav Placer, Jože Čar, Structure of Mt. Blegoš between the Inner and the Outer Dinarides – Zgradba Blegoša med Notranjimi in Zunanji Dinaridi. Geologija 40, 305–323 (1997), Ljubljana, 1998.

Metka Petrič, Odvisnost padavine – pretok izvirov v karbonatnem vodonosniku Tičnice. Relation precipitation – spring discharge in the carbonate aquifer Tičnica. Acta carsologica XXVII/1, 19, 325–347, Ljubljana, 1998.

Zapisnik dveh pogovorov v okviru mestnega sveta KS Idrija

Na prvem srečanju, ki je bilo 20. 4. 1998 ob 19. uri v društveni dvorani Mestnega muzeja v Idriji, so sodelovali: Ivana Leskovec, Samo Bevk, Lidija Kleindienst, Romana Kokošar, Ksenija Šabec, Anica Božič, Vojko Božič in Jože Čar.

Na drugem srečanju, ki je bilo 8.12.1998 ob 18. uri prav tako v društveni dvorani Mestnega muzeja v Idriji, so sodelovali Cveto Koder, Jana Petrič, Martina Pišljari, Borut Hvalec, Lidija Kleindienst, Romana Kokošar in Jože Čar.

Srečanja sta bili sklicani na pobudo Mestnega sveta Idrija z željo, da bi se pogovorili o mnenju, ki ga je pripravil in kasneje zapisal v obliki razmišljanja z naslovom *Kriza ustvarjalnosti in neodmevni prostor?* Jože Čar, da bi razpravljali o stanju kreativnega kulturnega in strokovnega dogajanja v Idriji ter iskali možnosti za dopolnitev oziroma izboljšanje razmer in oblikovanje novih ustvarjalnih pobud.

Po obsežnih in zagrelih debatah so bili prisotni mnenja, da v zaključke lahko zapišemo naslednje ugotovitve in priporočila:

* Idrija potrebuje miselni preobrat iz zgodovinske, socialne in intelektualne samozadostnosti v kritično presojo razmer, refleksijo, ki je predpogoj za poglobljen uvid v probleme, odpiranje prostora za zavzeto iskanje možnosti za dopolnitev oziroma izboljšanje stanja ter iskanje inovativnih ustvarjalnih pobud z vključevanjem tudi novih mlajših ljudi.

* Idrija bi morala postati regijsko središče z eno ali nekaj državnimi institucijami. Akcija za pridobitev tovrstnih ustanov bi morala steči nemudoma.

* Idrija potrebuje nov gradbeni zagon (gradnje stanovanj za mlade družine, gradnja nujnih prenočitvenih kapacitet – hotel, gradnja kulturne dvorane – obnova Rudniške dvorane (?) itd).

* Načrtno bi bilo potrebno pristopiti k iskanju sponzorjev za kulturne, strokovne in znanstvene dogodke (npr.: javne predstavitve in podelitve nagrad gimnazijskim raziskovalnim nalogam, različna znanstvena in strokovna

posvetovanja itd.). Sponzorstvo mora biti, če je le mogoče, obojestransko zanimivo.

* Obstoječe zelo aktivne ustanove, npr. Mestni muzej, Mestna knjižnica, Antonijev rov itd. bi morale preiti iz reproduktivne aktivnosti v razvijanje novega, razvojno in znanstveno naravnega znanja (npr.: organiziranje strokovnih in znanstvenih srečanj – posvetovanj z udeležbo tudi domačih strokovnjakov; študijsko pripravljene predstavitve – naprimer novih knjig, ki bi jih vodili domači strokovnjaki; prijava in izdelava nalog soglasno z razpisi MZT itd.).

* Krajevna skupnost Idrija naj finančno podpira za mesto zanimive in pomembne razvojno naravnane (originalni prispevki z novimi spoznanji) kulturne, strokovne, znanstvene in druge programe in dogodke.

* Praznovanje stoletnice realke je primerna pobuda za pripravo večletnega (desetletnega?) kulturno-strokovno-znanstvenega programa (motivacija za nacionalno in mednarodno pomembna kulturna, strokovna, znanstvena in druga dogajanja in srečanja).

* Gimnazija naj čim večkrat javno predstavi svoje šolske in izvenšolske dosežke. Sočasno naj ustvarjalno, z oblikovanjem skupnih programov in projektov, sodeluje z aktivnimi mestnimi ustanovami, npr. Mestnim muzejem, Mestno knjižnico, Glasbeno šolo, Antonijevim rovom itd.

* Potreben bi bil pogovor s KIC-om o sodelovanju, uskladitvi in dopolnitvi programov in boljše vključitvi njihovih programov v splošno vsebinsko in duhovno ponudbo mesta.

* Potrebno bi bilo vzpostaviti kontakte s številnimi uglednimi Idrijčani. Po dogovoru bi lahko z njihovo pomočjo obogatili življenje v mestu na različnih področjih.

* Zaradi prekrivanja različnih kulturnih dogodkov bi bila potrebna med institucijami, ki dogodke organizirajo ali posredujejo, večja koordinacija (občina).

* Glede na pripombe ljudi o »eliti« in »prireditvah za elito« bi bilo smiselno v ABC-ju objaviti najavo stalnih in drugih ponavljajočih prireditiv (npr. Muzejski večeri, Grajski večeri, predstavitve knjig, glasbeni koncerti itd.) z vabilom, da naj vsi, ki bi bili radi o teh prireditvah osebno obveščeni, sporočijo svoj naslov (pisno) z željo, za katere kulturne dogodke želijo dobivati vabila.

Udeleženci obeh sestankov so bili mnenja, da je tovrstna izmenjava mnenj potrebna in koristna. S pogovori bi nadaljevali, vendar naj bodo v bodoče tematski. Lista udeležencev pogovorov je lahko odprta. Naslednji pogovor naj bi bil konec januarja ali v začetku februarja 1999 na temo »stoletnica realke«. Skliče naj ga KS Idrija.

zapisal Jože Čar

IN MEMORIAM

Stanko Majnik

18. februarja 1999 smo se poslovili od Stanka Majnika. Bili smo užaloščeni in tudi presenečeni, mislili smo, da se človeku, ki tako zvesto skrbi za svojo kondicijo, še lep čas ne more kaj hudega zgoditi. Pa se je! Zapustil je svojo družino, pogrešale ga bodo vnukinje.

Zapustil pa je tudi Idrijo – svoje ljubljeno in močno spoštovano mesto. Stanko je bil značilno idrijski mestni človek. Živel je z mestom iz dneva v dan, utripal je dobesedno z njim, s preteklostjo povezana sedanjost je vsakodnevno brnela v njem. Vsekakor je bil urejen človek, vedel je, da dnevov ne gre spuščati skozi prste. Stara leta so lahko simpatična in koristna, če uživaš v njih. Slednji dan je šel izpolnjen mimo njega. Poznali smo ga kot človeka s prav bistrim spominom, ki si je vseeno vse sproti zapisoval in imel nad zabeleženim tudi pregled. Vse, kar je bilo zgodovinsko in je zadevalo Idrijo, ga je begalo in vznemirjalo. Brskal je in brskal. Slišal sem, da je bil v mestnem arhivu napol doma. Lovil je mestne starožitnosti, precej oprijemljivega je tudi zvesto zbiral. V njegov kabinet so vstopali le izbranci. Znana je njegova zbirka idrijskih razglednic. Filatelija je bila še leta nazaj njegova in v hiši samo njegova tiha domena. Zadnja leta se je ukvarjal tudi z zgodovino pošte, a ne samo idrijske. Vlekli so ga poštni žigi in stare pisemske ovojnice, v teh stvareh je bil gotovo najbolj razgledan Idrijčan.

Bil je vremenar, podatke o dnevnem obnašanju prirode si je zapisoval že desetletja dolgo. Tudi to je bila stvar, ki ga je silila v pozornost in vztrajnost.

Bralci Idrijskih razgledov pa se bodo Stanka Majnika spominjali predvsem kot sodelavca naše revije. Najbolj je nekdanj zažigal njegov slovarček idrijskih narečnih besed, ki je izšel celo v prilogi. Ve se, da je na izid vsake številke Idrijskih razgledov nestrpno čakal. Tudi v tej morda še nismo objavili njegovih dveh zadnjih člankov.

Vse doslej napisano pa bo pusto in bolj prazno, če ne rečem še naslednje: Poznala sva se dolgo in dovolj dobro, a se ni zgodilo, da ob srečanju ne bi kakšne sklatila, bolj on kot jaz. Res, znal je (tudi nekoliko po svoje) zabeliti trenutke v vsaki družini. Idrija bo pogrešala njegov poseben, včasih napol hribernikovski humor. Tudi žlahta na Vojskarski. Na klopici pod cimbarjem.

Raško Terpin

V PREJŠNJI ŠTEVILKI IDRIJSKIH
RAZGLEDOV (1998/1-2) STA SE NAM
PRIKRADLA DVA SPODRSLJAJA, ZA
KATERA SE PRIZADETIM IN BRALCEM
OPRAVIČUJEMO.

V ČLANKU STANKA MAJNIKA *HUGO PELLIS, RUDNIŠKI RAVNATELJ* (STR. 140)
JE ZAPISANO, DA JE BIL H. P. DIREKTOR IDRIJSKEGA RUDNIKA OD 1925 DO 1945.
V RESNICI JE VODIL RUDNIK OD 1940 DO 1945.

V SPREMNEM BESEDILU K LIKOVNI PRILOGI *OTROŠKI EXLIBRIS NA IDRUSKEM*
SMO POZABILI ZAPISATI, DA OTROŠKI EXLIBRISI NA OSNOVNI ŠOLI IDRJA ŽE DOLGA
LETA NASTAJAJO IN DOSEGAJO VIDNE USPEHE POD MENTORSKIM VODSTVOM SILVE
MENARD.

Marija Bavdaž	profesorica biologije, upokojenka
Marijan Beričič	inženir organizacije dela, upokojenec, predsednik Društva upokojencev Idrija
dr. Jože Čar	geolog, upokojeni profesor Oddelka za geologijo NTF Univerze v Ljubljani
dr. Jože Felc	pisatelj, nevropsihiater in strokovni vodja Psihiatrične bolnišnice Idrija
Marija Heberle Perat	višja svetovalka za učence s posebnimi potrebami na Zavodu RS za šolstvo, doma z Jesenic
Renata Hvala	učiteljica na Osnovni šoli Vojsko
Špela Hvalec	šudentka psihologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani
Jože Janež	geolog, direktor podjetja Geologija Idrija
dr. Pavla Jerina Lah	upravnica SVPB Pavla, častna občanka občine Idrija
Janez Kavčič	zgodovinar in umetnostni zgodovinar, višji kustos Mestnega muzeja Idrija
Lidija Kleindienst	profesorica slovenskega jezika na Gimnaziji Jurija Vege Idrija
Milan Koželj	slavist in literarni kritik, profesor slovenskega jezika na Osnovni šoli Cerkno
Leon Krnel	univ. dipl. inž. gozdarstva in glasbeni pedagog v Postojni, organist iz Slavine pri Pivki
Ivana Leskovec	etnologinja, ravnateljica Mestnega muzeja Idrija
+Stanko Majnik	bivši upokojeni rudniški uslužbenec in filatelist iz Idrije
Marinka Bočin Persoglia	likovni pedagog na Osnovni šoli Idrija
Ivan Rupnik	igralec Slovenskega mladinskega gledališča v Ljubljani
Rafael Terpin	akademski slikar, učitelj likovnega pouka na Osnovni šoli Cerkno

založnik MESTNI MUZEJ IDRİJA

naslov Idrijski razgledi
Prelovčeva 9, Idrija

uredniški odbor Jože Bavcon
Samo Bevk
Milan Cvelbar
Jože Čar
Jože Janež
Janez Kavčič
Romana Kokošar
Ivana Leskovec
Karmen Simonič Mervic
Heda Petrič Moravec
Ksenija Šabec
Filip Šemrl
Gorazd Trušnovec

odgovorna urednica Ivana Leskovec

glavni urednik Jože Janež

literarni urednik Jože Janež

oblikovalka in tehnična urednica Heda Petrič Moravec

lektorica Slavica Makuc Bric

finančna podpora občina Idrija, občina Cerkno, krajevna skupnost Idrija

tisk Tiskarna Gorenjski tisk Kranj

naklada 1000 izvodov

Idrija junij 1999

UREDNIŠTVO IDRİJSKIH RAZGLEDİV NAPROŠA AVTORJE, NAJ ODDAJAJİ ČLANKE
V ENEM IZVODU NA PAPIRJU IN V DIGITALNEM ZAPISU NA DISKETI.
ČLANKU NAJ OBVEZNO DİDAJO SVOJ NASLOV IN TELEFİNSKO ŠTEVILKO.

ZA VSEBINO PRISPEVKİV ODGOVARAJAJİ AVTORJİ.

PO MNENJU MINISTRSTVA ZA INFORMIRANJE REPUBLIKE SLOVENIJE SPADA REVİJA
MED PROIZVİDE, OD KATERIH SE PLAČUJE DAVEK PO 5% STOPNJI.
ODLOČBA ŠT. 23/84-92.

ISSN 0019-1523